

SVÁJC TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI
II.

HISTORICAL DOCUMENTS OF SWISS HISTORY
II.

***Források és tanulmányok
a magyar-svájci diplomáciai kapcsolatok történetéhez
1918–1920***

***Historical documents and studies
of the Hungarian-Swiss Diplomatic Relationship
between 1918 and 1920***

Gyarmati, Enikő

Magánkiadás
Budapest, 2020

Tartalomjegyzék

Az Osztrák-Magyar Monarchia fennmaradásának esélye svájci diplomáciai jelentések tükrében (1918. szeptember–október).....	4
A propagandaháború folytatódik: Adalékok a Svájcban alapított „Nouvelles Hongroises” rövid működésének történetéhez 1918–1919.....	17
Történeti dokumentumok a magyar-svájci diplomáciai kapcsolatok korai történetéről 1918–1920.....	21
Hírszolgálati összeköttetéseink Svájjal.....	22
<i>[Budapest, 1918. december közepe]</i>	22
Aide-Memoire a svájci sajtószolgálatunkról.....	25
<i>[Bern,] 1919. január 13.</i>	25
Jelentés a berni „Nouvelles Hongroises” működéséről a Magyar Népköztársaság külügyminisztériumának.....	29
<i>Bern, 1919. január 29.</i>	29
Levéltöredék a Svájcban élő magyar személyek (újságírók) alkalmazhatóságáról	38
<i>[1919. január vége, február]</i>	38
A svájci magyar sajtószolgálat áprilisi költségtervezete.....	40
<i>[1919. április]</i>	40
A Nouvelles Hongroises likvidációs költségei.....	41
<i>[1919. április]</i>	41
Bédy-Schwimmer Rózsa berni követi kinevezése svájci források és szempontok tükrében (1918).....	42
Függelék 1.....	60
Walter Thurnheer bizalmas feljegyzése Bédy-Schwimmer Rózsáról. Bern, 1918. december 27.....	60
Függelék 2.....	62
Walter Thurnheer feljegyzése Balogh Elemérrel folytatott megbeszéléséről. Bern, 1918. december 28.	62
Függelék 3.....	64
Bédy-Schwimmer Rózsa távirata a Budapesti Feministák Egyesülete részére követi lemondásáról. Bern, 1918. december 30. 2:30.....	64
Magyar külpolitika Svájcban 1918–1919-ben	67
Köszönet.....	81

Az Osztrák-Magyar Monarchia fennmaradásának esélye svájci diplomáciai jelentések tükrében (1918. szeptember-október)¹

4

Az osztrák-magyar-svájci diplomáciai kapcsolatok Nagy Háború korabeli történetéről meglehetősen korlátozott számú szakirodalom áll rendelkezésünkre. Átfogó diplomácia-történeti munka a mai napig nem készült erről a történeti témáról és korszakról. Mindennek alátámasztására indokolt tehát egy historiográfiai áttekintés.

Dezsényi Béla korszakokon átívelő monográfiája ennek a korszaknak elsősorban kapcsolattörténeti vázlatát nyújtja. A szerző összefoglaló igénnyel mutatta be az első világháborús magyar internáltak svájci ellátásának és elhelyezésének körülményeit, röviden ismertette a Svájc területén informálisan folytatott békeközvetítés törekvéseit, végül pedig a korszak előzményeiként röviden összegezte Széchenyi, Kossuth, Eötvös és Jászi svájci minták alapján megfogalmazott politikai elméleteit. Ez a munka a második világháború után közvetlenül látott napvilágot.²

Rudolf Dannecker dualizmus kori doktori disszertációjában sem igazán tárgyalta a Nagy Háború öt évének eseményeit. Feldolgozásában a háborút megelőző évek vonatkozásában is elsősorban a svájci és osztrák-magyar katonai vezetés közötti szoros együttműködést elemezte. Ennek a folyamatnak a záró eseménye volt Ulrich Wille³ elsősorban az antant által németbarátnak tartott tábornoknak 1916 végén való lemondatása francia vádak alapján.⁴ Általános tendenciaként érzékelhető a második világháború utáni egyetemes történetírásban, hogy a századforduló korszakát tárgyaló munkák 1914-ben véget értek. Dannecker mellett elmondható ez az Osztrák Tudományos Akadémia által szerkesztett Habsburgermonarchie sorozat diplomáciatörténeti köteteiről is. Az 1993-ban napvilágot látott kötetben a tárgyalás fókuszában Ausztria-Magyarország és Svájc közös érdeke, azaz az Olaszországgal szembeni érdekegyeztetés áll. Az olasz irredentizmus veszélye miatt a semleges Svájc szoros katonai együttműködést és egyeztetést folytatott monarchiai partnereivel. Az

¹ A tanulmány a 2018. november 9-én Szegeden elhangzott előadás kibővített és jegyzetekkel ellátott változatát képviseli.

² Dezsényi Béla: Magyarország és Svájc. Teleki Intézet, Bp., 1946. 179–189.

³ Ulrich Wille (1848–1925) a svájci hadsereg tábornoka 1914. aug. 3. és 1918. dec. 11. között. Az 1921 márciusában megalakult 'Népszövetség Svájc függetlenségéért' nevű szervezet alapító tagja.

⁴ Rudolf Dannecker: Die Schweiz und Österreich-Ungarn. Diplomatische und militärische Beziehungen von 1866 bis zum Ersten Weltkrieg. Helbing&Lichtenhahn, Basel, 1966. 280–299.

1907 óta ápolta közös stratégiai együttműködés a háború folyamán is fennmaradt, így a két ország közötti kapcsolatokban meghatározó szerepet vittek a katonai, stratégiai szempontok, ezért a történészek sem igen foglalkoztak a korszak diplomácia- gazdaság- és politikatörténetével.⁵

A Nagy Háború közel négy és fél éve ezért is maradt fehér folt diplomáciatörténeti szempontból, továbbá azért is, mert az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után az új nemzetállamokkal való diplomáciai kapcsolatok kiépítése nagyobb figyelmet kapott a hidegháború korát követő svájci és magyar történetírásban egyaránt. Kaszás Zoltánnak a Zürichi Egyetemen készített licenciátusi munkája gazdag forrásbázison dolgozta fel az 1918–1922 közötti éveket immáron inkább Magyarország vonatkozásában, ez azonban még csak kéziratban áll rendelkezésünkre a zürichi Zentralbibliothekban.⁶ Bruno Suter szintén a svájci-magyar korai diplomáciai korszakra koncentrált, az előzőkben említett összegzésnél sokoldalúbb történeti elemzése, 2001-ben a Peter Lang kiadó gondozásában látott napvilágot.⁷ Itthon Tefner Zoltán az első magyar — nem akkreditált — de facto követ Bedy-Schwimmer Rózsa tevékenységén keresztül gazdag forrásanyag alkalmazásával rekonstruálta a születőben lévő svájci-magyar diplomáciai kapcsolatok történetét.⁸

A központi hatalmak és az antant szövetség országai között kölcsönösen kinyilvánított első hadüzenetek után közvetlenül Svájc 1914. augusztus 4-én adta ki semlegességi nyilatkozatát.⁹ Érdekes kitérni a semlegesség kérdésének nemzetközi jogi hátterére és első világháborús történeti körülményeire. Svájc semlegességi nyilatkozatát feltétel nélkül elfogadta a Német Császárság és az Osztrák-Magyar Monarchia.¹⁰ Franciaország ugyan szintén respektálta a nyilatkozatot, de fenntartotta magának a jogot az előzetes egyeztetésre abban az esetben, ha Svájc úgy döntene, hogy a számára

⁵ Nikolaus Salzburger – Peter Stadler: Die Schweiz und die Donaumonarchie 1848–1918. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Bd. VI/Teil 2. Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch (Hg.). Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften Wien, 1993. 188–189.

⁶ Zoltán Kaszás: Die politisch-diplomatischen Beziehungen zwischen der Schweiz und Ungarn in den ersten Jahren nach dem 1. Weltkrieg (1918–1922). Eine Untersuchung auf der Grundlage der Bestände des Schweizerischen Bundesarchivs. Phil. Fakultät der Universität Zürich, 2003.

⁷ Bruno Suter: Der Ausbau der Schweizer diplomatischen Vertretung in den Nachfolgestaaten der Donaumonarchie 1918 bis 1921. Peter Lang, Bern, 2001.

⁸ Tefner Zoltán: Bomlás és újjászületés. A berni Magyar Királyi Követség megalapításának előzményei (1918–1921). Valóság. 2009/1. szám. 24–50.

⁹ Neutralitätserklärung. Bundesratsprotokoll. Bern, 1914. augusztus 4. Diplomatische Dokumente der Schweiz Bd. 6. Jacques Freymond et al. (Hg.). Bern, 1981. <https://dodis.ch/43291> (Letöltés: 2020. október 13.)

¹⁰ Le Ministère I. et R. des Affaires Étrangères Comte Leopold Berchtold au ministre de Suisse a Vienne Joseph Choffat. Bécs, 1914. augusztus 17. Uo. <http://dodis.ch/43307>

1815. augusztus 2-án a bécsi békében biztosított Észak-Szavoját mégis meg akarná szállni országa semlegességének garantálásának céljából. Olaszország Tessin iránti igénye miatt nem állt rögtön be a garantáló hatalmak mögé, hosszabb egyeztetések után végül augusztus 26-án adta ki a svájci semlegességet megerősítő nyilatkozatát.¹¹

A 20. századi politikai, külpolitikai semlegesség fogalma a 19. században formálódott jogon alapult. Az 1856. évi párizsi megállapodás, az 1871-ben az Alabama-ügyet rendező angol-amerikai szerződés valamint az 1907. évi hágai konvenció V. és a tengeri háborúról szóló XIII. cikkely alapvetően írta körül a háborúban tanúsítandó, semlegességgel szemben támasztott követelményeket. A semleges államok részéről elvárt két klasszikus kötelezettség szerint ajánlatos a távolságtartás, és kerülendő minden részrehajlás. 1907 után, a második hágai békekonferencia eredményeként jogi finomhangolásokat vittek végbe, mégis a totális háború, mint amilyen az első világháború volt, sok esetben kiüresítette a semlegesség fogalmát.¹²

1915 és 1917 között számos semleges ország vált hadviselő féllé. Olaszország 1915 tavaszán, Portugália 1916-ban, az USA 1917 áprilisában, Közép-Amerika (Mexikó kivételével) szintén akkor, Siam-Thaiföld 1917 júliusában, Kína 1917 augusztusában, Brazília 1917 októberében lépett be különböző okok miatt a háborúba. Végig semlegesek maradtak a skandináv országok, Dánia, Hollandia, Liechtenstein, Spanyolország, Monaco és Svájc. A semlegességet különböző érdekek diktálták, különböző földrajzi, gazdasági helyzetek alapozták meg. A semlegesség motivációi alapján öt érdekcsoportot határoztak meg történészek. A gazdasági érdekből fakadó semlegességet tulajdonítottak Hollandiának és Argentínának. Geográfiai értelemben marginális semlegességgel jellemezték a skandináv országokat. A szükségből fakadó semlegesség Belgiumhoz és Spanyolországához köthető. Opportunista semlegességgént írható le Japán és Kína döntése. Végül pacifista semlegesség írható Costa Rica és Svájc javára. Svájc fő motivációját tehát a semlegesség fenntartásában elsősorban pacifista szemlélete biztosította.¹³ Ugyanakkor földrajzi adottságait és gazdasági helyzetét alapul véve ez önmagában nem lett volna elegendő. Mindenfajta tipologizálás ugyanis csak

¹¹ *Edgar Bonjour: Bewaffnete Neutralität im Ersten Weltkrieg. In: Uő: Geschichte der schweizerischen Neutralität. Vier Jahrhunderte schweizerischer Aussenpolitik. Helbing&Lichtenhahn, Basel, 1970. Bd. II. 133–137.*

¹² *Henri Legohérel: La Neutralité. Introduction historique. In: 1914. Neutralités, neutralismes en question. Inecke Bockting – Béatrice Fonck – Pauline Piettre (éd.). Peter Lang, Bern, 2017. 21–29. Itt: 28–29.*

¹³ *Jean-Pierre Lozato-Giotart: Neutralité et neutralisme au cours de la Première Guerre Mondiale. Analyse géographique. In: 1914. Neutralités, neutralismes en question. Inecke Bockting – Béatrice Fonck – Pauline Piettre (éd.). Peter Lang, Bern, 2017. 31–38.*

részben tudja közvetíteni a történeti feltételek komplex rendszerét. Tény, hogy Svájc pacifista kiállása alapozta meg semlegességének retorikai hátterét. Ahhoz azonban, hogy külgazdaságilag nyitott országgént ne váljon se a francia, se a német gazdasági nagyhatalom áldozatává mind gazdasági, mind humanitárius viszonylatban aktív semlegességi politikát kellett folytatnia.¹⁴ A körülmények komplexitásából következett továbbá, hogy a svájci semlegesség tiszteletben tartása a háborúzó nagyhatalmak által a gyakorlatban nem mindig volt prioritás. Noha a katonai csapatmozgások megkímélték az ország területét, légtérét számos alkalommal, különösen 1917-től rendszeresen megsértették. Franciaország 357, Németország 238, Olaszország 128 és Ausztria-Magyarország 22 alkalommal vette semmibe az alpesi ország semlegességi státuszát.¹⁵

Svájc első világháborús külpolitikai semlegessége nemzeti történetírásukban a diplomácia-történetírás alapkérdései között foglal helyet. Ha fogalomtörténeti oldalról közelítjük meg a témát gazdag történeti változatossággal találkozunk, hiszen a fogalom értelmezése radikális átalakuláson ment keresztül a 20. század folyamán. A 19. és 20. század fordulóján még számos ország abból indult ki, hogy a semlegességhez csupán elegendő, ha megfelelő távolságtartást demonstrálnak mindenfajta nemzetközi szövetségtől. A totális háború viszont azt tette nyilvánvalóvá, hogy a semlegesség megtartása nem is olyan egyértelmű dolog, ha figyelembe vesszük a katonai, politikai, gazdasági és eszmei semlegesség bonyolult feltételrendszerét.¹⁶ Napjainkban konszenzus alakult ki történészek között arról, hogy Svájcnak külpolitikai értelemben sikerült megőriznie a semlegességét. A katonai semlegességet, noha kimaradt a hadműveletekből, mégis a katonai titkosszolgálatok intenzív svájci jelenléte miatt — már, ha az érdekek úgy diktálták — azonban gyakran kétségbe vonták a háborúzó felek képviselői. Ami a gazdasági semlegességet illeti, ezt ma már nehéz egyértelműen kijelenteni, hiszen Svájc mint nyitott külgazdaságú ország abszolút semlegesség esetén egyszerűen éhen halt volna. Ennek elkerülésére a Nagy Háború végére egyértelmű gazdasági függőség alakult ki az antant államok — elsősorban az Amerikai Egyesült

¹⁴ Florian Weber: *Die amerikanische Verheissung. Schweizer Aussenpolitik im Wirtschaftskrieg 1917/1918.* Chronos Verlag, Zürich, 2016. 271.; Cédric Cotter: *(S') aider pour survivre. Action humanitaire et neutralité suisse pendant la Première Guerre mondiale.* Georg Editeur, Chêne-Bourg, 2017. 584.; Anja Huber: *Fremdsein im Krieg. Die Schweiz als Ausgangs- und Zielort von Migration 1914–1918.* Chronos Verlag, Zürich, 2018. 336.

¹⁵ Georg Kreis: *Insel der unsicheren Geborgenheit. Die Schweiz in den Kriegsjahren 1914–1918.* Verlag NZZ, Zürich, 2014. 118.

¹⁶ Carlo Moos: *Schweizer Neutralität(en) zur Zeit des Ersten Weltkriegs. Von der schwierigen Umsetzung eines umstrittenen Konzept.* In: 14/18. *Die Schweiz und der Grosse Krieg.* Roman Rossfeld – Thomas Buomberger – Patrick Kury (Hg.). Hier+Jetzt Verlag, Baden, 2014. 214–239.

Államok — vonatkozásában. Végül pedig az eszmei, ideológiai semlegesség egyértelmű megválaszolása azért jelentett és jelent problémát, mert betartása a magán publicisztika erős svájci jelenléte miatt szinte lehetetlen vállalkozásnak bizonyult, a svájci Szövetségi Tanács képviselői azonban messzemenően igyekeztek ennek a követelménynek megfelelni politikai állásfoglalásaik során.

A svájci külpolitika számos különleges, egyedi jellegzetességgel írható le. Svájcban a külpolitika mindig alárendeltje volt a belpolitikának, a svájci választópolgárok a közvetlen demokrácia révén közvetlen befolyást gyakoroltak annak alakítására. A népszavazás intézménye a háború éveiben is működött. Összehasonlítva a nagyhatalmi politikára jellemző jegyekkel a svájci külpolitikát a reprezentációban a republikánus fukarság jellemzi, visszafogottabb, kevesebb hatalommal bíró profillal rendelkezik, hangsúlyosabb a jogtudatosság és a pártatlanság képviselése, és kiemelten kezeli a jószolgálati tevékenységet, azaz a harmadik országok érdekképviselését. A Nagy Háborúban Svájc vállalta fel Franciaország érdekeinek a képviselését Ausztria-Magyarországon.

Az alpesi ország a reneszánsz kora óta tartózkodott mindenfajta háborús részvételtől, amely erkölcsi értelemben gyakran vált kifogás tárgyává. Az elkötelezett karitatív tevékenység képes volt azonban ennek ellensúlyozására a 19. század második felétől kezdődően. Mindezekből az is fakadt, hogy Svájc későn építette ki önálló diplomáciai intézményrendszerét. Az első diplomáciai képviseleti alapításokra a Helvét Köztársaság korában (1798–1803) került sor. Míg Ausztria a 15. század végétől rendelkezett állandó diplomáciai képviselettel Svájcban, addig az alpesi köztársaság 1801 októberében hozta létre bécsi képviselését. Svájc első bécsi ügyvivője Bernhard G. J. von Diesbach-Carouge 1802. január 23-án foglalta el posztját. A 19. század első felében aztán leállt az intézményrendszer kiépítése, a svájci diplomácia alapvetően 1848 után indult el a szakmai professzionalizáció útján.¹⁷ 1890-ig csupán öt országban rendelkezett hivatalos követséggel: a négy szomszédos országban és a „testvérköztársaság”-ként számon tartott Amerikai Egyesült Államokban. A többi országban konzulátusok működtek.¹⁸ A bécsi követség alatt dolgozott a budapesti főkonzulátus is, amely alapításakor 1871-ben még konzulátus rangján állt, főkonzulátussá 1912-ben alakult át. A Nagy Háborúban Franz Kienast töltötte be a

¹⁷ Paul Widmer: Das besondere an der Schweizer Aussenpolitik. In: Uő: Schweizer Aussenpolitik und Diplomatie. Von Charles Pictet de Rochemont bis Edouard Brunner. NZZ Libro, Zürich, 2014. 11–35.

¹⁸ Dannecker, R.: i. m. 5–37.

tiszteletbeli főkonzul pozícióját.¹⁹ Kienast konzuli jelentései jórészt beolvadtak a bécsi követjelentésekbe.

Arthur Hoffmann (1857–1917) alapvetően befolyásolta a svájci külpolitikát az I. világháború jelentős részében: 1913 telén széles politikai támogatottsággal választották a Szövetségi Tanács elnökévé, ő 1917. június 19-ig maradt hivatalban. Ilyen minőségében vezette a külpolitikát és a külgazdaságot meghatározó Politikai Főosztályt (Eidgenössisches Politisches Département EPD). Hoffmann nagyon szigorú, óvatos külpolitikát folytatott. Tartózkodott a békeközvetítés gondolatától, kijelentéseiben úgy igyekezett semlegesnek maradni, hogy nem foglalt állást a háborúzó felekkel kapcsolatban, noha köztudott volt, hogy bízott a központi hatalmak győzelmében. Lemondatásának kikényszerítése alapvetően az antant szövetség nyomására történt, azzal vádolták őt, hogy segédkezet nyújtott egy különbéke törekvéshez (Hoffmann-Grimm ügy), amivel Svájc semlegességét sértette meg.²⁰ A Hoffmann-éra után, 1917 nyarán úgy döntött a svájci Szövetségi Tanács, hogy háromtagú bizottságban tárgyalják meg a jövőben a külügyeket. Ennek a bizottságnak a tagjai voltak: Edmund Schulthess a Szövetségi Tanács elnöke,²¹ Gustave Ador a külügyek irányítója,²² és Félix Calonder a Szövetségi Tanács alelnöke.²³ Hetente üléseztek, és minden ügyet átbeszéltek.²⁴ Az általam vizsgált 1918. őszi bécsi követjelentések címzettje név nélkül Calonder, abban az évben a Szövetségi Tanács elnöke volt.

Az antant által elfogadott feltétlen semlegességi státuszát Svájcnak 1917 végéig respektálták. Az Amerikai Egyesült Államok, 1917. áprilisi hadba lépését követően, nem adott ki nyilatkozatot Svájc semlegességének garantálásáról. Csak 1917. december 3-án válaszolt az április 20-i svájci hivatalos megkeresésre, de nem a Svájc által elképzelt feltételek mentén. Az amerikai jegyzék úgy fogalmazott, hogy az USA nem fogja figyelmen kívül hagyni a Svájc irányában alkalmazandó semlegesség elvét, amíg Svájc

¹⁹ Franz Kienast (1879–1953) 1912-ben lépett Svájc diplomáciai szolgálatába. 1913 és 1936 között volt budapesti főkonzul, majd 1945-ig Svájc budapesti követe. Civilként a Kienast és Bäuerlein cég tulajdonosa volt.

²⁰ Paul Widmer: Die offizielle Aussenpolitik. In: *Uő: Bundesrat Arthur Hoffmann. Aufstieg und Fall.* NZZ Libro, Zürich, 2017. 131–148.

²¹ Edmund Schulthess (1868–1944) 1917. január 1. és december 31. között a Szövetségi Tanács elnöke. A külügyi bizottságnak (Delegation für Auswärtige Angelegenheiten) alapításától, 1917. június 26-tól 1922. december végéig a tagja volt.

²² Gustave Ador (1845–1928) 1917. december 12-ig volt a külügyek felelőse, 1918–1919 folyamán a belügyi tárcát felügyelte, majd 1919-ben vált a Szövetségi Tanács elnökévé. A Nemzetközi Vöröskereszt elnöki tisztségét töltötte be 1910 és 1928 között.

²³ Félix-Louis Calonder (1863–1952) 1918-ban a Szövetségi Tanács elnöke volt, esetében egyúttal a külügyek első számú irányítója is.

²⁴ Widmer, P.: Die offizielle Aussenpolitik i. m. 299.

semleges, ezt mindkét oldalon így is gondolják, és respektálják is. Franciaország ugyanilyen értelemben foglalt állást 1917. december 4-én, Nagy-Britannia pedig 1917. december 17-én.²⁵

Svájc katonai és politikai semlegessége ellenére gazdasági kapcsolatai a központi hatalmakkal intenzív maradt 1917 közepéig. Svájc számára a Német Császárság volt a legfontosabb kereskedelmi partner, hiszen szénszükségletének 96%-a, acéligényének pedig 67%-a származott északi szomszédjától. Az Osztrák-Magyar Monarchiával folytatott kereskedelme messze elmaradt a német export-import részarányoktól, a dunai országokból származó búzaimportja azonban jelentősnek mondható a maga kb. évi 51.000 tonnájával 1913-ig. A Nagy Háborúban Svájc és a központi hatalmak közötti gazdasági kapcsolatok alapvető problémájává vált, hogy a Német Császárság egyre többet — árut, hitelt — követelt saját szállításaiért cserébe, hiszen a Hindenburg-program gazdasági célkitűzése szerint a semleges országok kereskedelme révén akarták csökkenteni a központi hatalmak a szövetséges gazdasági blokádnak hátrányait. A háborús versenyfutásban azonban a központi hatalmak szállításai egyre gyakrabban kimaradtak. 1917 nyarán tárgyalások folytak alternatív lehetőségekről, így romániai élelmiszerlehetőségekről is. Azonban ez a megállapodás is kudarcba fulladt 1917 végére. 1918 elején Svájc gazdasági tekintetben „eltávolodott” a központi hatalmaktól, és kezdetét vette a gazdasági átorientálódás az antant országok felé.²⁶

Svájc bécsi követének tollából 1918 folyamán összesen harminc követségi jelentés készült a Szövetségi Tanács elnökének és a külügyi bizottságnak a tájékoztatására.²⁷ Az általunk vizsgált szeptember-októberi időszakra kilenc jelentés esik.²⁸ Mindegyik jelentés készítője Charles Daniel Bourcart bécsi követ volt, aki a Nagy Háború éveiben idős és tapasztalt svájci diplomatának számított.²⁹ A szeptemberi jelentéseket a békekötés lehetőségeinek számbavétele uralta, ennek a hónapnak a kulcseseménye volt gróf Burián István közös osztrák-magyar külügyminiszter háborúzó

²⁵ *Bonjour, E.*: i. m. 138–139.

²⁶ *Weber, F.*: Die amerikanische Verheissung i. m. 33–47.

²⁷ Schweizerisches Bundesarchiv, Bern Wien, Politische Berichte und Briefe, Militär- und Konsularberichte 1918. (továbbiakban: CH-BAR-E2300-1000-716-1244)

²⁸ Ebben a tanulmányban a harminc követjelentésből a 17. számú jelentéstől a 25. számú jelentésig terjedő kilenc jelentést tekintettük át. A 25–30. számú november és december folyamán keletkezett jelentések forrásközzétételét lásd: *Gyarmati Enikő*: Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesésének pillanatfelvételei Svájc diplomáciai jelentéseinek tükrében. ArchivNet 19. (2019) 1. sz. 1–17.

²⁹ Charles Daniel Bourcart (1860–1940) 1896 és 1902 között Svájc londoni követe volt. Ezt követően tíz évig polgári foglalkozást űzött, a Bázeli Polgári Bíróságon volt bíró. 1912-ben tért vissza a diplomáciai életbe, és 1915 és 1925 között töltötte be Svájc bécsi követi állását. 1904-ben egyszer már pályázott a bécsi követi állásra.

felekhez intézett szeptember 14-i jegyzéke.³⁰ Mivel Svájc képviselte Franciaország érdekeit Ausztria-Magyarországon, ezért a Burián-jegyzékre adott francia választ a svájci Szövetségi Tanács elnökének közvetítésével juttatták el a közös külügyminisztériumhoz.³¹ Ez a diplomáciai értelemben durvának és udvariatlannak tekinthető válasz egyértelműen nagy csalódást okozott osztrák-magyar diplomáciai berkekben.³²

A svájci követjelentések ezekben a hetekben igyekeztek hű képet adni a) a bécsi diplomaták körében észlelhető békekészség tartalmi és érzelmi változásairól, b) a közbeszédet tematizáló sajtócikkekben kitapintható hivatalos és félhivatalos békefelfogásokról. A német és az osztrák-magyar békekészség között alapvető különbségként nyilvánult meg a bécsi követ számára, hogy míg Ausztria-Magyarország a status quo ante vállalásával kész lett volna elfogadni a tárgyalások megkezdésének alapjául a megszállt területek kiürítését, addig a Német Császárság nem csupán a wilsoni elvek elfogadását nyilvánította ki későn, hanem a megszállt területek kiürítésére is csak október második hetében mutatott készséget. A német nagykövettel és a bajor követtel folytatott beszélgetések arról tanúskodnak, hogy a német katonai vezetés az utolsó pillanatokig kezében tartotta a diplomácia irányítását, és nem volt hajlandó feladni a győztes béke elérésének célját. Áthidalhatatlan ellentét volt tehát a diplomaták körében kitapintható növekvő békevágy és a katonai vezetés részéről táplált győzelem között.³³

Bourcart véleménye szerint a gyors békekötést, akár a különbéke árán is, a nem mértékadó körök hangoztatták. Ezzel kapcsolatos részletekről azonban hallgat jelentéseiben, pedig az uralkodói udvarnál is támogatták ezeket a törekvéseket. Először reálisnak a különbékét október 11-i jelentésében vélte.³⁴ Érdeemes azonban kiemelni, hogy a svájci követjelentések elsősorban a hivatalos vélemények közvetítésére voltak

³⁰ Ein Schritt Österreich-Ungarns in der Friedenssache. Vorschlag einer vertraulichen, unverbindlichen Aussprache an neutralen Orten. [Ausztria-Magyarország békeügyben tett lépése. Javaslat semleges helyen történő bizalmas és kötetlen eszmecsere.] Fremden-Blatt 72. (1918) szept. 15. 251. sz. 1–2. old. német nyelvű szöveg, 3–4. old. francia nyelvű szöveg, egyúttal a hivatalos szöveg.

³¹ Charles Daniel Bourcart levele gr. Burián Istvánhoz. Bécs, 1918. szeptember 21. CH-BAR-E2300-1000-716 No. 75. (47.pdf.) fol. 1. A levél rövid tartalmi kivonata: Stephen Pichon (1857–1933) francia külügyminiszter közölte, hogy Ausztria-Magyarország megtalálja jegyzékére a franciák választ George Clemenceau (1841–1929) francia miniszterelnök 1918. szeptember 17-i szenátusi beszédében, amelyet a Francia Köztársaság hivatalos lapja, a Journal Officiel 1918. szeptember 18-i száma hozott le.

³² 20. számú követjelentés. Bécs, 1918. szeptember 22–24. CH-BAR-E2300-1000-716 No. 82. (49.pdf.) fol. 1–4. itt fol. 1.

³³ 17. számú követjelentés. Bécs, 1918. szeptember 1–4. CH-BAR-E2300-1000-716-1244 No. 66. (43.pdf.) fol. 1–7. itt fol. 1. és 6–7.

³⁴ 22. számú követjelentés. Bécs, 1918. október 11. CH-BAR-E2300-1000-716-1244 No. 85. (53.pdf.) fol. 1–3. itt fol. 2.

hivatottak. Mind a hivatalos, mind pedig a félhivatalos állásfoglalásokban — Burián, Czernin, Andrassy és az osztrák szociáldemokrácia is — egyöntetűen kiálltak a német szövetség mellett 1918 szeptemberében. Burián jegyzéke a) bizalmas (értsd titkos), b) kötetlen (értsd informális), c) konkrét időpont nélküli eszmecserére és nem konkrét tárgyalások folytatására tett le javaslatot az asztalra. A tárgyalási alapot képező elvek kifejtését teljes mértékben mellőzte a jegyzék. Czernin és Andrassy foglalt állást arról, hogy az 1918 eleje óta gyakran tematizált legfontosabb elvek: a leszerelés, a nemzeti önrendelkezési elv, a nemzetközi döntőbíráskodás elfogadása, a Népszövetség létrehozása egyelőre miért nem érvényesíthető elvek az Osztrák-Magyar Monarchia számára.³⁵ Általánosan kitapintható a bizalmatlanság az antant békekészségével szemben, különösen Andrassy bocsátkozott hosszú történeti fejtegetésekbe, egészen I. Napóleon koráig visszanyúlt történeti példáival igyekezett bizonyítani azt, hogy az antant maga sem képes az általa hangoztatott elvek alkalmazására.³⁶ Ezek a nézetek összhangban álltak a német katonapolitika propagandájával. Még az osztrák szociáldemokrácia is teljes mellszélességgel állt ki a hivatalos javaslat mellett, noha kritika tárgyává tette annak titkos törekvését. Az utóbbi helyzetelemzés reális volt, a béke akadályja jórészt akkor már a központi hatalmakkal szembeni bizalmatlanság volt. Az általuk képviselt megoldás jegyében azonban belső átalakítással leküzdhető a bizalmatlanság, a régi diplomáciát pedig le kell cserélni a demokratikus jogpolitikára.³⁷ Az Osztrák-Magyar Monarchián belül nyilvánvalóvá vált, hogy volt ellenzéke a Buriáni lépésnek. Egyébként nem került volna sor arra, hogy a hivatalosnak tekinthető Fremden-Blatt a jegyzék nyilvánosságra hozatalának a napján leköszölte a svájci sajtó felfogását a béke esélyeiről. A cikkben megfogalmazott következtetés szerint túlságosan távol álltak a nézetek ahhoz, hogy a felek tárgyalóasztalhoz üljenek.³⁸

1918 szeptemberének elején a svájci diplomáciai képviselők úgy látták, hogy az Amerikai Egyesült Államok politikája nem irányul a Német Császárság megkisebbitésére és Ausztria feldarabolására. Tekintettel arra, hogy a wilsoni pontok mindenki számára

³⁵ Abrüstung und Schiedsgericht. [Leszerelés és döntőbírátság.] Von Ottokar Czernin. Neue Freie Presse 1918. szeptember 18. 19410. sz. 1–2.

³⁶ Die Möglichkeiten des Friedens. [A béke lehetőségei.] Neue Freie Presse 1918. szeptember 22. 19424. sz. 1–2.

³⁷ Die Friedensbesprechungen. Ein Vorschlag der österreichisch-ungarischen Regierung. [A békemegbeszélések. Az osztrák-magyar kormány javaslatáról.] Arbeiter-Zeitung 30. (1918). szeptember 15. 251. sz. 1.

³⁸ Die Friedensmöglichkeiten. Die Auffassung der Schweizer Presse. [A békelehetőségek a svájci sajtó felfogásában.] Fremden-Blatt 72. (1918) szeptember 14. 250. sz. 13.

szabad tengeri kijutást fogalmaztak meg, Trieszt elvétele a Monarchiától, mint ahogyan ezt az olaszok és délszlávok követelték, véleményük szerint nem lehet célja az amerikai politikának. Mindamellett azzal a ténnyel is tisztában voltak, hogy 1918 nyarától már az USA is összhangban szövetségeseivel arra az álláspontra helyezkedett, hogy a központi hatalmakat csak fegyverrel bírhatják jobb belátásra, azaz a fegyveres legyőzéssel győzelmi békére törekedtek.³⁹ A belpolitikai változások első kirívó jele azonban gazdasági természetű volt. A bécsi követ kéthónapos nyári szabadságáról való visszatérését követően óriási áremelkedéssel szembesült Bécsben. 1918 júliusa óta a kenyér ára például a kétszeresére nőtt, ez is egyértelműen előrevetítette a Monarchia közelálló, végleges gazdasági kimerülését.⁴⁰

Bourcart az osztrák kormányfővel br. Max Hussarekkel folytatott beszélgetése során arról győződhetett meg, hogy a miniszterelnök szintén kitartott az egységállam mellett, hogy a nemzetiségekkel való együttműködés holtpontra jutott az antant csehek elismerő augusztus 19-i nyilatkozata után, és a polgári engedetlenség jelei is megszorodtak. Bécsbe is eljutottak a hírek arról, hogy cseh parasztok már csak fegyverért és lőszerért cserébe hajlandók élelmiszert adni.⁴¹ Szeptember második felében cseh politikai agitátorok pénzt kezdtek gyűjteni nemzeti adó címén, és forradalmat készültek kirobbantani szeptember 28-án.⁴²

Október elején felgyorsultak az események, maga a követ is zavarba került jelentései készítésénél, így egyre több hírt sajtótáviratokon keresztül közölt Bernnel. Nyilvánvalóan a szeptember végi bolgár fegyverszünet kizökkentette a Monarchiát magabiztosságából. „A nemzetiségi bonyodalmak közepette a császár helyzete a legnehezebb; német körökben feltételezik, hogy messzemenő engedményeket tenne a szlávoknak a Habsburg-trón erősítése érdekében.” — írta Bourcart október 4-i követjelentésének végén.⁴³ „A nemzetiségi zűrzavar oly erősen jut kifejezésre, hogy valóban az a látszat, mintha a Habsburg Monarchia korhadt épülete darabokra hullana szét. Magyarországon Wekerle lemondott, Tisza a dualizmus végéről és a tiszta perszónálunióról beszél, Hussarek Ausztriában népszerűtlenné tette magát a

³⁹ 17. számú követjelentés. Bécs, 1918. szeptember 1–4. CH-BAR-E2300-1000-716 Nr. 66. (43.pdf.) fol. 4–6.

⁴⁰ Uo. fol. 7.

⁴¹ 18. számú követjelentés. Bécs, 1918. szeptember 9. CH-BAR-E2300-1000-716 Nr. 73. (45.pdf.) fol. 4–6.

⁴² 20. számú követjelentés. Bécs, 1918. szeptember 22–24. CH-BAR-E2300-1000-716 Nr. 82. (49.pdf.) fol. 4.

⁴³ 21. számú követjelentés. Bécs, 1918. október 4. CH-BAR-E2300-1000-716 Nr. 84. (52.pdf.) fol. 1.

németeknél, mivel a föderatív gondolatot túl egyértelműen mondta ki [ennek ellenkezőjéről van szó, ezt rosszul fogalmazta meg a jelentéskészítő, Hussarek egységállamról beszélt], a galíciai lengyelek már csak nagylengyel birodalomról, a csehek Cseh Királyságról, a délszlávok jugoszláv államról akarnak tudni.” — szólt egy héttel későbbi október 11-i helyzetelemzése.⁴⁴

Október közepén a kettős Monarchia sorsát meghatározó október 16-i császári manifesztum került a figyelem fókuszába.⁴⁵ Az októberi jelentésekben a belpolitika kommentálása már átvette a vezető szerepet. A manifesztum kiadása előtti napok tele voltak lemondásokkal kapcsolatos híresztelésekkel, kormányválságokkal, új jelöltek esélyeinek mérlegelésével. Szinte egyik pillanatról a másikra szembesült a követ a szétesés felgyorsuló folyamatával. Már október 15-én nyilvánvalóvá vált, ha a Monarchia szétesik, Német-Ausztria a Németországhoz való csatlakozás felé fog hajlani.⁴⁶ Noha Bourcart benyomásai szerint a császári manifesztumnak rendkívül rossz sajtófogadtatása volt, úgy látta, hogy nem kizárt, hogy Ausztria népei még meg tudnak egyezni egymással.⁴⁷ Annak ellenére vélekedett így, hogy ismert volt a tény, milyen sikerrel gyűjtöttek pénzt a szövetséges országokban kiadott cseh kötvényekkel az államalapítás finanszírozására.⁴⁸

Október 23-i követjelentését még mindig bizakodóan kezdte, már ami a széthullás tartósságának megítélését illeti: „A Habsburgok régi birodalma darabokra hullik; vajon a centripetális gazdasági erők valaha össze tudják-e majd kötni az egyes alkotórészeket, egyáltalán nem lehet ezt előre látni. Mindazonáltal számomra nem tűnik kizártnak, hogy miután az egyes nemzetek felocsúdnak első függetlenségi mámorukból, felismerik majd, hogy mennyire egymásra vannak utalva. Jelenleg a [politikai] irányzat egyre erősebben demokratikus, sőt szocialista. Csehországban, Lengyelországban és Horvátországban köztársaságról beszélnek, Csehországban a nagyon nagy egyházi javadalmak elkobzásáról (bizonyos püspökök ezekből egy millió korona feletti

⁴⁴ 22. számú követjelentés. Bécs, 1918. október 11. CH-BAR-E2300-1000-716 Nr. 85. (53.pdf.) fol. 1.

⁴⁵ An meine getreuen österreichischen Völker! Bécs, 1918. október 16. Wiener Zeitung 1918. október 17. 240. sz. A manifesztum szövege nem beszél konkrét nemzeti államokról. Úgy fogalmaz: Ausztria népei akarataik szerint alakuljanak szövetségi állammá, ahol minden néptörzs saját maga által lakott területén saját állami közösséget alkot. Minden intézmény megmarad, a tárgyalások lefolytatására pedig alakuljanak meg a nemzeti tanácsok.

⁴⁶ 23. számú követjelentés. Bécs, 1918. október 14–18. CH-BAR-E2300-1000-716 Nr. 91. (54.pdf.) fol. 1–10. Itt: 4–5.

⁴⁷ Uo. fol. 8.

⁴⁸ Uo. fol. 9. Az 500 millió korona értékű kötvénycsomagot Párizsban nyolcszorosan, Amerikában hétszeresen jegyezték túl.

jövedelemre tesznek szert), a nagybirtok felosztásáról, az arisztokrácia megszüntetéséről stb.”⁴⁹ A követ úgy vélte, hogy Magyarország a perszónálunióval kívánta elkerülni az Ausztriához hasonló feldarabolódást. A nála járt cseh vezetők Karel Kramář és František Staněk kijelentései alapján egyértelművé vált számára, hogy ők az Ausztriával való végleges szakítás mellett vannak, együttműködési szövetséget esetleg csak a lengyelekkel vagy a délszlávokkal kötnék. A császári manifesztum után mindenki „önállósította” magát, egyedül Német-Ausztria fogadta el átmenetileg önálló intézményei mellett a közös monarchiai kormánysszerveket.⁵⁰ Október végére a volt kettős Monarchiában a káosz uralkodott.⁵¹

Svájc a Nagy Háború végén is erőtlén békeközvetítési helyzetben volt nem csupán vállalt diplomáciai stratégiája miatt, hanem amiatt is, hogy a háborúzó felek mindannyian alapvetően a győzelmi békére törekedtek függetlenül attól, hogy megegyezéssel békéről beszéltek. Az Osztrák-Magyar Monarchia későn és határozatlan módon próbált informális kapcsolatot teremteni Svájcban keresztül Wilson elnökkel, holott Wilson elnök szerepét 1918 őszén túlértékelték bécsi diplomáciai körökben. Az 1918 nyara óta győzelemre törekvő antant szövetségi politika ellenére ezzel a Monarchia vezetése fontos lehetőséget szalasztott el. Míg Ausztria-Magyarország fennmaradásának esélye külpolitikai kontextusban alig jelent meg a svájci követjelentésekben, addig a fennmaradás egyik pillanatról a másikra megkérdőjeleződött az októberi belpolitikai történések függvényében. 1918 folyamán csupán egy alkalommal, az év elején az egyik költségvetési provizórium megszavazása kapcsán merült fel a követben a kétség azzal kapcsolatban, vajon működőképes-e ez a kettős Monarchia. 1918 őszén már számos alkalommal vált nyilvánvalóvá, hogy megszűnt a politikai együttműködés a mértékadó és a feltörekvő politikai erők között. Míg külpolitikai értelemben a Monarchia fennmaradását a határozatlan békepolitika és az eltérő békekötési stratégia veszélyeztette: — Ausztria-Magyarország kész volt a status quo ante elfogadására, a Német Császárság nem —, addig a belpolitikában az egymással szöges ellentétben álló törekvések semmisítették meg a közös jövőstratégiát: az osztrák-németek egységállamot akartak (a dualizmus megtartása mellett), a magyarok perszónálunióra törekedtek, a lengyelek, csehek és a délszlávok mind különálló, szuverén nemzetállamra vágytak. A svájci követjelentések szempontjai

⁴⁹ 24. számú követjelentés. Bécs, 1918. október 23–25. CH-BAR-E2300-1000-716 Nr. 101. (62.pdf.) fol. 1.

⁵⁰ Uo. fol. 1–3.

⁵¹ 25. számú követjelentés. Bécs, 1918. október 31. CH-BAR-E2300-1000-716 Nr. 103. (65.pdf.) fol. 1.

Források és tanulmányok a magyar-svájci diplomáciai kapcsolatok történetéhez

alapján a belső bomlasztó tényezők fontos szerepet vittek az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásában.

A propagandaháború folytatódik: Adalékok a Svájcban alapított „Nouvelles Hongroises” rövid működésének történetéhez 1918–1919¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918. október végi összeomlásával elodázhatatlan feladattá vált mind az önálló magyar külügyi intézményrendszer, mind pedig az új Magyarország érdekeit szolgáló külföldi propaganda megszervezése, újjászervezése. A semleges Svájc kiemelt szereppel bírt a Nagy Háború éveiben a diplomáciai, katonai, titkosszolgálati információk megszerzésének területén, az országban szervezett számos békekonferencia pedig kötetlen alkalmat biztosított a háborúzó országok ellenzéki képviselői számára a kapcsolatfelvételre és a kapcsolattartásra. Svájc prioritása a háború utáni hónapokban is kitapintható volt az új magyar diplomáciában, így került sor a bécsi magyar követség létrehozása után azonnal a svájci–magyar diplomáciai kapcsolatok kiépítésére. A Svájcban terjesztendő magyar propaganda szolgálatára kizárólagos céllal létrehozott berni „Nouvelles Hongroises” rövid története betekintést nyújt számunkra a korabeli politikai érdekek komplexitásába, az új működési feltételek emberi, szellemi és anyagi körülményeibe, az újjászervezés tagadhatatlan nehézségeinek részleteibe.

A Bernben közel hat hónapig működött magyar hírszolgálatnak, a „Nouvelles Hongroises”-nak² a története a mai napig feltáratlan. Ez a forrásközlő tanulmány a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található, a működéssel kapcsolatos jelentéseket kívánja közzétenni, melyek kiváló történeti adatokat szolgáltatnak a szervezés körülményeiről, feltételeiről és a hírszolgálat kezdeti tevékenységéről. További források közlése mindenféleképpen indokolt lehet a jövőben, mivel a svájci magyar hírszolgáltatás eme szeletének teljes története a hírszolgálat által közvetített információk, cikkek elemzése nélkül nem teljes. A hírszolgálat által terjesztett propagandaíráások feltárása ugyanis még hátra van.

A Nagy Háború éveiben a publicisztikai, diplomáciai és politikai kapcsolattartás terén a semleges Svájcnak tulajdonított hídszerep közismert volt a politikai közélet

¹ Ez a forrásközlő írás az ArchivNet 19. (2019) 1. számában megjelent közléssel teljesen megegyező szövegváltozat, melynek dokumentumait itt a következő könyvrészlet alatt külön címmel tüntettem fel.

² A céges papír négynyelvű fejléce szerint: Nouvelles Hongroises, Notizie Ungerese, Ungarische Nachrichten, Hungarian News volt a hírszolgálat hivatalos neve. Postacímük: Bern: Postfach Transit, Zürich: Postfach Seidengasse.

szereplői számára. *Bédy-Schwimmer Rózsa*³ gróf Károlyi Mihályhoz 1917 októberében intézett egyik levelében hangsúlyozta azokat az előnyöket, amelyek a semleges országok, úgymint Hollandia és Svájc cenzúramentességéből fakadtak az egymás közötti levelezések folytatására.⁴ A vélt cenzúramentességből következett, hogy a Svájcban élő és oda utazó magyarok a sajtópropaganda terjesztésére is kiváló helyként tartották számon az alpesi országot.⁵ A háború éveiben *Cobor Péter*⁶ Károlyi Mihálynak, az ellenzéki Függetlenségi és 48-as Párt elnökének a támogatásával próbálkozott egy sajtóiroda létrehozásával.⁷ Eredetileg Genfben kívántak irodát nyitni, hiszen az ottani francia nyelvű lapok hírei nagy eséllyel szivárogtak be a francia lapok hírei közé, ezzel pedig sikerrel kecsegtethetett az antant országok felé működtethető magyar propaganda. Összességében tehát az új külügyi vezetés és sajtóirányítás képviselői úgy ítélték meg, hogy mind Magyarország imázsának fejlesztése és javítása, mind pedig az antant országokkal, az azok képviselőivel való kapcsolattartás potenciális lehetőségének szempontjából a svájci kapcsolatok kiépítése elengedhetetlenül fontos.

A „Nouvelles Hongroises” berni magyar sajtószolgálat megszervezésére 1918. november közepétől került sor az ugyancsak szervezés alatt álló berni magyar követség keretében.⁸ A sajtószolgálat kezdetben a Károlyi-kormány által Bernbe akkreditált, de Svájc által elutasított rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter politikai, anyagi és hivatalos ellenőrzése alatt állt.⁹ Bédy-Schwimmer Róza, aki a Nagy Háború éveiben számos alkalommal megfordult Svájcban nemzetközi nőkonferenciákon és

³ Bédy-Schwimmer Róza (1877–1948): újságíró, politikus, a női egyenjogúsításért küzdő nőpolitikusok egyike. 1904-ben megalapította a *Feministák Egyesületét*. Tizenhárom éven keresztül szerkesztette a *Nő* című lapot. Számos nemzetközi nőkongresszuson és pacifista kongresszuson vett részt a Nagy Háború korában. 1918 novemberében a Nemzeti Tanács tagjává választották. A Nagy Háború után az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le. New York-ban hunyt el.

⁴ Bédy-Schwimmer Róza Károlyi Mihályhoz. Hága, 1917. október 11. In: *Károlyi Mihály levelezése*. I. 1905–1920. Szerk. LITVÁN GYÖRGY. Bp., 1978, 189–193. Itt 191. és 193.

⁵ Svájcban minden háborús témájú hírtávirat a katonai hatóságok cenzúrájának volt alávetve, csak az ország semlegességéből fakadó érdekeinek megfelelő híreket engedték tovább. Lásd WALTER BRUNNER: *Vergiftete Quellen. Die Berichterstattung der Nordwestschweizer Zeitungen, Basler Nachrichten, National-Zeitung und Basellandschaftliche Zeitung*. In: *Der Erste Weltkrieg im Sundgau in den Zeitungen der Nordwestschweiz*. pdf. 1–5. <http://sundgaufront.j-ehret.com/pdf/VergifteteQuellen.pdf> (Letöltve: 2020. márc. 9.)

⁶ Cobor Péter a *Pesti Napló* zürichi levelezője volt a Nagy Háború idején.

⁷ Cobor Péter Károlyi Mihályhoz. Bern, 1917. november vége, Zürich, 1917. december eleje, Zürich, 1917. december 15. In: *Károlyi Mihály levelezése* I... 210–212.

⁸ TEFNER ZOLTÁN: Bomlás és újjászületés. A berni Magyar Királyi Követség megalapításának előzményei (1918–1921). *Valóság*, 2009. 1. sz. 24–50.

⁹ A svájci Politikai Főosztály Külügyi részlegének 45. sz. távirata Svájc bécsi követéhez. Bern, 1918. november 27. Schweizerisches Bundesarchiv, Bern. Ungarische Gesandtschaft, Personalien, Schwimmer Roza. CH–BAR–E2001B–1000/1501–1455 fol. 41. A svájci források szerint a svájci külügy november 29-én tájékoztatta Schwimmer Rózát arról, hogy Svájc nem fogadja el a személyét Magyarország de facto képviselőjeként.

békekonferenciákon, megfelelő helyi ismeretekkel rendelkezett az új kihívások kezelésére. A berni magyar sajtószolgálat 1918. december 1-én kezdte meg működését.¹⁰ A Svájcban terjesztendő propagandára kezdetben nem létezett egységes stratégia, a hírek létrehozása és továbbítása számos csatornán keresztül az újságírók korábbi kapcsolatainak függvényében valósult meg. A konkurensok között Svájcban működött a *Telegraphen Information* (Zürich), mely a megszűnőben lévő, likvidálás alatt álló közös külügyminisztérium sajtóosztályához állt közel, a szintén novemberben alakult *Ungarische Correspondenz* (Zürich), illetve az *Agence Centrale* (Luzern). A „Nouvelles Hongroises” vezető szerkesztősége elsősorban a *Világ* c. lap szerkesztőiből, svájci tudósítójából állt fel. Az első hetekben a hírszolgáltatási befolyásért folytatott küzdelmek után 1919 elejére sikerült hivatalos magyar hírszolgálattá alakulniuk.¹¹

Fő feladatuknak tekintették, hogy a magyarellenes hírek cáfolatára írásokat helyezzenek el Svájc legfontosabb lapjaiban, és így ellensúlyozzák a Svájcban működő emigráns monarchiabeli nemzetiségek magyarellenes propagandáját. A központi iroda Bernben működött, majd először Zürichben szerveztek felvevő irodát, az áprilisi működési költségtervezet alapján pedig az is kiderül, hogy később Bázelen is nyitottak egyet. Az antant országok, különösen Franciaország eléréséhez azonban Genfnek és az itt működő legfontosabb napilapnak, a *Journal de Genève*-nek lett volna kulcsszerepe. A forrásokból nem derül ki egyértelműen, hogy az oda tervezett irodát megnyitották-e, ami azonban biztos a likvidációs költségtervezet adatai alapján, hogy az *Agence Telegraphique Genevoise* vezetője a magyar sajtószolgálatnak is dolgozott. Ami a működési költségeket illeti, havi hat-hétezer svájci frank között mozogtak a sajtószolgálat kiadásai, a szükségesnek tartott összeget azonban 18–20 ezer frank körül határozták meg. A „Nouvelles Hongroises” szűk hat hónapig tevékenykedett, az áprilisi likvidációs költségtervezet alapján valószínűsíthető, hogy április végén bezárták.

A felszámolás mögött az a körülmény állhatott, hogy a berni magyar követség működése a Tanácsköztársaság hatalomra jutása után egy hónappal Svájc külügyi vezetésének felfogása szerint ellehetetlenült. A Bedy-Schwimmert váltó, hivatalban lévő

¹⁰ Bedy-Schwimmer Róza távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. [november 30.] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL), Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Külügyminisztériumi levéltár (továbbiakban: MNL OL K), Berni követség (továbbiakban: MNL OL K 84), 20. cs. Berni Követség 1918–1919 I/10.a fol. 44.

¹¹ Károlyi Mihály távirata Ignotushoz. Budapest, 1919. január 3. *Károlyi Mihály levelezése* I... 370.

rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, *br. Szilassy Gyula*¹² a bolsevik propaganda vádjának megelőzése érdekében betegsége hivatkozva lemondott követi posztjáról.¹³ Svájc pedig megszűntnek nyilvánította a berni magyar *de facto* követség működését, mivel a követség alkalmazottai is benyújtották lemondásukat.¹⁴

¹² Br. Szilassy Gyula (1870–1935) az Osztrák-Magyar Monarchia rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere a Görög Királyságnál 1913 és 1916 között. Gr. Károlyi Mihály köztársasági elnök felkérésére 1919 januárjának végétől a Magyar Népköztársaság akkreditált rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere Svájcban.

¹³ Br. Szilassy Gyula diplomáciai karrierjéről lásd GYARMATI ENIKŐ: A diplomácia szolgálatában. Adalékok br. Szilassy Gyula (1870–1935) diplomata karrierútjához. *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 2017. 437–450.

¹⁴ A Svájci Szövetségi Tanács 1919. április 25-i üléséről készült jegyzőkönyvi kivonat Szilassy lemondásának értékeléséről. Schweizerisches Bundesarchiv, Bern. Ungarische Gesandtschaft, Personalien, de Szilassy, Minister, Baron. CH–BAR–E2001B–1000/1501–1456 fol. 4.

Történeti dokumentumok a magyar-svájci diplomáciai kapcsolatok korai történetéről 1918–1920

Dokumentumok listája

21

Hírszolgálati összeköttetéseink Svájccal
[Budapest, 1918. december közepe]

Aide-Memoire a svájci sajtószolgálatunkról
[Bern,] 1919. január 13.

Jelentés a berni „Nouvelles Hongroises” működéséről a Magyar Népköztársaság
külügyminisztériumának
Bern, 1919. január 29.

Levéltöredék a Svájcban élő magyar személyek (újságírók) alkalmazhatóságáról
[1919. január vége, február]

A svájci magyar sajtószolgálat áprilisi költségtervezete
[1919. április]

A Nouvelles Hongroises likvidációs költségei
[1919. április]

1.

Hírszolgálati összeköttetéseink Svájccal

[Budapest, 1918. december közepe]¹

Szigorúan bizalmas

- I. A hivatalos Magyar Távirati Irodának² összeköttetése van a hivatalos svájci Depeschen Agenturral.³ Ezt a viszonyt minden körülmények között ápolni és fejleszteni kell. A hivatalos hírszolgálat nemzetközi szerződéseken alapul, és elkerülhetetlen annak igénybe vétele, ha az ember a nemzetközi élet közvéleményében szóhoz akar jutni. Minden állam súlyt helyez reá, hogy idegen államok hivatalos irodái az ő hivatalos irodájával összeköttetést tartsanak fenn. Ha a Svájc és Magyarország között fennálló hivatalos hírszolgálat propagandisztikus szempontból nem is bír valami túlságos nagy értékkel, azért ez egy tényező, melyet figyelmen kívül hagynunk nem szabad.
- II. A Telegrafen Information Zürichben újabb keletű vállalkozás, melynek létrejöttében a volt közös külügyminisztérium sajtóosztályának is része van, – természetesen a kulisszák mögött – bár ennek az irodának a szimpatizálása Ausztriával és Magyarországgal nem került és nem is kerülhetett el az újságíró körök figyelmét. Az az állítás azonban, hogy ez által ennek az Agenturának a hírszolgálatát kompromittálva volna, határozottan túlzás. Magam is a helyszínen meggyőződtem, hogy Német-Svájcban a lapok szorgalmasan nyomtatták le közleményeit. Az Agentura a Telegrafen Comp. bécsi igazgatójának, Ottonnak (tulajdonképpen néven Weiss) az alapítása, kinek fivére egy svájci emberrel társulva, azt egy teljesen svájci firma keretén belül alakította meg. Hírszolgálatában mindig neutralitásra törekedett, és

¹ Valószínűsítjük, hogy a jelentés 1918. december közepén keletkezhetett, amikor a szerveződő külügyminisztérium sajtóosztályának vezetésében változás állt be. December 19-én ugyanis Bíró Lajos addigi sajtóosztály főnököt Praznovszky Iván váltotta fel.

² A Magyar Távirati Irodát 1880-ban alapították, majd 1918. november 6-án az új magyar polgári kormány állami tulajdonba vette.

³ A mai napig magántulajdonban lévő Svájci Távirati Ügynökséget (Schweizerische Depeschenagentur, SDA) 1894-ben hozták létre. 1918-tól van monopolhelyzetben. A Nagy Háborúban fontos szereppel bírt, mert a háborúzó felek Svájcon keresztül jutottak információhoz. Svájc mindig közölte a hírforrás származási helyét, azaz a hírt továbbító ügynökség nevét. L. BLUM, ROGER-HEMMER, KATRIN-PERRIN, DANIEL (hg.): *Die AktualiTäter. Nachrichtenagenturen in der Schweiz*. Haupt, Bern, 1995, 239.

sikerült még a háborúban is az entente-[t]al összeköttetéseket szereznie, amelyeket a volt közös külügyminisztérium ismételten felhasznált olyképpen, hogy olasz lapokba is juttatott ki burkolt formában javunkra tendenciózus híreket. Fent nevezett vállalatnak Ausztriából az Otto-féle vállalat, Magyarországból Lányi⁴ szolgáltatta az anyagot. Ez az összeköttetés szintén feltétlenül fenntartandó, ha a Telegrafen-Information működése továbbra is úgy beválik, mint eddig.

- III. Bédy-Schwimmer Róza a svájci és az entente közvélemény informálása érdekében megalapította a Nouvelles Hongroises című könyomatost, amelynek azonban, bár, mint mondják, némi sikereket el is ért, a tulajdonképpeni magyar propagandisztikus volta annyira szembeötlő, hogy céljainak megfelelő maradandó intézménynek aligha tekinthető.⁵

A hírszolgálat szervezésével célunk az, hogy szóhoz jussunk ellenséges irányú lapoknál is, és hogy egyes, általunk lancírozott⁶ hírek minél nagyobb publicitásra tegyenek szert. Ez az eredmény azonban egy kimondottan magyar propagandisztikus könyomatossal véleményem szerint nem érhető el. A Nouvelles Hongroises-t Bölönyi György⁷ magyar újságíró szerkeszti, Lovag Ádám,⁸ ugyancsak magyar újságíró közreműködésével Bédy-Schwimmer Róza közvetlen felügyelete alatt. Utóbbi nagy súlyt helyezett volna rá, hogy a mi összes ügynökségeink a többi svájci agentúrákkal, különösen az I. és a II. alatt megnevezettekkel minden összeköttetést megszüntessenek, és híryanagyukkal kizárólag a Nouvelles Hongroises-t lássák el. Ebben a tekintetben sajnos Schwimmer Róza teljesen helytelen felfogásának részben deferáltak⁹ is. Hivatalom átvétele után azonban első dolgom volt a „status quo ante”-t e tekintetben helyreállítani. A Nouvelles Hongroises-t természetesen el kell látni megfelelő hírekkel. Ennek azonban egy monopolizáló állást adni érdekeinknek semmi körülmények között nem felelhet meg. Egyébiránt igen fontos lenne, ha Magyarország hivatalos képviselője minél előbb jelentést tenne a Nouvelles

⁴ Valószínűsítjük, hogy Lányi Siegfried Zsigmondról (1878–1950) lehet szó, aki gr. Tisza István kormányfő megbízásából alapított egy magántávírat-irodát.

⁵ 1918 novemberében indult meg a lap szervezése az új polgári kormány által elképzelt Magyarország érdekeinek és imázsának szolgálatában álló propaganda terjesztésének céljával.

⁶ Nyilvánosságra hozott (ném.).

⁷ Helyesen Bölöni György (1882–1959): író, újságíró, 1910-től volt a *Világ* szerkesztője tagja.

⁸ Lovag (Glazewski) Ádám (?–1945): a háborúellenes magyar költészet francia nyelven való közvetítőjeként ismert magyar költő. 1911-ben kezdett írni az *Erdélyi Lapokban*, a *Világban*, a *Pesti Naplóban*. A Nagy Háború idején Genfben és Lausanne-ban is megfordult. L. Dobossy László: A zimmerwaldisták francia nyelvű folyóirata a háborúellenes magyar költészetéről 1916-ban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1955. 4. sz. 458–461.

⁹ Azaz engedelmességek.

Hongroises ottani tényleges pozíciójáról, mert az eddigi értesülések, tekintettel arra, hogy minden cigány a maga lovát dicséri, nem eléggé objektívek.

Az irat jelzete: MNL OL K 84-1919-szám nélkül-457-459. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Külügyminisztérium, Berni követség – Gépelt másolat.

2.

Aide-Memoire¹⁰ a svájci sajtószolgálatunkról

[Bern,] 1919. január 13.

25

A speciálisan magyar, tehát forradalom utáni sajtószolgálat a következőképpen alakult ki: A legelső napokban csak Lányi Zsigmond Budapesti Tudósítója látta el híryanaggal Svájcot a zürichi Telegrapheninformation révén. Az utóbbi szerkesztőségében két zürichi lapszerkesztő: Dr. Paul Altherr (Zürcher Morgenzeitung) és Weiss (Züricher Zeitung) ül.

A háború alatt is Svájcban tartózkodó dr. Cobor Péter¹¹ magyar újságíró 1918. november első felében magyar sajtóirodát alapított Zürichben „Ungarische Correspondenz” címen,¹² s e célra Nagy Vince mostani belügyminiszter úrtól 10 000,- frcs. [svájci frank], később a Nemzeti Tanácstól 50 000 korona, dr. Halásztól¹³ szintén jelentékeny összegű támogatást kapott. Dr. Cobor sajtóirodáját nagyravágyó tervei (svájci követ akart lenni) szolgálatába állította. Gyakran adott ki híreket saját személyéről, sőt attól sem riadt vissza, hogy magát mint a magyar kormány svájci követét hirdesse.¹⁴

November végén Bédy-Schwimmer Róza felállította „Nouvelles Hongroises” címen a hivatalos magyar sajtóirodát Bernben.¹⁵ Szerkesztésével Bölöny György és Benedek

¹⁰ Emlékirat, feljegyzés (fr.).

¹¹ Cobor Péter 1917 őszétől dolgozott gr. Károlyi Mihály részére egy sajtóiroda felállításán, akkor Zürich helyett Genfben rendezkedett be.

¹² Az „Ungarische Correspondenz” könyomatost alapvetően Nagy Vince alapította 1918. október közepén. Ő volt az, aki hivatalosan bejegyeztette Svájcban a három nyelven működtetni kívánt hírszolgálatot. Cobor Péter ennek is munkatársa, később tulajdonosa volt. L. Nagy Vince Károlyi Mihályhoz. Davos, 1918. október 25. In: *Károlyi Mihály levelezése. I. 1905–1920.* Szerk. LITVÁN GYÖRGY. Bp., 1978, 247–248.

¹³ Halász Lajos (1874–1947): 1910-tól Az Est szerkesztőségében dolgozott. 1918. október végétől a Miniszterelnökség sajtóirodájának vezetője, 1918 decembere és 1920 májusa között helyettes államtitkár.

¹⁴ Lásd erről a Bédy-Schwimmer Róza által Bíró Lajosnak küldött táviratot a „Berner Bund” 1918. november 17-i cikkéről, amelyben a következő szöveg jelent meg: „Dr. Czobor az Ungarische Correspondenz tagja. A Magyar Nemzeti Tanács hétfői ülésén taggá választotta Czobor Pétert, a Pesti Napló zürichi levelezőjét és a zürichi hivatalos Ungarische Correspondenz tulajdonosát. Hock János elnök személyesen üdvözölte a jelen levő Czobort, és a kormány azon kívánságát fejezte ki, legyen ő Magyarország svájci képviselője.” MNL OL K 84 1918–1919 20. cs. I/10-a. fol. 3.

¹⁵ 1918. november 19-én gróf Károlyi Mihály miniszterelnök és a vezetése alatt álló, szerveződő külügyminisztérium kinevezte Bédy-Schwimmer Rózát a Magyar Népköztársaság berni követévé anélkül, hogy Magyarország a diplomáciai szokásoknak megfelelően tájékozódott volna személyének elfogadhatóságáról. Bédy november 22-én bejelentkezett a svájci Politikai Főosztály Külügyi Részlegénél, ahol azonban a helyzetre való tekintettel megfelelő szinten nem fogadták. A személyével kapcsolatos információk beszerzését követően a svájci külügyi vezetés úgy döntött november 26-án, hogy nem fogadja el személyét Magyarország *de facto* követeként, tekintettel arra, hogy előzetes hozzájárulásukat nem kérték ki. A Szövetségi Tanács ülésének határozata már olyan érvelést tartalmazott, hogy a női diplomata akkreditációját – mint a szokásokkal ellentétes döntést – nem tudják képviselni. A magyar külügyi vezetés úgy döntött, hogy Bédy maradjon Svájcban „különleges ügyek” vitelére. A svájciak által tarthatatlannak

Károly újságírókat, a Világ munkatársait bízta meg.¹⁶ Hogy a sajtóirodának szolid létalapot szerezzen, azt kívánta a külügyminisztertől,¹⁷ hogy az egész magyar híryanagy egyedül a Nouvelles Hongroises-nak adassék le, s hogy egyedül az lássa el a svájci lapokat. Kívánta: Cobor irodájának teljes beszüntetését, miután az úgyis súlyosan kompromittálta a magyar ügyet, és teljesen megbízhatatlan; továbbá a Magyar Távirati Iroda (amely egy baseli ügynökséggel állott régebbi szerződés alapján összeköttetésben) híryanagának egyedül a Nouvelles Hongroises számára való szolgáltatását, és hogy Lányi szakítsa meg a Telegrafeninformationnal való összeköttetését, már azért is, mert külföldön ez a svájci iroda a középhatalmak¹⁸ politikájának védelméről híres.

Bíró Lajos államtitkár úr¹⁹ a Nouvelles Hongroises-t mindenképpen pártfogolandónak tartván, megegyezett

- 1.) a Magyar Távirati Irodával, hogy ha nem is tudja azonnal megszakítani Basellel az összeköttetést, oda csak gyér anyagot ad, s valamivel később, míg a Nouvelles Hongroises előbb, azonkívül bő és informatív jellegű híreket kap. Cobor pedig egyáltalán nem lett többé kiszolgálva. Azóta a Magyar Távirati Iroda *csak* a Nouvelles Hongroises-t szolgálja ki;
- 2.) Lányival, hogy a Telegrafeninformationnak adandó híreit a minimumra redukálja, de fenntartsa vele az összeköttetést, nehogy a Telegrafeninformation Wienből értesítse magát a magyar eredményekről.

Cobor, amikor irodája nem kapott több híryanagyot a Magyar Távirati Irodától, hazajött, hogy veszélyeztetett üzletét újból lábra állítsa. A kormány elutasító magatartását meglátva, megkezdte intrikáit egyrészt a magyar kormány, másrészt a Nouvelles Hongroises ellen Ungarische Correspondenz-ja révén, melyet távollétében Grünfeld nevű társa szerkesztett. A Nouvelles Hongroises-t segédszerkesztőjében,

tartott helyzet – véleményük szerint három magyar követség is működött Svájcban – rendezésére december végén érkezett meg Balogh Elemér professzor, hogy az utódnak kiszemelt br. Szilassy Gyula személyéről informális úton tájékozódjon. Gr. Károlyi Mihály és br. Szilassy Gyula december közepén folytatott megbeszélése során született a döntés, hogy Szilassy a berni követi pozíciót vállalja el a hágai helyett. 1918 karácsonyán mondott le Bédy-Schwimmer Róza a követi megbízásáról, amely utat nyitott Szilassy akkreditációjához, aki végül január végén foglalta el berni állomáshelyét. A *Nouvelles Hongroises* működését tehát ezen időszak alatt Bédy-Schwimmer Róza irányította. Az első európai női diplomata kinevezésének történetéről l. majd: GYARMATI ENIKŐ: *Bédy-Schwimmer Róza berni követi kinevezésének története svájci források és szempontok tükrében*. (Kézirat 2020).

¹⁶ Benedek Károly (1889–1964): 1912 és 1914 között a *Világ* külpolitikai szerkesztőségének tagja, 1914 és 1918 között pedig olasz és svájci tudósító.

¹⁷ Károlyi Mihálytól, aki miniszterelnökként külügyminiszter is volt.

¹⁸ Központi Hatalmak.

¹⁹ Bíró Lajos (1880–1948): 1912-től a *Világ* vezércikkírója. A Károlyi-kormányban külügyi államtitkár, 1918. december közepéig a külügyminisztériumi sajtóiroda vezetője.

Benedek Károlyban támadta, sikkasztással, kémkedéssel, stb. vádolván őt. Sikerült is neki a frissen és jó auspiciumokkal²⁰ megindult egyedüli komoly külföldi sajtóirodánkat rossz hírbe hozni.

Cobor lefegyverzését a külügyminisztérium sajtóosztályának közbenjárására Károlyi miniszterelnök úr kísérelte meg, s az ő sajtóirodájának, melyet Cobor továbbra is a kormány hivatalosának hirdetett, meghazudtolására külügyminisztériumi communiqué²¹ adatott le.

Közben Lányi, kihasználva a Cobor-Benedek affaire-t, újra teljes mértékben helyreállította előbbi összeköttetéseit a Telegrafeninformationnal, amelyik azonban Lányi nem mindig kifogástalan hírei mellett, időnként, valószínűleg Wienből származó rémmeséket is lead Magyarországról. (Nagy bolsevista zavargások, stb.)

Az anarchia teljes.

Miután egy tisztességes, intelligens és mindenképpen a kormány befolyása alatt álló svájci sajtóirodára szükség van, ilyen a Nouvelles Hongroises-ban már megalakult, s az a Magyar Távirati Irodával együttműködésben igen biztató tevékenységet fejtett ki, ennek zavartalan működése érdekében a következők volnának a teendők:

1. Benedek Károly, aki a Coborral való vitájával veszélyezteti a Nouvelles Hongroises presztízst, onnan eltávolítandó.
2. Cobor társa, Grünfeld svájci tartózkodási engedélyének visszavonása a svájci kormánynál kieszközlendő, Cobor visszautazása megghiúsítandó, hogy az Ungarische Korrespondenz teljes megszűnése biztosíttassék, mert Cobor utóbb azzal fenyegetőzött, hogy a kormánytól függetlenül is fenntartja sajtóirodáját.
3. A Lányi Zsigmonddal kötendő szerződésben olyan pont vétessék fel, hogy a Telegrafen-Informationnal minden hírszolgálatot beszüntet, s elősegít egy olyan megállapodást, hogy a Telegrafen-Information a Nouvelles Hongroises-tól telefonon kapja a magyar híryanagot.

Lányi Zsigmond azzal okolta meg a Nouvelles Hongroises ügyében a vele kötött megállapodás egyoldalú felbontását, hogy a zürichi kiadók bojkottálták a Nouvelles Hongroises-t. Ez nem áll, mert azóta is gyakran láthatók zürichi lapokban a Nouvelles Hongroises hírei a forrás megjelölésével.

²⁰ Előjelekkel (lat.).

²¹ Közlemény (fr.).

Hátoldalon: Velics köv.[etségi] att.[asé] úrnak²² szíves tudomásul vétel végett hiv.[atali] tiszt.[ázásra] megküldöm.

919. I/13.

sajtó f.[őnök] úr megb.[bízásából]

Olvashatatlan aláírás

Az irat jelzete: MNL OL K 84–1919–szám nélkül–453-456. – Eredeti, gépelt.

²² Velics László (1890–1953): 1913-tól osztrák–magyar külügyi szolgálatban volt, majd a Magyar Népköztársaság külügyi szolgálatába lépett. A forrás keletkezésekor valószínűsíthetően a bécsi magyar követségen volt követségi attasé.

3.

Jelentés a berni „Nouvelles Hongroises” működéséről a Magyar Népköztársaság külügyminisztériumának

Bern, 1919. január 29.

29

1918. december első napjaiban Bédy-Schwimmer Róza volt berni követünk megbízásából megalakítottuk a Nouvelles Hongroises című sajtóügynökséget. A Nouvelles Hongroises-t Gróf Károlyi Mihály köztársasági elnök, akkor még miniszterelnök és külügyminiszter, 1919. január 3-án kelt táviratával a magyar hivatalos és félhivatalos hírek kizárólagos közlésére hatalmazta fel. Ez az ügynökség azóta több mint négyszáz magyar hírt és cikket helyezett el svájci német, francia, olasz lapokban és az Entente sajtójában. A munkánk tehát nagyon jól indult, és idáig a szervezkedés nehézségei dacára váratlan szép eredménnyel járt.

A legnagyobb nehézséget az okozta, hogy a svájci sajtó, mely a háború óta túl van telítve idegen propagandákkal, minden ügynökség iránt hihetetlenül bizalmatlan és tartózkodó. Különösen áll ez a magyar dolgokkal szemben, mert a régi regime²³ rossz pszichológiával dolgozó, elhallgatás[sal] és hazugságokkal operáló propagandájával elrontotta a talajt. Azonkívül a velünk szemben álló nemzetiségeknek esztendőik óta erős propagandája működik itt, amelyet az Entente anyagilag és szellemileg támogatott. (Milliókat áldozott erre a célra.) Ezeknek a nemzetiségi ügynökségeknek fő célja ma is a magyar ügy diszkreditálása külföldön.²⁴

Ezekkel felvettük a küzdelmet, munkába vettük a decentralizált svájci sajtónak mind a kétszáz lapját, és el is értük, hogy a magyarellenes hírek 4–5 fontos lapból (Basler Nationalzeitung, Neue Zürcher Zeitung, Berner Bund) csaknem kiszorultak, a semleges sajtóban helyet kaptak az igazságnak megfelelő magyar hírek, és ezzel az Entente-nak, főleg Franciaországnak, mely még mindig a háború funkciójához tartja magát, eltiltotta sajtójának magyar forrású hírek átvételét, elvágtuk azt a szándékát, hogy a

²³ Rendszer (fr.).

²⁴ A teljesség igénye nélkül a legbefolyásosabb ezek között a szerb emigráció által működtetett genfi *La Serbie* volt. A 'La Serbie' propagandacikkei közül válogatást közöl majd a Kemény G. Gábor-féle *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1916–1918* című sorozat VIII. kötete. Ezenkívül érdemes még megemlíteni a Lausanne-ban kiadott 'L'Ukraine' című lapot is. A Genfben kiadott 'La Yougoslavie' már vegyesen közölt cikkeket, hiszen az osztrák-magyar ügynököknek is volt rá befolyása, ezért ebben a nemzetiségi kérdésnek a Monarchián belüli föderalizálás útján való megoldása is szót kapott.

Magyarországot megszálló nemzetiségi csapatok viselkedéséről, a cseh és a román kormányok imperialista törekvéseiről a semleges közvélemény egyáltalán tudomást szerezzen. Munkánk sikerét leginkább az bizonyítja, hogy alig háromheti működésünk után Svájcban egy új sajtóügynökség alakult, amelynek nyilvánvaló célja az, hogy a magyarországi helyzetről a mi híreink ellensúlyozására a legkompromittáltabb táviratokat kürtölje világgá. A sajtóügynökség neve Agence Centrale, székhelye Luzern. Vezetője Forst von Battaglia, a régi osztrák regime-nek egy közismert sajtóembere, aki svájci reakciós, katolikus hírlapírók zsoldbavételével, Münchenben, Bécsben, Prágában levő klerikális centrumok külön hírszolgálatával a francia klerikalizmusra támaszkodva működik.²⁵ A vállalat rendelkezésére szemmel láthatólag százazrekre rúgó tőke áll, az ügynökség ingyen táviratokkal árasztja el naponta a legkisebb svájci lapokat is, napi 1500–2000 szót is táviratoz 180 lapnak, és újabban magyar információkkal való ingyen távirati szolgálatát felajánlotta az egész holland sajtónak is.

A mindehhez szükséges tőke, úgy tudjuk, különböző nemzetiségű reakciós forrásokból ered: magyar részről minden értesülésünk szerint Windischgraetz herceg²⁶ áll a vállalat mögött, az ő újságíró hada dolgozik az Agence Centrale körül, s maga a főszerkesztő Battaglia helyezte el mentő interjúkat Windischgraetzről a svájci lapokban. Az Agence Centrale naponta ad budapesti szenzációs híreket, melyekben az otthoni jelentéktelen zavarokat rosszakaratúan elferdíti s kiszínezi, hogy Magyarországot anarchikus helyzetűnek tüntesse fel, melyen csak erőskezű reakciós kormány segíthet. Kérésünkre a Magyar Távirati Iroda útján ezen ügynökség híreire a népköztársaság kormányától több cáfolatot kaptunk, melyeket el is helyeztünk. Állandó dementihadjáratot²⁷ ellenben viselnünk nem lehet. A védekezés egyetlen célravezető módja az, ha az Agence Centrale táviratózónét a magunk részéről gyorsabb, teljesebb, megbízhatóbb, újságíróilag érdekesebb hírszolgálattal ellensúlyozhatjuk. *Ezért Magyarország egész svájci hírszolgálatára gyökeres reformra szorul*, annál inkább, mert az Agence Centrale csak a legaktuálisabb kivett eset, valójában azonban a nemzetiségi sajtóirodák egész

²⁵ Otto Forst-Battaglia (1889–1965): osztrák publicista, történész, diplomata. A háború alatt a berni cs. és kir. katonai attasé alá volt rendelve. Az általa vezetett Agence Centrale az összeomlóban lévő Habsburg Monarchia visszaállítása melletti sajtópropagandát folytatott.

²⁶ Windisch-Graetz Lajos hcg. (1882–1968): az osztrák-magyar külügyminisztériumban gr. Andrássy Gyula rövid külügyminiszterségének idején az I. szekciófőnök volt. A szóban forgó időszakban Svájcban élt. Értelmezését az 1918–1919 fordulóján megélt svájci élményeinek lásd Windisch-Graetz Lajos herceg: *Küzdelmeim*. Szerk. GALI MÁTÉ. Bp., 2018, 362–382.

²⁷ Cáfoló hadjárat.

hálózatával állunk szemben, és nem lehet tudni, hogy mikor és ki ellen kell, hogy újra felvegyük a küzdelmet.

Reformra szorul mindenekelőtt a Schweizerische Depeschenagentur nevű itteni hivatalos sajtóügynökség kiszolgálása. Ez a vállalat az M.T.I.-val szerződéses viszonyban áll, s ezzel tagja a nagy európai agentúrák kartellszervezetének. Hangsúlyozásra sem szorul, hogy ez a feltétlen tekintélynek örvendő legnagyobb semleges hivatalos hírszolgálat, mely Havassal²⁸ és Reuterrel,²⁹ Wolffal,³⁰ American Service-szel, Stefanival³¹ szintén szerződésben áll, a magyar ügynek a külföldön a legfontosabb szolgálatokat teheti. Ezt az ügynökséget a[z] M.T.I. „Basel Telegraphique” címre látja el táviratokkal. Az ügynökség berni igazgatóival való állandó szívélyes összeköttetésünk alapján és többszöri megbeszéléseink folytán kérjük, hogy ezt a szolgálatot az eddiginél sokkal nagyobb gonddal kezeljék. Mindenekelőtt maga az ügynökség szívesen látná a jelenleginél sokkal több (kétszer-háromszor annyi) táviratot is – elsősorban ún. traktatus-táviratokat,³² melyeknek táviratköltségét az M.T.I. köteles megtéríteni. Kell, hogy e táviratok újságírói érdekességgel is bírjanak, ezért az ügynökségnek az a hangsúlyozott kívánsága, hogy a politikai hírek mellett minden egyéb hazai eseményről is riportszerű, tömör táviratokat kapjon. Tekintettel arra, hogy ez az ügynökség a hivatalosság jellegével bír, azt ajánlanók, hogy a napi eseményekről nekik küldendő riport hírekbe a nemzetiségi visszaélések oly adatait csúsztassák bele, amelyek a propaganda színezetét nem túlságosan viselik magukon, s ezért az entente sajtójában könnyebben találhatnak befogadásra.

A Nouvelles Hongroises-nak semmi esetre sem lehet célja a Schweizerische Depeschenagentur konkurensként fellépni, vele párhuzamosan kell hírpropagandánkat folytatnunk. Nehogy a Schweiz.[erische] Depeschenagentur a mi munkánkban a maga kartellszerződésének sérelmét lássa, melynek értelmében a vele szerződött külföldi irodáknak a svájci lapokat más úton ellátnia tilos, azt kell kérnünk, hogy a bennünket tudósító hírszolgálatot emeljék ki az M.T.I. ügyköréből és bízzák azt, habár [sic!] a sajtóiroda keretein belül egy külön e munkára alkalmazandó elsőrangú újságíróra, aki a

²⁸ Havas: félhivatalos francia hírügynökség.

²⁹ Reuter: félhivatalos angol hírügynökség.

³⁰ Wolff: félhivatalos német hírügynökség.

³¹ Stefani: félhivatalos olasz hírügynökség.

³² Értekező, elemző távirat (lat.).

mi táviratainkat ne is a korrbüro³³ névvel jegyezze. Erre azért is szükség van, mert a mai hírszolgálatunk minden tekintetben tarthatatlan. Megtörténik, hogy a legfontosabb magyarországi eseményekről, melyek agitatív erejét nagyon ki tudnók használni, csak napok múltán a magyar lapokból vagy egyes megbízhatatlan, sőt részben rosszakaratú ügynökségek elferdített jelentéseiből értesülünk. Kérjük mindenekfölött, hogy ne hallgassanak el előttünk semmit; azokat a dolgokat sem, melyeknek terjesztése nem kívánatos. Mert pl. az Agence Centrale hosszan és kiszínezve közölte a budapesti antiszemita tüntetéseket, melyeket úgy itt, mint az entente sajtóban Károlyi-ellenes tüntetés gyanánt állított be, zavarba ejtvén ezzel még az itt élő magyarokat is, kik hiába fordultak hozzánk felvilágosításért, mert az egész eseményről bennünket nem értesítettek. Csak napok múltán az időközben beérkezett jelentésekből tudtuk hozzávetőlegesen megállapítani, hogy mi történt, és csak ekkor sikerült nehéz munkával a rosszakaratú tendenciájú híreket a magunk iniciatívájából³⁴ legalább részben meggyöngíteni. Hogy a tapasztalt angol hírszolgálat mennyire más, helyesebb módszert alkalmaz nemszeretem hírek terjedése ellen, azt ugyanekkor frappánsan mutatta az a minden itteni lap élén megjelent hivatalos Reuter-távirat, mely jelentette, hogy 40–50 sinnfeiner³⁵ mint jelentéktelen embercsoport az ír köztársaságot publikálta Dublinben. Ez a hivatalos jelentés már az esemény napján s legelsőknek érkezett, megelőzve az ír nemzetiségi lapok minden híradásait; s ezzel elértéktelenítették minden elkésve érkezett másforrású tudósítást, mely az ír eseményt már sokkal veszélyesebb színben próbálta feltüntetni.³⁶

A mai rendszertelen kiszolgálásunk mellett például megtörténik velünk az, hogy a leghatásosabb agitációs anyagokkal, mint például az erdélyi nagy sztrájkjal,³⁷ a román visszavonulással, stb., stb. mind lemaradunk, s csak később térhetünk vissza rájuk, amikor már egyes ügynökségek célzatos jelentései bejárták az eseményekről a sajtót.

³³ Korrespondenzbüro: levelező iroda. Az osztrák–magyar hivatalos, állami hírügynökség neve egyébként Korrespondenz-Bureau volt.

³⁴ Kezdeményezés (ném.).

³⁵ A Sinn Fein ír politikai párt képviselője.

³⁶ Utalás az 1919. januári dublini politikai eseményekre, amikor 27 parlamenti mandátumhoz jutott Sinn Féin képviselő egyoldalúan az Ír Köztársaság független parlamentjévé nyilvánította magát. A britek által el nem fogadott döntés indította el az ír függetlenségi háborút 1919-ben.

³⁷ 1919. január 22-én a vasutasok Erdély-szerte sztrájkba léptek, amelyhez több más ágazat munkásai is csatlakoztak. Egyebek mellett azt követelték, hogy a megszálló román hadsereg szüntesse be a lakosság zaklatását és a botozásokat, továbbá bocsássák szabadon a politikai okok miatt bebörtönzött személyeket. A vasutasok január 25-én vették fel újból a munkát.

Hogy röviden összefoglaljuk a dolgokat, nekünk gyors, friss, sokoldalú és minden fontos és érdekes eseményt újságíróilag meglátó, riportanyaggal is dolgozó táviratokra van szükségünk az eddigi rendszertelen, hiányos és a hivatalos híradás korlátai között mozgó kiszolgálással szemben.

Még csak arra figyelmeztetünk, hogy inkább több eseményt összefoglaló jelentést kérünk, semmint egyről hosszadalmas, túl kimerítő táviratot.

Hogy képét nyújtsuk az eddig végzett munkánknak, felsoroljuk, hogy mely svájci lapok közölték eddig a „Nouvelles Hongroises” által nekik nyújtott hír- és cikkanyagot:³⁸

Bellinzona: Il Dovere, Il Popolo e Libertà. Bienne [Biel]: Journal du Jura. Cernier: Le Neuchâtelois. [La] Chaux-de-Fonds: Le National Suisse, La Sentinelle. Fribourg [Freiburg]: La Liberté. Genève [Genf]: La Suisse, La Tribune de Genève, Courrier de Genève, Le Genevois, Journal de Genève. Lausanne: La Revue, La Tribune de Lausanne, Feuille d'Avis de Lausanne, Gazette de Lausanne. Montreux: Messenger de Montreux. Lugano: Corriere del Ticino. Moutier: Le Petit Jurassien. Neuchâtel: La Suisse Liberal. Porrentruy: Le Pays. St.-Imier: Le Jura Bernois. Vevey: Feuille d'Avis de Vevey.³⁹

Aarau: Neue Aargauer Zeitung, Neuer Freier Aargauer. Baden: Aargauer Volksblatt, Badener Tagblatt, Schweizer Freie Presse. Basel: Basler Anzeiger & Basler Zeitung, Basler Nachrichten, Basler Volksblatt, Basler Vorwärts, National Zeitung. Brugg: Brugger Tagblatt. Chur: Der Freie Rätier. Davos: Davoser Zeitung. Glarus: Neue Glarner Zeitung. Gossau: Der Fürstenländer. St.-Gallen: Die Ostschweiz, St.-Galler Tagblatt. Stäfa: Zürichsee-Zeitung. Zürich: Der Grütlianer, Neue Zürcher Nachrichten, Neue Zürcher Zeitung, Tages-Anzeiger für Stadt & Kanton Zürich, Volksrecht, Neue Schweizer Zeitung, Zürcher Post & Handelszeitung. Aarberg: Seeländer Anzeiger. Bern: Berner Intelligenzblatt, Berner Tagblatt, Berner Tagwacht, Der Bund. Biel: Express. Burgdorf: Burgdorfer Tagblatt. Freiburg [Fribourg]: Freiburger Nachrichten. Liestal: Basellandschaftliche Zeitung. Luzern: Luzerner Neueste Nachrichten, Vaterland. Olten: Neue Freie Zeitung & Volkswacht am Jura, Oltener Nachrichten. Solothurn: Solothurner Anzeiger, Solothurner Zeitung. Thun: Oberländer Tagblatt. Zofingen: Zofinger Tagblatt.⁴⁰

Az entente sajtóba híreinket beszivárogtatni igen nehéz, s emellett igen költséges is. Mindamellett már eddig is a következő lapok vették át svájci lapok nyomán és itt élő

³⁸ Az áttekinthetőség és az ismétlések elkerülésének az érdekében a lapok megjelenési helye szerint csoportosítva jelenítjük meg a lapcímeket.

³⁹ Elsősorban francia nyelvű, négy esetben olasz nyelvű lapról van szó. Az antant felé irányuló propaganda szempontjából legfontosabb lap kétségen felül a *Journal de Genève* volt.

⁴⁰ Kizárólag német nyelvű lapokról van szó.

levelezőik révén, kikkel érintkezést tartunk fenn, egyik vagy másik tudósításunkat: Le Pays (Paris), Corriere della Sera, Milano, Echo de Paris, Le Temps, Le Matin, Journal des Débats, [II] Secolo, Mattino, Action Français[e], Le Journal, Nuova Giornale (Firenze), Daily Telegraph, La Bataille.

Mindez eddig végzett munkánk, amely szép kezdet, annyira nem elégséges a közhangulat megteremtésére és erősítésére. Az eddigi szervezet mellett ez az eredmény az elérhető maximuma, melyet csupán túlfeszített munkával tudtunk ideiglenesen megteremteni. A svájci sajtó t. i. teljesen decentralizált, melynek nincsen egységes központja; egyenlő fontosságú lapok jelennek meg Bernben, Baselben, Luzernben, Lausanne[-]ban, Genfben, Zürichben, St. Gallenben és Luganóban, s ezeket a lapokat három különböző nyelven kell kiszolgálni, németül, franciául, olaszul. Nekünk idáig naponta két: német és francia kiadásunk van: egyelőre mindkettőt Bernben szerkesztjük, fontosabb agitációs anyag esetén táviratokkal is ellátván a lapokat. A német Svájc gyorsabb kiszolgálása végett a mai anormális vonatviszonyok mellett⁴¹ kénytelenek voltunk Zürichben felvevő irodát szervezni, mely telefonon kapja tőlünk a híreket, s azonnal tovább adja 20–30 svájci német lapnak.

Hogy versenyképes legyen üzemünk, és jelentősebb eredményeket tudjunk elérni, most szükségessé válik Genfben is egy hasonló, sőt nagyobb méretű fióknak a felállítása a francia svájci lapok kifogástalan gyors kiszolgálása végett. Erre annál nagyobb szükségünk van, mert csakis a francia svájci sajtó állandó propagandaszerű hírtömegével tudunk csak egy állandóbb nem magyarellenes közvéleményt felszínen tartani, és innen tudjuk legegyszerűbben közleményeinket az entente sajtóba is beszivároztatni.

Szervezetünkről azért mondtunk el ennyit, hogy legalább érzékeltetni tudjuk azt a komplikált és legkevesbé sem egyszerű munkát, amelyet itt nekünk folytatnunk kell.

A mi munkánk t. i. nem pusztá hír-elhelyezésből áll. Svájc minden lapját egyénileg kell kezelnünk, állandóan szem előtt tartanunk, a szerkesztőségekkel állandó közlekedést [!] és személyes viszonyt ápolnunk. Ezzel kapcsolatosan szükséghez képest információkat, hosszabb cikkeket helyezettünk el redakcionálisan vagy svájci hírlapírók által a lapokban, kiket egy vagy más áldozattal kapcsolunk bele a magyar propaganda szervezetébe. Megint külön dolog az itt élő entente hírlapírókkal s laptudósítókkal való viszony, melyre szintén nagy gondot kell fordítani minden áldozat árán. A svájci

⁴¹ A vasúti rendszert rendkívüli módon leterhelte a hadifoglyok, sebesültek és internáltak hazaszállítása.

ügynökségekkel, melyek többé-kevésbé tendenciózusan hírszolgálatra vannak beállítva Magyarországgal szemben, szintén rendes, sőt többnyire szerződéses viszonyt létesítünk, hogy egyes nekünk kedvező jelentéseket a maguk neutrálisnak tetsző cégére alatt terjesszenek, s hogy másrészt az ellenünk való propagandától tartózkodjanak. Csakis ily sokoldalú munkával tudjuk elérni azt, hogy szerkesztőségünk a svájci és Svájcból táplálkozó külföldi sajtó magyar irányítója lehessen.

Megalapításunkkor az volt a helyzet, hogy a berni magyar követtel együttműködtünk, az ő politikai, anyagi és hivatalos ellenőrzése alatt. A gyakorlat azonban napról napra azt mutatta, hogy így a dolgunk nehézkes és az egyre növekedő és automatikusan bővülő szervezetünk mellett teljes lehetetlenség. A mi lapunk, mely egyelőre a követség hírszorgálójának indult, csakhamar túlnőtt keretein, és ma már úgy áll a helyzet, hogy a magyarság ügyének külföldön a leghasznosabb és a legfontosabban munkáló szervévé vált. Ezt nem mi állapítjuk meg magunkról, ez a külföldi magyarok, a hivatalos körök és minden elfogulatlanul gondolkozó ember véleménye.

Eddig vállalatunk túlságosan szerény anyagi keretek között mozgott. Körülbelül tizennyolc-húszezer frankra megyen az az összeg, melyet fennállásunk óta kiadtunk. Távozó berni követünk is azt a meggyőződését fejezte ki, és báró Szilassy⁴² érkező követünknek sem lehet más felfogása, minthogy a Nouvelles Hongroises-t szervezetileg és anyagilag is külön kell választani a berni követség szervezetétől, s azt közvetlenül a külügyminisztérium sajtóosztályának kell alárendelni. A mai bizonytalan anyagi helyzetünknek mondanunk sem kell, hogy mennyi pozitív⁴³ hátránya van, és mennyire meggátolja minden szervezkedésünket és fellendülésünket. A Nouvelles Hongroises nem magánvállalat: a magyar államé. Mi csak megbízott vezetői vagyunk.

A Nouvelles Hongroises-nak rendes szerkesztősége van: munkatársai, fordítói, gépírói, cikkírói, levelezői, melynek büdzséje eddig a berni követséget terhelte. Kérjük a külügyminisztériumot, hogy ezután egész büdzsénket vegye át, illetve a Nouvelles Hongroises részére egy nagyobb alapösszeget, s azontúl rendszeresen megállapított havi büdzsét kegyeskedjék kiutalni, melyről mi havi rendszeres elszámolással tartozunk. Azt, hogy most lehető [sic!] gyorsan külön nagyobb összeg álljon rendelkezésre, az teszi szükségessé, hogy most kell teljesen megszervezkednünk, bútorokkal ellátni berni helyiségünket, be kell vezetnünk nagyobb pénzáldozatok árán is olyan francia és olasz

⁴² Br. Szilassy Gyula 1919 februárjának elején kezdte meg a berni követi működését.

⁴³ Értelemzavaró jelző használata.

svájci lapokhoz is, melyek a magyar ügyel szemben eddig ellenségesen vagy túl tartózkodóan viselkedtek, valamint állandóan egynehány franciaországi és olaszországi laphoz.

Hogy a Nouvelles Hongroises-t a memorandumunkban kifejtettek szerint vezethessük, és tisztességes eredménnyel dolgozhassunk, legsürgősebb kiadásaink a következők: berni szerkesztőségünk tagjainak havi fizetése (Benedek Károlynak a berni követséggel kötött szerződésében megállapított fizetését is beleszámítva) 5000 frank. Meglévő és felállítani tervezett fiókjainkra havi 3000 frank, és mindezeket beleszámítva, papír, nyomdaköltségek, berni házbérünk, bútor és felszerelés (még rendes bútoraink nincsenek), telefonjaink, távíróink, postabélyegek, külföldi és svájci újságelőfizetések, utazási költségek, cikkírók és egyéb apró kiadások, körülbelül 18 000 – 20 000 frankra tehető az előirányzott havi büdzsé. Ezenkívül egyszer s mindenkorra szükséges volna rendelkezésünkre bocsátani legalább 10 000 frankot olyan diszkrét kiadásokra, melyek egy kisméretű propagandánál is elkerülhetetlenek.⁴⁴ Most mindezekre nincs fedezeti alapunk.

Ha a Nouvelles Hongroises-t ilyen alapokon sikerült megcsinálnunk, akkor nemcsak most, ezen nehéz időkben, amikor Magyarországnak semleges és külföldi szimpátia felkeltése, s az imperialista nemzetiségek soha nem szűnő vádaskodására igaz hírekkel való ellensúlyozása egyenesen életkérdés, teremtettünk egy nagyon hasznos sajtóvállalatot, hanem a kezdődő béketárgyalások idejére, sőt, ha a magyar kormány ma úgy akarja, a jövőre állandóan is megalapoztunk egy használható sajtóorgánusot.

Ennek a memorandumnak hármas célja van,

- I. beszámolót adtunk eddigi munkánkról, hogy a rólunk tájékoztatlanul, s néhol lekicsinyléssel nyilatkozó hírek után, ha nem is a magyar közvéleménynek, (mely előtt mindenféle propagandát lapokban szellőztetni csak káros következményekkel jár, és ügyünknek idekint taktikailag is árt) de legalább fölöttes hatóságunknak, a népkormány külügyminisztériumának bemutassuk eddigi eredményeinket.
- II. Kérjük, hogy lehetőség szerint vegyék figyelembe a hírszolgálat reformjára vonatkozólag minden kérésünket és indítványunkat.

⁴⁴ A diszkrét kiadások alatt olyan újságírók kifizetését értik, akik, mint például az amerikaiak, közvetlenül nem fogadtak el pénzt szolgálataikért. A kölcsön nyújtását választották mint fedőtevékenységet. Lásd a *Chicago Tribune* munkatársának esetét Praznovszky Iván ismertetésében. Praznovszky Iván levele br. Szilassy Gyulához. Budapest, 1919. február 26. MNL OL K 84 1918–1919 I/12a. fol. 898–899.

Gyarmati Enikő

III. Méltóztassék a Nouvelles Hongroises helyzetét végre véglegesen rendezni.

Bern, 1919. január 29.

Rainmattstrasse 15.

A magyar kormány kiküldöttje

A berni magyar követség sajtóosztályának vezetője

A Nouvelles Hongroises szerkesztői

Az irat jelzete: MNL OL K 84–1919–szám nélkül–445-450. – Gépelt másolat.

4.

Levéltöredék a Svájcban élő magyar személyek (újságírók) alkalmazhatóságáról

[1919. január vége, február]⁴⁵

Szigorúan bizalmas

38

A jelenleg Svájcban élő magyarok közül elsősorban Ignót⁴⁶ említem meg, ki tudásával és jó összeköttetésével nagyon jó szolgálatokat fog tehetni; Vadász Miklós⁴⁷ és Kéry Pálról⁴⁸ ugyanazt mondhatom nagyjában. Lovag Ádám régebben kint él; jóakarátú, közepes tehetségű, felhasználható. Egy nagyon veszélyes *rosszakaratú*, több ízben diskreditált egyén, feltétlenül ártalmatlanná teendő; Czobor Péter, mindenáron követ akar lenni. Haraszti, Schwimmer bizalmasa, megbízhatatlan, nem ajánlható.⁴⁹ Albert Theodorra ugyanaz áll. Bölönyi György a Nouvelles Hongroises szerkesztője, Benedek Károly a Világ tudósítója, a katonasággal sok baja volt, nagyon ideges. Rácz Dezső b[uda]pesti ügyvéd közös külügyi szolgálatban volt, nagyon kitűnő ember, azonban anglofób magatartása miatt meglehetősen diszkreditált. Szemere Leó szocialista a közös külügyminisztérium megbízásából a külföldi sajtót és hangulatot tanulmányozta, Károlynak jó embere volt, később ismeretlen okokból annyira rosszabbodott a viszony közöttük, hogy a Svájcba való visszautazását meg akarta akadályozni.⁵⁰

A francia szocialistákkal és Longuet-vel jó összeköttetést tartott fenn.⁵¹

[A ceruzás megjegyzések:

⁴⁵ A forrás keletkezését a követváltás idejére helyeztük. A ceruzás megjegyzések alapján ennek szerzője nagy valószínűséggel a hivatalba lépő új követ, br. Szilassy Gyula lehetett.

⁴⁶ Ignótus Veigelsberg Hugó (1869–1949): a *Nyugat* egyik alapítója és főszerkesztője.

⁴⁷ Vadász Miklós (1881–1949): festő, grafikus. A háború idején *Az Est* munkatársa, innen származott jó kapcsolata Kéri Pállal.

⁴⁸ Kéri Pál (1882–1961): újságíró, műfordító. Előbb *Az Est* munkatársa. A Petőfi-páholy tagjaként szabadkőműves, Károlyi Mihály titkára. A Magyar Tanácsköztársaság idején a Sajtódirektórium tagja. Kéri, Ignótus, Bölöni, Ernst és Vadász 1918 elején érkeztek Svájcba nem hivatalos diplomáciai és sajtómisszió keretében. Bedy-Schwimmer Róza mellett Kéri Pált a svájci külügyben Magyarország képviselőjeként tartották számon.

⁴⁹ Haraszti Zoltán Bedy-Schwimmer Róza titkáráként számos bizalmas információ közvetítője volt Budapest és Bern között.

⁵⁰ Szemere Leó a berni közös követségen konzuli rangban a francia sajtókapcsolatokért volt felelős, a szétváláskor osztrák diplomáciai szolgálatba állt.

⁵¹ Jean Longuet (1876–1938): a francia szocialisták háborúellenes szárnyának vezetője.

Szemere Ignotus barátja

Novelles Hongroises

nézni

Ignotus, Miklós, Kéry & Vadász ok

Bölönyi, Vályi jók, külön probléma, esetleg megnyerni

Czobor rossz, Grünhart velem, kellemes

kidobni

39

Esterházy alias Weiss kidobni,

Nemere és György jók

Albert [Tivadar], titkára Schwimmernek, esetleg

használni – csak ő lett?

Dr. Grayer, egyetemi tanár kérdés?

Haraszti ignorálni

Szirmayné⁵² kidobni

olvashatatlan

Nouvelles Hongroises – egyedüli jogos.

Máday,⁵³ neuchateli tanár – jó

Havas László Fribourg – megbízható

György Miklós⁵⁴ Lausanne – követ akar lenni

felhasználható

olvashatatlan, ceruzával áthúzott nevek.]

Az irat jelzete: MNL OL K 84–1919–szám nélkül–451-452. – Eredeti, gépelt és kézzel írt.

⁵² Szirmay Irma Bédy-Schwimmer Róza titkárnője volt.

⁵³ Máday Andor (1877–1958): 1914-től svájci állampolgár. A genfi és a neuchateli egyetem magántanára.

⁵⁴ Dr. György Miklós a berni osztrák-magyar követség személyzetéhez tartozott, akit november közepén a berni magyar követség pénzügyeinek az intézésére neveztek ki kormánybiztosi minőségben.

5.

A svájci magyar sajtószolgálat áprilisi költségtervezete

[1919. április]

40

Benedek Károly, a sajtószolgálat vezetőjének ápr. fizetése	1500,- fr.
Andrist svájci hírlapírónak, az Agence Télégraphique Gènevoise névleges vezetőjének ápr. honorárium	350,- fr.
Lovag Ádám hírlapíró, magyar fordító, ápr. hon.	600,- fr.
M[ada]me Keller gépirónő ápr. hon.	250,- fr.
Messer Róza asszony gépiró és ford. ápr. hon.	400,- fr.
Szolga, kifutógyerek	150,- fr.
Bútor és írógépek kölcsöndíja	100,- fr.
Nyomda- és papírköltségek	1000,- fr.
Távirati költségek	1000,- fr.
Telefon költségek	200,- fr.
Bélyegköltség	100,- fr.
Sokszorosítási kellékek	100,- fr.
Ügynökségek	240,- fr.
Előfizetendő lapok	100,- fr.
Egyenes összeköttetés díja „Harald” angol soc. lappal	300,- fr.
Különböző kiadások	<u>200,- fr.</u>
Összesen	6590,- fr.
Kifizetve	3500,- fr.

Az irat jelzete: MNL OL K 84–1919–szám nélkül–812. – Gépelt másolat.

6.

A Nouvelles Hongroises likvidációs költségei

[1919. április]

41

Jules Piot, franc. ford. ápr. fizetése mint végkielégítés	550,- fr.
Rudolf Riesenmay, német for. ápr. fizetése mint végkielégítés	470,- fr.
Wuchetichné ápr. fizetése mint végkielégítés	450,- fr.
Gordon k.a. gépirónő ápr. fizetése mint végkielégítés	400,- fr.
Notdurft k.a. zürichi gépirónő ápr. fizetése mint végkielégítés	300,- fr.
Baseli gépirónő	200,- fr.
[Baseli] iroda likvidációs költségei	100,- fr.
Kifutó gyerekek	100,- fr.
Lakbérfelmondás	230,- fr.
Lakással összefüggő költségek	100,- fr.
Egyéb költségek	<u>200,- fr.</u>
	3100,- fr.

Az irat jelzete: MNL OL K 84–1919–szám nélkül–813. – Gépelt másolat.

Bédy-Schwimmer Rózsa berni követi kinevezése svájci források és szempontok tükrében (1918)

A Svájci Esküszövetséghez 1918 novemberében akkreditált magyar követ, Bédy-Schwimmer Rózsa svájci személyi dossziéja ismeretlen a magyar történeti irodalomban.¹ A magyar feminista politikus és újságíró politikai és publicisztikai tevékenységének alapos feldolgozottsága mellett a diplomáciai életszakasz teljes feltárása még nem történt meg.² Magyarország első női követének Svájc általi elutasíttatását a magyar történeti irodalomban elsősorban a kortársak által hátrahagyott ideológiai, eszmei szempontok mentén értelmezték. A leggyakrabban olvasható következtetés szerint a svájci visszautasítás, a diplomáciai kapcsolatokban szokásos *agrément* megadásának a megghiúsulása mögött Bédy-Schwimmer Rózsa aktív feminista politikai tevékenysége, s ezzel összefüggésben a feminizmussal, a női egyenjogúsításért küzdő radikális politikai irányzattal szembeni svájci ellenszenv állt.³ A szakirodalmi értékelések többsége hangoztatta, hogy a gr. Károlyi Mihály kormánya által kinevezett követnőt azért utasították el, mert Svájc idegenkedett a gyengébb nem diplomáciai szerepvállalásától.⁴ További magyarázatot kínált az, hogy a Nagy Háború éveiben az alpesi ország ultrakonzervatív politikai irányítás alatt állt.⁵ Ez a politikai berendezkedés pedig a női egyenjogúsítás és mindenfajta radikális és baloldali áramlat

¹ Schweizerisches Bundesarchiv, Bern. Ungarische Gesandtschaft, Personalien, Schwimmer Rosa. CH BAR E2001B 1000/1051 1455 (továbbiakban CH BAR Schwimmer). A személyi dossziében található leveleket Bédy-Schwimmer Rózsaként írta alá (Rose Bédy-Schwimmer), ezért itt is ezt a névváltozatot részesítjük előnyben.

² A teljesség igénye nélkül lásd *Beth S Wenger*: Radical Politics in a Reactionary Age. The Unmaking of Rosika Schwimmer 1914–1930. *Journal of Women's History* 2. (1990) 2. sz. 66–99.; *Susan Zimmermann*: Schwimmer Róz[s]a. In: *Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminism in Central, Eastern and South-Eastern Europe. 19th and 20th Centuries*. Bp. 2006. 484–490.; *Judit Acsády*: The Debate on Parliamentary Reforms in Women's Suffrage in Hungary 1908–1918. In: *Suffrage, Gender and Citizenship – International Perspectives on Parliamentary Reforms*. Eds. Irma Sulkunen – Seija-Leena Nevala-Nurmi – Pirjo Markkola. Newcastle upon Tyne 2008. 242–258.; *Czeferner Dóra*: „Háborús nyereszkezők” vagy a körülmények áldozatai? Polgári feminista egyesületek tevékenysége Budapesten és vidéken 1914–1918 között. In: *Minden egész eltörött... A Nagy Háború emlékei*. Szerk. Katona Csaba. Bp. 2018. 40–64.

³ A magyar történeti tanulmányokra nagy hatással volt: *Peter Pastor*: The Diplomatic Fiasco of the Modern World's First Woman Ambassador, *Roza Bedy-Schwimmer*. *East-European Quarterly* 8. (1974) 4. sz. 273–282.

⁴ *Hajdú Tibor*: A polgári demokrácia külpolitikája 1918–1919-ben. *Századok* 101. (1967) 869–916. Itt 910–911.

⁵ *Tefner Zoltán*: Bomlás és újjászületés. A berni Magyar Királyi Követség megalapításának előzményei (1918–1921). *Valóság* 52. (2009) 1. sz. 24–50. Itt: 33–34.

ellenzője volt.⁶ A legfrissebb szakirodalomban az elutasítás okaként olvasható az utalás zsidó származására is.⁷ A svájci diplomáciai forrásokban személyének ismertetésekor utaltak ugyan zsidó származására, az elutasítás okaként azonban sohasem említették azt. A svájci diplomáciában ez szokatlan jelenség és elfogadhatatlan eljárás lett volna.

A diplomáciai kinevezés és elutasítás története

43

A berni követi kinevezés történetéhez számos Magyarországon már publikált forrás kínál történeti adalékokat.⁸ A berni követség szervezéséről is alapos tanulmány áll rendelkezésünkre magyar és svájci levéltári és nyomtatott források alapján.⁹ A mai napig hiányzik azonban a történésekkel kapcsolatos svájci források tágabb kontextusú nemzetközi szempontjainak beemelése a magyar történeti irodalomba. Tanulmányomban a diplomáciai kapcsolatokban elengedhetetlen reciprocitás elvét és a kiegyensúlyozottságra épülő történeti rekonstrukció igényét szem előtt tartva kívánom a fogadó ország politikai érdekeinek, szempontjainak vizsgálatát elvégezni.¹⁰

Az önálló magyar külügyi szolgálat szervezése már 1918 novemberében megkezdődött. Az újságíró szakma számos képviselője került ebben az időben a diplomáciai képviselőkre, de a korábban a közös külügyi szolgálatban tevékenykedők aránya volt a meghatározó az új politikai rendszerben is.¹¹ Gróf Károlyi Mihály designáló miniszterelnök az 1918. november 4-i minisztertanácsi ülésen jelentette be, hogy szándékában áll több sajtómunkást is diplomáciai és sajtómisszióval Svájcba küldeni, ahol a politikai és a sajtó megbízottaknak szorosan össze kell majd dolgozniuk.¹² A külföldi sajtópropaganda irányítására Jászi Oszkár Ignotust javasolta,¹³ a miniszterelnök

⁶ *Glant Tibor*: Diplomatanők rivaldafényben. Vira Whitehouse és Bedy-Schwimmer Róz[s]a svájci küldetése az első világháború végén. *Múltunk* 48. (2003) 3. sz. 159–179.

⁷ *Hatos Pál*: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története. Bp. 2018. 294.

⁸ Lásd az észak-amerikai Schwimmer–Lloyd gyűjteményből számos forrást kiadó: Károlyi Mihály levelezése I. 1905–1920. Szerk. Litván György. Bp. 1978. (továbbiakban KM levelezése I.)

⁹ Lásd *Tefner, Z.*: Bomlás és újjászületés i. m.

¹⁰ Tefner Zoltán tanulmánya elsősorban nyomtatásban kiadott svájci diplomáciai forrásokon épült fel.

¹¹ *Pritz Pál*: Az önálló magyar külügyi szolgálat megteremtése. In: Magyarország 1918. Az Osztrák–Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország utolsó éve. Bp. 2020. 178–187.; *Pritz Pál*: A magyar külügyi szolgálat keletkezése és története 1930-ig. In: *Uő*: A magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok. Bp. 1995. 37–56. Itt: 38–39; *Uő*: Aristokraten im Ungarischen Auswärtigen Dienst. *Acta Historica* 32. (1986) 3–4. sz. 291–311.

¹² Svájcnak elsődleges szerepet tulajdonítottak az új Magyarország sajtópropagandájának terjesztésében. Lásd erről *Gyarmati Enikő*: A propagandaháború folytatódik. Adalékok a Svájcban alapított „Nouvelles Hongroises” rövid működésének történetéhez 1918–1919. *ArchivNet* 20. (2020) 2. sz. 1–14.

¹³ Ignotus Veigelsberg Hugó (1869–1949): a *Nyugat* egyik alapítója és főszerkesztője.

pedig Kéri Pált bízta meg svájci nem hivatalos politikai küldetéssel.¹⁴ A minisztertanács a javaslatokhoz azzal a feltétellel adta hozzájárulását, hogy a kiküldötteket nem illette meg a rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri cím,¹⁵ szerepük pedig csak arra korlátozódott, hogy információkat adhattak és kaphattak.¹⁶ Ezen az ülésen arról is határozott a minisztertanács, hogy az új magyar kormány az osztrák-magyar közös külügyminisztérium szerzett jogigényeit tiszteletben tartja, azaz nem teremt konkurenciát a likvidálás alatt álló Osztrák-Magyar Monarchia külügyi szervezetének, és használja a meglévő diplomáciai csatornákat.¹⁷ Gróf Károlyi Mihály azonban inkább személyes megbízottaitól¹⁸ remélt sikereket elérni a külpolitikában.¹⁹

A párhuzamos külkapcsolati intézményi felállás szinte predesztinálta a konkurenciaharc kialakulását. Drozdy Győzőnek, a Magyar Nemzeti Tanács jegyzőjének emlékiratai szerint Bédy-Schwimmer Rózsa kifejezett kívánsága volt, hogy berni követé nevezze ki.²⁰ Ezek szerint a miniszterelnök három alkalommal terjesztette elő a javaslatot, a minisztertanács azonban mindháromszor elvetette azt, s végül a miniszterelnök kifejezett kérésére fogadta el immáron a minisztertanács Bédy-Schwimmer jelölését.²¹ Hogy mégsem akart mindenáron követ lenni, azt azok a levelei bizonyítják, melyekben az adott posztra szóba jöhető személyekkel foglalkozik. „*Bíró Lajos az egyetlen ember, aki erre a nagyon kényes külföldi szolgálatra alkalmas*” – írta

¹⁴ Kéri Pál (1882–1961): újságíró, műfordító. Előbb Az *Est* munkatársa. A Petőfi-páholy tagjaként szabadkőműves, Károlyi Mihály titkára. A Magyar Tanácsköztársaság idején a Sajtódirektórium tagja volt.

¹⁵ Itt érdemes megjegyezni, hogy az angol fordításból (Ambassador) helytelenül került a magyar szakirodalomba, hogy nagykövet volt. A korabeli diplomáciai struktúrában a hivatalos elnevezés rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri cím volt. Ezt a rendszert az új magyar diplomácia is megtartotta.

¹⁶ Ennek ellenére Bédy még december végén is III. fizetési és rangosztályba sorolt rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter volt. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, W szekció Digitális másolatok gyűjteménye, 12 Miniszterelnökségi Levéltár Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867–1944) (továbbiakban MNL OL W 12) 1918. december 29. K27191812291004.jpg

¹⁷ MNL OL W 12 1918. november 4. 40. magyar minisztertanácsi ülés. K27191811041004.jpg 3.

¹⁸ A teljesség igénye nélkül néhány személyt említünk. Harry Schmitt lásd KM levelezése I: 383–384., Bárczy István, aki Svédország és Nagy-Britannia berni követeivel is folytatott tárgyalásokat. KM levelezése I. 257–258., Gr. Esterházy Mihály gr. Batthyány Tivadar belügyminiszter veje, aki 1918 novemberében fordult meg Svájcban. Lásd Gr. Batthyány Tivadar. Beszámoló. Bp. 2017. 425–431. Aztán akik Svájcból tanácsokat adtak a külpolitikai teendők terén: Apponyi Gyula lásd KM levelezése I: 253., Windisch-Graetz herceg KM levelezése I. 256., Vályi Félix Uo. 321. stb.

¹⁹ Pritz P.: A magyar külügyi szolgálat keletkezése i.m. 38.; *Hajdú Tibor*: Ki volt Károlyi Mihály? Bp. 2012. 107.

²⁰ A Magyar Nemzeti Tanácsot a Nagy Háború éveiben ellenzéki politizálást folytató pártok hozták létre 1918. október 24-én. A Magyar Népköztársaság proklamálását követően (1918. november 16.) a huszonhét tagú Nemzeti Tanács fennmaradt mint a konzultatív a kormányt alkotmányosan támogató testület. A Tanácsnak három női tagja volt. K27191811151003.jpg.

²¹ Elvett illúziók. Drozdy Győző emlékiratai. Bp. 2003.

1918. november 18-án Károlynak.²² Kinevezésének elfogadása kapcsán Károlyihoz intézett levelében számos aggályt is megfogalmazott, és természetesen feltételeket is támasztott a pozíció vállalásakor.²³

Bédy-Schwimmer Rózsa először november 13-án kapott nem hivatalos felhatalmazást politikai ügyek képviselőre Svájcban, pontosabban „a magyar kormány érdekeinek bizonyos nemzetközi kérdésekben való képviselőre”.²⁴ Követi kinevezéséről először nem is volt szó. A magyar minisztertanács 50. ülésén 1918. november 18-án fogadták el Svájcba küldését, de csak azzal a feltétellel, ha és amennyiben a svájci kormány is elfogadja a személyét.²⁵ Azaz a személyének elfogadottságáról szóló svájci állásfoglalást informális úton ekkor kellett volna beszerezni a közös külügyminisztérium csatornáin keresztül, még akkor is, ha kiküldése egyelőre ideiglenes jellegű volt, és az önálló magyar külügyminisztérium megszervezése is csak akkor indult.²⁶ Mindamellet november 19-én Károlynak a Svájci Államszövetség elnökéhez intézett levele alapján tényként kezelhető, hogy Bédy-Schwimmert még aznap kinevezték követé Budapesten.²⁷ (A kinevezés hivatalos okiratai eddigi kutatásaim során sem a Magyar Nemzeti Levéltárban, sem a svájci külügy Schwimmerrel foglalkozó dossziéjában nem bukkantak fel, holott a levelezésekben említik 1918. november 21-én történt postára adását.²⁸ Az utóbbi magyarázható azzal, hogy a megbízó levél átadására nem kapott lehetőséget.) A követi kinevezésre szinte ugyanakkor került sor, amikor Bédy-Schwimmer tájékoztatta Károlyit arról, hogy az antant országok csak a békekonferencia után hajlandóak hivatalos diplomáciai kapcsolatba lépni Magyarországgal, mivel nem tudják, hogy mennyit képvisel az új kormány a régi Magyarországból. Azonban biztosította Károlyit arról, hogy nem hivatalosan készek fogadni őt, vagy a Nemzeti Tanács más felhatalmazott képviselőjét.²⁹

Bédy-Schwimmer Rózsa jó országismerettel és politikai kapcsolatokkal bírt az alpesi országban, a magyar miniszterelnök pedig feltétlenül megbízott benne. (A Károlyi

²² Bédy-Schwimmer Rózsa távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. november 18. KM levelezése I. 280. Bíró Lajos (1880–1948): 1912-től a *Világ* vezércikkírója volt. A Károlyi-kormányban külügyi államtitkár, 1918. december közepéig a külügyminisztériumi sajtóiroda vezetője.

²³ Bédy-Schwimmer Rózsa távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. november 24. KM levelezése I. 291–292.

²⁴ Károlyi Mihály Bédy-Schwimmer Rózsához. Bp., 1918. november 13. KM levelezése I. 266–267.

²⁵ Bédy kinevezésekor már Svájcban tartózkodott

²⁶ MNL OL W12 50. minisztertanácsi ülés 1918. november 18. K27191811181003.jpg 4.

²⁷ Károlyi Mihály a Svájci Államszövetség elnökéhez. Bp., 1918. november 19. KM levelezése I. 280–281.

²⁸ Károlyi Mihály távirata Bédy-Schwimmer Rózsához. Bp., 1918. november 21. KM levelezése I. 289.

²⁹ Bédy-Schwimmer Rózsa távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. november 19. KM levelezése I. 281–282. és Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 84 Külügyminisztérium, Berni követség 1918–1919 I/10 a–d, I/12 (a továbbiakban: MNL OL K 84) I/10/a fol. 37.

és Bédy közötti politikai egyeztetés számos mozzanatát őrzik a köztük folyó levelezés részletei, legyen szó a pacifizmusról vagy a női választójog kérdéséről a Nagy Háború éveiben. Erről vallanak Bédynek a háború alatti svájci útjai során keletkezett levelei is.³⁰ A levél útján érkező kinevezés hírére, de még a kinevezési okirat megérkezése előtt a magyar követ bejelentkezett a svájci külügybe.³¹ A svájci Külügyi Részleg november 22-én kelt, Bécsbe küldött távirata szerint Magyarország követeként mutatkozott be, de mivel a magyar kormány részéről nem kaptak értesítést érkezéséről, — pedig a magyar minisztertanács részéről ez és az előzetes informálódás feltétel lett volna, — ezért a bejelentkezésre nem válaszoltak. Bécsen keresztül kértek felvilágosítást a személyéről, közölve a rendelkezésükre álló információkat és benyomásaikat is, melyek szerint Bédy izraelita, újságíró és antantbarát.³² Svájc bécsi követe, Charles D. Bourcart két nappal később megerősítette, hogy a budapesti külügyminisztérium telefoni közlése szerint Schwimmer Rózsát valóban kinevezték Magyarország diplomáciai képviselőjévé.³³ A követ információi szerint szocialista és pacifista írónőről van szó személyében.³⁴

A magyar kormány kinevezésének kérdését a november 26-i szövetségi tanácsi ülésen tárgyalták először. A szövetségi tanácsosok ekkor felhatalmazták a Politikai Főosztályt, hogy közölje a magyar kormánnyal, miszerint nem tudja elfogadni Schwimmert Magyarország képviselőjeként, a diplomáciai szokásokkal összhangban nem lévő jelölése miatt.³⁵ Ugyanaznapról datálódik egy név nélküli kéziratos jegyzet, miszerint a berni cs. és kir. követségen tájékoztatták Ottlik Györgyöt arról, hogy Svájc az akkori nehéz körülmények között nem tudja elfogadni azt a diplomáciai újítást, hogy

³⁰ KM levelezése I. 210., 227., 233., 234., 235.

³¹ A korabeli hivatalos svájci megnevezés: Eidgenössisches Politisches Departement Aussenpolitische Abteilung (a továbbiakban: Politikai Főosztály Külügyi Részlege vagy Külügyi Részleg). A megfelelő magyar kifejezés a külügyminisztérium lenne. Ez azonban elfedné, hogy a svájci végrehajtó hatalomban nem voltak miniszterek, a szövetségi tanácsosok — a svájci kormány a Szövetségi Tanács tagjai — azonban elláttak miniszteri feladatokat. A Politikai Főosztály alá tartozott a Belügyi Részleg és a Kereskedelmi Részleg is. *Jorio, Marco: Sind die Bundesräte Minister? Die Schweiz hat eine Direktorialregierung. Als Minister bezeichnete man ursprünglich hohe Diplomaten. NZZ Geschichte (2020) 26. sz. 110–113.*

³² A Külügyi Részleg [olvashatatlan kézjegy] 29. sz. távirata Ch. D. Bourcart-hoz, Svájc bécsi követéhez. Bern, 1918. november 22. CH BAR Schwimmer fol. 52.

³³ Charles D. Bourcart (1860–1940) 1915 és 1925 között vezette Svájc bécsi követségét. A Bázalból származó jogász korábban a századfordulón Svájc londoni követe volt. Lásd *Carl Jakob Burckhardt: Charles Daniel Bourcart. In: Carl Jacob Burckhardt. Gesammelte Werke Bd. 4. Porträts und Begegnungen. Zürich, 1974. 318–320.*

³⁴ Ch. D. Bourcart, Svájc bécsi követének 67. sz. távirata a Politikai Főosztály Külügyi Részlege részére. Bécs, 1918. november 25. CH BAR Schwimmer fol. 46.

³⁵ Jegyzőkönyvi kivonat a Svájci Szövetségi Tanács üléséről Bern, 1918. november 26. kedd. CH BAR Schwimmer. fol. 45.

vezető diplomáciai posztion női diplomatát fogadjon el.³⁶ Ezért kívánatosnak tartaná, hogy a magyar kormány egy férfit jelöljön erre a pozícióra.³⁷ A döntésről táviratban tájékoztatták bécsi követségüket, amelyben konkrétum nélküli, egyfajta nehéz helyzetre való hivatkozással indokolták a döntésüket.³⁸ Két nappal később magát Schwimmer Rózsát is tájékoztatták, immáron azzal az indoklással, hogy a Szövetségi Tanács döntése értelmében csak férfi diplomatákat kívánnak fogadni.³⁹ Svájc fogadó államként tehát megtagadta a képviselővezető kinevezésére vonatkozó beleegyező nyilatkozat, a diplomáciai kinevezéseknél használatos *agrément* megadását. Az általános diplomáciai szokások szerint a követjelölés elutasítását nem szükséges indokolni, de mint itt is tették, általában találtak módot arra, hogy informális úton, szóban tudassák a valódi okot a küldő állam képviselőivel.

Ottlik György attasé haladéktalanul tájékoztatta Károlyit a fejleményekről. A svájci külügyminiszter helyettesével, Charles Paravicinivel folytatott privát beszélgetés alapján négy indokot hozott fel azzal kapcsolatban, miért kellene Bély kinevezését visszavonni.⁴⁰ A közvetített információk szerint először is a Bély személyéhez való ragaszkodás hátrányos helyzetet jelentene Magyarország számára a Szövetségi Tanácsban. Német-Ausztria akkor már részesült diplomáciai elismerésben, képviselőjét Haupt bárót pedig fogadták.⁴¹ Ezen kívül a sajtóban megszólaltatott kinevezés és a közvélemény negatív reakciója tovább rontaná Bély kapcsolatait az antant országok svájci képviselőivel, és a svájci vezetés felé is azt üzenné, mintha Magyarországnak nem lenne szüksége Svájc támogatására. Ottlik azt javasolta, hogy Bély csak speciális

³⁶ Ottlik György berni osztrák-magyar követségi attasé volt. Magyaroként ott dolgozott még dr. Hevesy Pál követségi titkár, Békésy Sándor a magyar kereskedelmi minisztérium tanácsosaként, Szemere Leó a francia sajtó figyelésének felelőse, Rácz Dezső és számos magyar származású konzul. Lásd Összeállítás a berni cs. és kir. követség valamint konzulátusok magyar származású alkalmazottairól. MNL OL K 84 I/10/b fol. 246–247.

³⁷ Név nélküli [Walter Thurnheer] kéziratos feljegyzés[e] az Ottlik Györggyel szóban közölt információról. [Bern,] 1918. november 26. CH BAR Schwimmer fol. 44.

³⁸ Charles Paravicini, a Politikai Főosztály Külügyi Részlege vezetőjének 45. sz. távirata Ch. D. Bourcart-hoz, Svájc bécsi követéhez. Bern, 1918. november 27. CH BAR Schwimmer fol. 43.

³⁹ Gépelt átütéses másolat a Szövetségi Tanács döntéséről kizárólag férfi diplomaták fogadásáról. Bern, 1918. november 28. Ezen Charles Paravicini kéziratos megjegyzése: Továbbítva Bély-Schwimmer Rózsa részére Bern, 1918. november 29-én. CH BAR Schwimmer fol. 39.

⁴⁰ Charles Paravicini (1872–1947) dr. iur. 1917 és 1920 között a Politikai Főosztály Külügyi Részlegének vezetője volt, és ebben a pozícióban a külügyminiszter szövetségi tanácsi elnök helyettese.

⁴¹ Stephan Freiherr Haupt von Buchenrode (1869–1945) Német-Ausztria képviselője Svájcban szívélyesebb fogadtatásban részesült a svájci külügyben. Lásd Aide-mémoire Német-Ausztria Svájcba akkreditált követének Haupt bárónak követségéről Walter Thurnheer tollából. Bern, 1918. november 29. In: Diplomatische Dokumente der Schweiz (továbbiakban DDS) Bd. 7/1. Jacques Freymond – Oscar Gauye (Hg.). Bern, 1979. 48–49.

tárgyalások folytatására maradjon Svájcban, a miniszterelnök pedig nevezzen ki egy nagy tekintélynek örvendő, magasan képzett polgári demokrata politikust követnek.⁴²

Svájc budapesti főkonzulja, Franz Kienast által beszerzett információk Bédyről csak december 3-án, tehát több nappal a Szövetségi Tanács döntése után futottak be Bernbe.⁴³ A korábbi benyomásokat megerősítve a főkonzul által Bédyről közölt információk kiegészültek a radikális szocialista jellemzéssel. Továbbá megtudhatták róla a svájci külügynél, hogy őszinte, kitartó és szenvedélyes harcosa a nőmozgalomnak, s bár a nőmozgalom addig nemigen játszott szerepet Magyarországon, mégis változást reméltek akkor ebben a vonatkozásban a tervezett 24 év feletti, írni és olvasni tudó nők számára újonnan biztosítandó választójog révén. További részleteket nem tudott meg róla, amit azzal magyarázott, hogy más-más társaságban mozognak.⁴⁴

Az elutasítás ténye nem maradt titokban Svájcban. Melegágya lett ez a Bédy ellen indított lejárató kampánynak és az ellehetetlenítési kísérleteknek. Az is bizonyos, hogy Bédy maga is hozzájárult ehhez azzal, hogy nem mondott le rögtön, és nem hagyta el az országot, amint az ilyen esetekben szokásos diplomáciai körökben. Az is köztudott volt, hogy Svájc rosszallását fejezte ki, amiért Magyarország állítólag három képvisellet is fenntartott Svájcban.⁴⁵ A korábban akkreditált közös osztrák-magyar követségen kívül és Schwimmer mellett képviselletként tartották számon Kéri Pál misszióját is, akinek Károlyi szerint inkább a propaganda volt a feladata Svájcban, de tényként kezelhető a november 4-i minisztertanácsi ülésről készült jegyzőkönyv alapján, hogy nem hivatalos politikai missziója is volt.⁴⁶ A svájciak által nagyon intelligensnek, különösen makacsnak és rámenősnek tartott Bédy nem tágított, és folyamatosan kereste a lehetőséget a Szövetségi Tanács elnökéhez való bejutásra.⁴⁷

⁴² Ottlik György távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. december 2. KM levelezése I. 299–302.

⁴³ Franz Kienast (1879–1953) kereskedelmi diplomata. 1912-ben nevezték ki budapesti tiszteletbeli főkonzulnak. 1945-ig töltötte be ezt a pozíciót.

⁴⁴ Franz Kienast Svájc budapesti főkonzuljának 9013. sz. bizalmas levele Charles D. Bourcarthoz, Svájc bécsi követéhez. Budapest, 1918. december 3. CH BAR Schwimmer fol. 34.

⁴⁵ További zavaró tényező volt, hogy számos személyes megbízott útlevelében „magas diplomáciai küldetés” állt beutazási okként. Erre a követnő maga is utalt. Lásd Bédy-Schwimmer Rózsa Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. december 22. KM levelezése I. 333–338. itt: 337.

⁴⁶ A Külügyi Részleg név nélküli 89. sz. távirata Ch. D. Bourcart-hoz, Svájc bécsi követéhez. Bern, 1918. december 10. CH BAR Schwimmer fol. 32.

⁴⁷ A Külügyi Részleg tájékoztató írása bécsi követe Ch. D. Bourcart számára a Szövetségi Tanács döntésének részletesebb indoklásáról. Bern, 1918. december 13. CH BAR Schwimmer fol. 31.

A svájci és a volt osztrák-magyar berni diplomáciai gépezet az ún. Schwimmer-ügy lezárásán dolgozott december elejétől.⁴⁸ A svájciak a lezárás alatt azt értették, hogy Schwimmer távozik az országból. Miután kiderült, hogy ez nem történt meg, minden eszközzel igyekeztek nyomást gyakorolni Schwimmerre és – közvetett módon – a magyar külügyminisztériumra. A svájci vezérkari főnökség hírszerzési osztálya megküldte a berni külügyminisztériumnak továbbítási jóváhagyásra azt a táviratot, melyben Czobor Péter⁴⁹ Hungária néven arról kívánt tájékoztatást adni Károlyi Mihálynak december közepén, hogy a Világ berni tudósítója elhallgatja a Schwimmerrel kapcsolatos helyzetet, azaz Magyarországon nem írják meg, hogy Schwimmer személye sem a svájci hatóságok, sem pedig az antant országok Svájcba akkreditált követei számára nem elfogadható.⁵⁰

A svájci hatóságok azzal korlátozták Schwimmer tevékenységét, hogy titkárának, Haraszi Zoltánnak az utazásai elé akadályt gördítettek azáltal, hogy megtagadták tőle a beutazási vízumot. Ez azért is nagy érvágás volt, mert a hivatalos diplomáciai képviselő hiányában a kommunikáció titkos, bizalmas feltételei nem voltak adottak, ezért a megbízható személyek útján küldött információknak rendkívüli volt a jelentősége a Svájc és Magyarország közötti hírforgalomban. Haraszi Zoltánnak az volt a feladata, hogy szóban adja át Károlyi Mihálynak és Diner-Dénes Józsefnek a követnő által küldött információkat.⁵¹ A svájci külügy ezért december 14-én utasítást adott az idegenrendészetnek, hogy miután Haraszi elhagyta az országot, Svájc határai záruljanak be előtte, és akkor sem jöhet vissza, — írták —, ha esetleg beutazási engedéllyel rendelkezik, mert tartózkodási engedélyének meghosszabbítása csak a külügy beleegyezésével történhet meg.⁵²

1918. december 20-án Svájc bécsi követén keresztül feljegyzést intézett a néhány nappal korábban megalakult Magyar Népköztársaság Külügyminisztériumához a

⁴⁸ Az ügy magyar forrásait lásd Ottlik György távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. december 22. KM levelezése I. 340–341.; Albert Tivadar Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. december KM levelezése I. 342–343.

⁴⁹ Czobor Péter újságíró még Károlyi megbízásából érkezett Svájcba 1917 őszén, és egy sajtóiroda felállításán dolgozott. Lásd Czobor Péter levelei Károlyi Mihályhoz. Bern, 1917. november vége, Zürich, 1917. december első fele, Zürich, 1917. december 15. KM levelezése I. 210–212.

⁵⁰ Táviratmásolat Hungária aláírással Zürich, 1918. december 13. CH BAR Schwimmer fol. 29.

⁵¹ Bedy-Schwimmer Rózsa 8l. sz. távirata Bíró Lajos, a Magyar Külügyminisztérium sajtófőnöke részére Haraszi Zoltánnak, titkárának budapesti látogatásáról. Bern, 1918. december 14. MNL OL K84 Berni Követség 1918–1919 I/10-a fol. 102.

⁵² Charles Paravicini, a Külügyi Részleg vezetőjének levele a svájci Idegenrendészet berni központjához. Bern, 1918. december 14. CH BAR Schwimmer fol. 28.

Svájcban működő magyar missziókról.⁵³ Kérte, hogy Budapest tisztázza a három magyar misszió jogállását, és ismételten jelezte, hogy kész de facto kapcsolatokat létesíteni Magyarországgal, de kérte, hogy Magyarország mielőbb nevezzen meg egy követet, akinek az elfogadási, diplomáciai megerősítési jogát Svájc fenntartja magának. Azt is közölték, hogy a kialakult helyzet tisztázásáig nem tudják új, követi kinevezéssel érkező személy beutazását engedélyezni.⁵⁴

A svájci közvélemény kiemelt figyelemmel kísérte az 1918. év végére Bécsben kialakult szén-és élelmiszerellátási problémát. A bécsi vádak szerint Magyarország cserben hagyta Ausztriát, amikor visszatartotta az éhínség szélén álló Bécs számára szánt magyar élelmiszerszállítmányokat. Ezek a vádak a svájci hagyományokon alapuló humanitárius szemlélet szerint rendkívül súlyosak voltak, így Magyarország imázsa sokat romlott az év végére. Ezt a helyzetet felhasználva és tájékoztatást kilátásba helyezve próbált Schwimmer ismét bejutni Félix Calonder-hoz a svájci külügyeket képviselő Szövetségi Tanács elnökéhez,⁵⁵ amiről egy 1918. december 20-án hozzá intézett privát levél tanúskodik.⁵⁶ Bedy fogadását a legmagasabb szinten ismételten elutasították. A levél belső oldalára jegyezte fel Walter Thurnheer, a vele való kapcsolattartásra kiszemelt segédhivatalnok Charles Paravicini, a Külügyi Részleg vezetőjének javaslatait a teendő válaszlépésekről.⁵⁷ Jobbára, de távollétében mindenképpen ő fogadta, fogadhatta Schwimmer Rózsa látogatását. Mivel a Magyarországgal való kapcsolattartást a közös intézményeken keresztül intézték, a levél

⁵³ 1918. december 13-án adták ki az V. néptörvényt az önálló magyar külügyi igazgatásról. Lásd Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945. Szerk. Pritz Pál. Bp. 1994. 25–26.

⁵⁴ Schweizerisches Bundesarchiv Bern, Neugestaltung Österreich-Ungarns 1918 E2200.53–02 1000 1759 8 (továbbiakban CH BAR Neugestaltung Österreich-Ungarns) Bern, 1918. december 20. források számozás nélkül, és MNL OL K 84 I/10 a–d, I/12 fol. 586.

⁵⁵ Félix Calonder (1863–1952) 1918-ban a Svájci Szövetségi Tanács elnöke volt, 1918–1919 folyamán a svájci külügy első számú képviselője.

⁵⁶ Bedy-Schwimmer Rózsának Félix Calonder-hoz, Svájc Szövetségi Tanácsának elnökéhez intézett levele. Bern, 1918. december 20. CH-BAR-E2001B-1000/1501-1455 fol. 26. ér.k.: 1918. dec. 23. Német nyelvű eredeti gépelt levél. Igen tisztelt Elnök Úr! Korábban megkértem Paravicini urat, a Svájci Politikai Ügyosztály vezetőjét, hogy eszközöljön ki Önnél egy audienciát. Mivel Paravicini úr ezzel kapcsolatban nem értesített, azt kellett feltételeznem, hogy privát látogatásom nem kívánatos Önnek. Ezért most duplán nehéz a számomra, hogy közvetlenül Önhöz forduljak annak érdekében, hogy mihamarabb fogadjon engem. Erre a kérésre az kényszerít engem, hogy bemutassam a magyar kormány álláspontját a bécsi helyzettel kapcsolatban, mely a december 18-án tartott nemzeti tanácsi ülésen született meg. A Magyar Nemzeti Tanács kormányának tagjaként (17 férfi és 3 női tagból álló testület) arra kérem Önt igen tisztelt Elnök Úr, hogy sürgősen szíveskedjék lehetőséget adni arra, hogy autentikus adatokkal támaszthassam alá Önnek Magyarország véleményét az élelmiszerhelyzetről. Mély tisztelettel BSR s.k.

⁵⁷ Walter Thurnheer (1884–1945) dr. iur. 1915 és 1945 között svájci külügyi szolgálatban, 1934–1939-ig Svájc Japánba akkreditált követe volt.

hatására újra behívták a közös osztrák-magyar berni követet br. de Vaux-t,⁵⁸ hogy közöljék vele, a külügyminisztérium számára rendkívül kíváncsian volna, ha Magyarország megnevezne végre egy számukra is elfogadható képviselőt, mert mint közölték, Schwimmer továbbra sem jöhet szóba követként. Ezen kívül táviratot is küldtek Budapestre, melyben jelezték, hogy készek lennének megbeszélni a Schwimmer által felvetett kérdéseket egy Magyarország által kinevezett, Svájc által elfogadott de facto követi rangban lévő képviselővel.

A br. de Vaux-val folytatott beszélgetésre december 23-án került sor. Br. de Vaux kijelentései jól mutatják, milyen tartalommal terjedt a negatív kampány Bédy személyével kapcsolatban. Ezek szerint a magyar követnő veszélyes intrikus, és nem az a személy, aki könnyen feladja a küzdelmet. Élénk propagandát folytat, vele együtt „Ignotus Feigelsberg” pedig kizárólag a szabadkőműves köröket kívánja megnyerni Magyarország ügyének. Arra a kérésre, hogy járjon közbe annak érdekében, hogy Schwimmer végre hagyja el Svájcot, azt felelte az utolsó osztrák-magyar berni követ, hogy ha ezt tenné, akkor ezzel mindenképpen beavatkozna Magyarország belügyeibe.⁵⁹ Ez a momentum jól jelzi, hogy a közös osztrák-magyar követségen keresztül folyó diplomáciai kapcsolattartást, kommunikációt valójában csupán Svájc kívánta, úgy a magyar, mint az osztrák fél nem alkalmazta a mindennapi gyakorlatban.

A svájci külpolitikai vezetés bécsi képviselőjén keresztül is sürgette a berni magyar követügy lezárását. Kimerítő tájékoztatást kértek december 24-én arról, hogy milyen formában és tartalommal tájékoztatta Charles D. Bourcart a magyar kormányt arról, hogy jelöljön mást Schwimmer helyett. A sürgetést azzal indokolták, hogy benyomásuk szerint Schwimmer úgy tesz, mintha nem tudná, hogy Calonder szövetségi elnök nem fogja fogadni őt.⁶⁰ (Valóban ez olvasható ki Károlyihoz intézett december 20-i leveléből.⁶¹) Bern tehát kérte bécsi követét, hogy ismételten tájékoztassa a magyar kormányt. A másnap érkezett válaszban Bourcart tájékoztatta felettesét, hogy a bécsi magyar ügyvivőt december 12-én informálta a kérdésről. Másnap alkalma nyílt a bécsi magyar követség másik hivatalnokával is beszélni egy személyes látogatás alkalmával,

⁵⁸ Leon de Vaux báró (1870–1944) 1915 májusától a likvidáció befejezéséig a Monarchia közös követe Bernben.

⁵⁹ Walter Thurnheer feljegyzése a de Vaux báróval a Schwimmer ügyben folytatott beszélgetésről. Bern, 1918. december 23. CH BAR Schwimmer fol. 25.

⁶⁰ A Politikai Főosztály Külügyi Részlegének név nélküli 23. számú távirata Svájc bécsi követéhez. Bern, 1918. december 24. CH BAR Schwimmer fol. 24.

⁶¹ Bédy-Schwimmer Rózsa távirata Károlyi Mihályhoz Bern, 1918. december 20. KM levelezése I. 329.

írásbeli emlékeztetőt azonban tekintettel az ebből fakadó kellemetlenségekre nem készítettek. (Ekkor a magyar hivatalnok ígéretet tett arra, hogy távirati úton intézkedni fog a magyar kormánynál.) December 20-án Bourcart a likvidálás alatt álló osztrák-magyar külügyminisztériumban br. von Flotownak, a likvidálást vezető külügyminiszternek átadott egy jegyzéket, melyben továbbította Bern ez ügyben hozott döntéseit. Az új magyar bécsi követnek, Charmant Oszkárnak⁶² december 23-án Svájc bécsi követénél tett bemutatkozó látogatása során Bourcart szintén szorgalmazta az ügy rendezését.⁶³

A diplomáciai erőfeszítések ezután már gyorsan eredményre vezettek, mert néhány nappal később Balogh Elemér jogászprofesszor a magyar kormány megbízásából megérkezett Bernbe a Schwimmer ügy lezárása céljából.⁶⁴ A megbeszélést megelőző napon a felkészülés jegyében áttekintő anyag készült a kialakult helyzetről, az addigi eseményekről.⁶⁵ Balogh Elemér professzornak a megbeszélésről készített feljegyzés szerint felhatalmazása volt a magyar kormánytól arra, hogy a Schwimmer Rózsa utódának kiszemelt br. Szilassy Gyula személyével kapcsolatos svájci álláspontról és az elfogadás esélyeiről információt gyűjtsön. Konkrét választ azért nem kapott azonnal, mert Szilassy személye is ismeretlen volt a svájci külügyminisztérium számára.⁶⁶ A Szilassyról Bécs által beszerzett és közvetített információk,⁶⁷ valamint Paravicini kedvező válasza alapján 1919. január 4-én adta meg a svájci külügy a zöld utat az új magyar de facto státuszú követ hivatalos jelöléséhez. Erről szóban tájékoztatták a még Bernben tartózkodó Baloghot, és kérték, hogy kezelje szigorúan bizalmasan a közlést, de

⁶² Pritz Pál: A bécsi követség története a két háború között. *Külügyi Szemle* (2013) 2. sz. 55–68. itt: 59.

⁶³ Charles D. Bourcart, Svájc bécsi követének 62. sz. távirata a berni Külügyi Részleg felé. Bécs, 1918. december 25. CH BAR Schwimmer fol. 24.

⁶⁴ Balogh Elemér (1881–1955) a nemzetközi összehasonlító jog professzora, romanista. Lásd *L. P. Szabó Béla*: A nemkívánatos habilitáció. Balogh Elemér magántanári képesítésének ügye a debreceni jogi kar előtt (1916–1918). In: *Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam. Studia in Honorem Gábor Hamza. Szerk. Földi András–Sándor István–Siklósi Iván*. Bp. 2015. 249–266.

⁶⁵ Walter Thurnheer bizalmas feljegyzése Bedy-Schwimmer Rózsáról. Bern, 1918. december 27. CH BAR Schwimmer fol. 21. Lásd az 1. sz. függelékét!

⁶⁶ Walter Thurnheer gépirásos feljegyzése a Balogh Elemérrel folytatott informális beszélgetésről. Bern, 1918. december 28. CH BAR Schwimmer fol. 20. Lásd a 2. sz. függelékét!

⁶⁷ Charles D. Bourcart, Svájc bécsi követének 76. számú távirata a Politikai Főosztály Külügyi Részlegének a svájci követi kinevezés támogatásához beszerzett információkról br. Szilassy Gyulával kapcsolatban. Bécs, 1918. december 31. Schweizerisches Bundesarchiv, Bern. Ungarische Gesandtschaft, de Szilassy Minister. CH BAR E2001B 1000/1501 1456 fol. 29. Ez a dokumentum eredetiben olvasható: *Gyarmati Enikő*: Ki volt Br. Szilassy Gyula? Első rekonstrukció a kortársak értékelése mentén. *ujkor.hu* A velünk élő történelem 2020. december 19. 1–5.

természetesen várták a szokásos diplomáciai úton br. Szilassy Gyula rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri jelölését a berni magyar képviselőre.⁶⁸

Bédy-Schwimmer Rózsa karácsony első napján írta meg Károlyi Mihályhoz intézett lemondó táviratát, melyet december 27-én adott postára. Lemondását elsősorban a berni követség körüli kaotikus belső viszonyokkal indokolta.⁶⁹ Személy szerint nem tudott Balogh Elemér küldetéséről, így kényes és megalázó helyzetbe hozták őt ezzel.⁷⁰ Elkecserezését jól érzékelteti a Budapesti Feministák Egyesületéhez december 30-án intézett távirata, mely a Svájci Hírszerzés által visszatartott egyik másolati példányként nem is került be Bédy Schwimmer Rózsa svájci külügyi dossziéjába. A bécsi követség politikai jelentései közé sorolták be az utókor levéltárosai.⁷¹ Magyarország első magyar, akkreditáció nélküli de facto követe néhány hétig még Svájcban maradt az ügyek vitelére és átadására. Lemondása után is figyelemmel követték svájci utazásait a svájci hatóságok. Egy 1920. június 3-án kelt feljegyzés szerint: „Schwimmer Rózsát a múlt szombaton Zürichben látták. Onnan Lausanne-ba utazott, ahol kiszállt a vonatból. Talán a genfi nőjogi ülésre igyekszik.”⁷² A magyar minisztertanács 1919. január 18-i ülésén fogadta el Bédy-Schwimmer Rózsa lemondását, egyidejűleg br. Szilassy Gyula kinevezésével.⁷³

Történeti értékelés

Bédy Schwimmer Rózsának, Magyarország és Európa első női követének a kinevezését és elutasítását a Nagy Háború tágabb diplomáciai és hatalmpolitikai összefüggéseinek tükrében valamint a svájci belpolitikai események és hatalmi harcok kontextusában érdemes és indokolt vizsgálni. Svájc és az Osztrák-Magyar Monarchia egymással kapcsolatos megítélése diametrálisan különbözött a 20. század elején. Közép-Európa alapvetően nem foglalt el előkelő helyet a svájci geopolitikai gondolkodásban, noha a

⁶⁸ Br. Szilassy Gyula diplomáciai karrierjéről lásd *Gyarmati Enikő: A diplomácia szolgálatában. Adalékok báró Szilassy Gyula (1870–1935) diplomata karrierútjához.* In: Lymbus. Magyarástudományi Forrásközlmények 15. (2017) 437–450.

⁶⁹ Bédy-Schwimmer Rózsa Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. december 25. KM levelezése I. 347–348.

⁷⁰ Bédy-Schwimmer Rózsa távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. december 29–30. KM levelezése I. 358–360.

⁷¹ Bédy-Schwimmer Rózsa távirata a Budapesti Feministák Egyesületének követi lemondásáról Bern, 1918. december 30. Schweizerisches Bundesarchiv, Bern Schweizerische Gesandtschaft Wien, Politische Berichte 1918. CH BAR E2300 1000/716 1244 78. pdf. Lásd a 3. sz. függelék!

⁷² Walter Thurnherr feljegyzése Bern, 1920. június 3. CH BAR Schwimmer fol. 1.

⁷³ MNL OL W 12 Magyar minisztertanácsi ülés 1919. január 18. K27191901181003.jpg

háború évei alatt, egészen 1917 nyaráig, Arthur Hoffman lemondásáig a Központi Hatalmak politikája hallgatólagos támogatást élvezett a deklaráltan semleges külpolitikát folytató Svájc részéről. Ezzel szemben Svájc az Osztrák-Magyar Monarchia számára több szempontból is fontos szerepet játszott. (Az ország fontosságát a magyar politikai elit képviselői is vallották.) Az osztrák-magyar titkosszolgálat számára például többek között a Monarchia szláv emigránsainak svájci tevékenysége miatt élvezett kiemelt figyelmet.⁷⁴ Fontos katonapolitikai együttműködésről folytak tárgyalások a két állam között 1906 és 1907 folyamán, mivel az Olaszországgal szembeni együttműködés mindkét fél számára prioritást élvezett.⁷⁵ Az is közismert volt, hogy a béketapogatózások terén szintén kiemelt jelentőséggel bírt, noha a svájci semleges külpolitika axiómája szerint csak a háborús koalíciók által egységesen elfogadott feltételek mentén lett volna hajlandó Svájc a különbéke kötésének a közvetítésére. Önálló békekezdeményezések, mint ez Arthur Hoffmann titkos közvetítése során — a Német Császárság és Oroszország között — 1917 nyarán megtörtént, a külpolitikáért felelős szövetségi tanácsos, Hoffmann székébe került, és lemondásra kényszerült.⁷⁶ Ezt követően a háború utolsó évében a svájci kül- és gazdaságpolitikában erőteljes erőviszony-átrendeződés következett be az Antant Hatalmak javára, egyszerűen abból a tényből fakadóan, hogy az elszigetelt ország gazdasága rászorult az amerikai nyersanyagok és élelmiszerek szállítására.⁷⁷ Svájc bécsi követének háború alatti politikai jelentéseiből kiderült, hogy a svájci külpolitikai döntéshozók alapvetően nem számoltak a Monarchia felbomlásával 1918 októberének az elejéig, sokkal inkább számítottak egy elhúzódó háborúra.⁷⁸ Svájc bécsi követe először október utolsó heteiben állította csak bizonyossággal, hogy a

⁷⁴ *Peter Schubert*: Die Tätigkeit der k.u.k. Militärattachés in Bern während des Ersten Krieges. Osnabrück 1980. 169–220.

⁷⁵ *Rudolf Dannecker*: Die schweizerische Neutralität und die militärischen Beziehungen vor dem Ersten Weltkrieg. In: *Uő*: Die Schweiz und Österreich-Ungarn. Diplomatische und militärische Beziehungen von 1866 bis zum Ersten Weltkrieg. Basel 1966. 227–299. itt: 286–288.

⁷⁶ *Paul Widmer*: Die Affäre Hoffmann/Grimm. In: *Uő*: Bundesrat Arthur Hoffmann. Aufstieg und Fall. Zürich 2017. 239–284.

⁷⁷ *Florian Weber*: Die Schweizer Wirtschaft schaut nach Westen. In: *Uő*: Die amerikanische Verheissung. Schweizer Aussenpolitik im Wirtschaftskrieg 1917/18. Zürich 2016. 181–185.

⁷⁸ *Bruno Suter*: Der Ausbau der Schweizer diplomatischen Vertretung in den Nachfolgestaaten der Donaumonarchie 1918 bis 1921. Bern 2001. 35–39.

Monarchia darabokra fog hullani.⁷⁹ (Ez az 1918. október 16-i császári manifesztum kiadása után vált számukra egyértelműen nyilvánvalóvá.⁸⁰)

A Magyar Nemzeti Tanács megalakulását követően Svájc budapesti tiszteletbeli főkonzulja november 4-én kért iránymutatást arra vonatkozóan, hogyan viszonyuljon az új magyar helyzethez.⁸¹ Két nappal korábban a Szövetségi Tanács felhatalmazást adott a Politikai Főosztály Külügyi Részlegének arra, hogy de facto kapcsolatokba léphetnek Ukrajnával, Örményországgal, Csehországgal, Német-Ausztriával és ahogyan fogalmaztak a délszlávok missziójával anélkül, hogy formálisan elismernék ezeket az országokat.⁸² A de facto és de jure kapcsolattartás közötti különbségtétel mögött elsősorban politikai és nem jogi megfontolás állt a svájci jogtörténetírás elemzése alapján. Ezek szerint a svájci diplomáciai kapcsolatok gyakorlatában ismert attitűdről volt szó, olyan esetekben alkalmazták, ahol kétség merült fel az államrend tartóssága, stabilitása és hatékonysága tekintetében. A de facto elismerés a diplomáciai kapcsolatokban azt jelentette, hogy a képviselők nem rendelkeztek diplomáciai immunitással, nem volt biztosított számukra a rejtjelezett távirati forgalom és a kapcsolattartás a svájci kormánnyal és képviselőivel Bernben szóbeli érintkezés útján történhetett.⁸³ Magyarország ekkor még nem szerepelt az elismerendő országok között. Kienast november 8-án kapta kézhez a bécsi követen keresztül a berni külügy útmutatásait. Ebben közölték, hogy Magyarország formális elismeréséről egyelőre nem lehet szó, hasonlóan a korábban említett országokhoz, a követek és konzulok de facto kapcsolatokat tarthatnak fenn az új országokkal.⁸⁴ Ennek az álláspontnak az alapján

⁷⁹ Charles D. Bourcart, Svájc bécsi követének 24. számú politikai jelentése. Bécs, 1918. október 23–25. CH BAR Wien Politische Berichte und Briefe, Militär- und Konsularberichte 1918. Bd. 33. E2300 1000 716 Nr. 101. (62.pdf.)

⁸⁰ A korszakalkotó forrás legújabb elemzését lásd *Iff. Bertényi Iván*: Az 1918. október 16-i Völkermanifest és következményei. In: Magyarország 1918. Az Osztrák-Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország utolsó éve. Bp. 2020. 78–129.

⁸¹ Franz Kienast Svájc budapesti főkonzuljának levele Charles D. Bourcart-hoz, Svájc bécsi követéhez. Bp., 1918. november 4. CH BAR Neugestaltung fol. 1.

⁸² A Szövetségi Tanács ülésének jegyzőkönyve. Bern, 1918. november 2. In: DDS i. m. Bd. 6. (1914–1918), 818. A nyomtatott forrás jelzete: CH BAR E 1004 1/269

⁸³ *Heinz Klarer*: Schweizerische Praxis der völkerrechtlichen Anerkennung. (Schweizer Studien zum internationalen Recht Bd. 24.) Diss. Zürich 1981. 359.; *Zoltán Kaszás*: Die politisch-diplomatischen Beziehungen zwischen der Schweiz und Ungarn in den ersten Jahren nach dem 1. Weltkrieg (1918–1922). Lizentiatsarbeit der Philosophischen Fakultät Zürich, Historisches Seminar, Fachbereich Osteuropäische Geschichte, Zürich 2002. (Német nyelvű kézirat) 31.

⁸⁴ Ch. D. Bourcart, Svájc bécsi követének Franz Kienast budapesti főkonzulhoz intézett levele. Bécs, 1918. november 8. CH BAR Neugestaltung fol. 2.

Svájc arra törekedett, hogy a diplomáciai kapcsolattartást továbbra is a likvidálás alatt álló közös osztrák-magyar külügyi szolgálaton keresztül működtesse a békekötésig.⁸⁵

A de facto kapcsolattartás Magyarországgal tehát a mindennapi gyakorlatban azt jelentette, hogy az új Magyarország külügyi képviselte nem rendelkezett a titkos számjeltávirati forgalom és diplomáciai kurírszolgálat használatának lehetőségével csak a volt osztrák-magyar követségen keresztül.⁸⁶ Ez így működött a Tanácsköztársaság hatalomra kerüléséig, amikor ezt a jogot is megvonták.⁸⁷ Az írásban folytatott diplomáciai érintkezés jórészt a közös osztrák-magyar követségen és személyzetén és Bécsen keresztül történt. Az új magyar követekkel — elsősorban Bédy-Schwimmer Rózsa esetében — pedig a személyes kapcsolattartás a Külügyi Részleg hivatalnokán, Walter Thurnheeren keresztül zajlott.

A svájci külügyi irányítás rendszerében 1917 nyarától álltak be gyökeres változások. A Külügyi Részleget felügyelő Politikai Főosztályt 1917 júniusától, hasonlóan az 1914 előtti gyakorlathoz, újra az évente rotáló szövetségi tanácsi elnök alá rendelték. A Szövetségi Tanács elnöke, egyúttal a külügyminiszter mellé további két szövetségi tanácsos került, és az így alakult hármas külpolitikai bizottság határozta meg az érvényesítendő külpolitikát.⁸⁸ Egy 1918 májusában kelt, a diplomáciai képviselőknek szánt külügyi körlevél szerint a világban zajló események és Svájc nehéz világháborús helyzete miatt a feladatok jelentős megnövekedése következtében a külügyminiszter tehermentesítésére számos ügy elintézését magas rangú hivatalnokokra testálták. Ez érintette a követségekkel folytatott levelezést és az aláírási jogokat is. A Külügyi Részleg vezetője, egyúttal a külügyminiszter helyettese Charles Paravicini a kevésbé fontos levelezést és kapcsolattartást hivatalnoki külügyi adjunktusára Walter Thurnheerre bízta. Thurnheer helyettesítette őt távollétében. A külügyek vezetője felé aláírásra csak a legfontosabb ügyek jutottak, a tájékoztatások és megbeszélések szóban zajlottak.⁸⁹ Ez magyarázza, hogy a Schwimmer-dossziében számos kéziratos feljegyzés található

⁸⁵ A likvidáló közös külügyminisztérium státuszáról lásd *Erwin Matsch: Der Auswärtige Dienst von Österreich(-Ungarn) 1720–1920*. Wien–Köln–Graz 1986. 171–179.

⁸⁶ Kéziratos feljegyzések a magyar de facto követségnek adható titkos számjeltávirati és futárforgalommal kapcsolatban. Bern, 1919. február eleje. CH BAR Szilassy fol. 14–15.

⁸⁷ A Szövetségi Tanács 1919. március 15-i ülésének jegyzőkönyve a berni magyar de facto követség számjeltávirati forgalomra és diplomáciai futárszolgálatra vonatkozó engedélyének megvonásáról. Bern, 1919. március 25. DDS i. m. Bd. 7/1. 540–541.

⁸⁸ *Georg Kreis: Insel der unsicheren Geborgenheit. Die Schweiz in den Kriegsjahren 1914–1918*. Zürich 2014. 71.

⁸⁹ A Politikai Főosztály Külügyi Részlegének körlevele a svájci követségekhez a külpolitikai ügymenet szabályozásáról. Bern. 1918. május 21. CH BAR Neugestaltung fol. 8.

személyes megbeszélésekről és hogy a táviratok egy része aláírás nélkül készült. Bédy-Schwimmer Rózsa svájci dossziéjában az iratok többsége Walter Thurnheer aláírását őrzi.

Svájc közép-európai külpolitikájában ragaszkodott a diplomáciai status quo-hoz, s az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaival továbbra is a likvidálás alatt álló közös külügyi rendszeren keresztül kívánt érintkezni. Érvelése e gyakorlat mellett, miszerint a duális állam két tagját korábban diplomáciailag már elismerte, legalábbis vitatható volt, hiszen a duális állam maga egy és nem két jogi személy volt. Viszont így időt nyerhetett a politikai döntéseknél.⁹⁰ Mint láttuk, november 2-án már rögzítették Német-Ausztria elismerését, Magyarországot viszont ekkor még nem. A kivárás mögött az a megfontolás is állhatott, hogy az antant országok diplomáciai elismeréséig (ennek a békekötés volt a feltétele) Svájc is tartózkodott a vesztes országok hivatalos elismerésétől. A svájci külpolitika új államokkal szembeni stratégiájának kettősségét azonban jól mutatják azok az érvek, melyek Csehszlovákia elismerésének tárgyalása folyamán, 1919. március 10-én merültek fel. Annak ellenére, hogy Csehszlovákia határait ekkor még nem rögzítette nemzetközi szerződés, de az antant országok már elismerték, Bernben hasonló döntést hoztak. Ezen a tárgyaláson hangzott el, hogy hasonló aktusra Ausztria és Magyarország esetében nincs szükség, hiszen ezek már létező államok voltak. A helyzettel kapcsolatos tisztánlátást mélyíti a bécsi követ fő érve is, mely szerint Csehszlovákiát már elismerte Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország is. Az osztrák és a magyar ellenérzést az ügygel kapcsolatban Svájc tehát oly módon kívánta tompítani, hogy csupán mint államot ismerte el Csehszlovákiát. Ez egy további nemzetközi jogilag értelmezhetetlen fogalomhasználat volt. Svájc ezzel az Antant Hatalmak elégedettségére, s egyúttal az új cseh állam elköteleződésére is számított, valamint azt is remélte, hogy ezáltal Prágában privilegizált (gazdasági) helyzetbe kerülhet. Az elismerés melletti érvek sorát a bolsevik veszély megítélésének szempontja zárta, amit nem tartottak számottevőnek. Csehszlovákiát ezzel stabil és működőképes államnak fogadták el.⁹¹ Ebben az érvrendszerben minden szempont megtalálható, ami Magyarország esetében viszont ellentétes megítélés alá esett.

⁹⁰ A Külügyi Részleg levele Ch. D. Bourcart-hoz, Svájc bécsi követéhez Német-Ausztria svájci képviselétől. Bern, 1919. január 17. In: DDS i. m. Bd. 7/1. 116. <https://dodis.ch/43861> Letöltve: 2021. június 21.

⁹¹ A Politikai Főosztály javaslata a Szövetségi Tanács felé Csehszlovákia mint állam elismeréséről. Bern, 1919. március 10. In: DDS i. m. Bd. 7/1. 461–462. <https://dodis.ch/43978> Letöltve: 2021. június 21.

Svájcban erős volt a baloldali, sőt a bolsevik propaganda a háború végén, ezért a jórészt szabadelvű politikusokból álló Szövetségi Tanács az erős kéz alkalmazásának politikáját képviselte. Mint számos svájci diplomáciai forrás utalt rá, az Antant Szövetség bolsevik tűzfészeknek tartotta Svájcot, ezen országok svájci diplomáciai képviselői — különösen a katonai attasék — következképpen kemény fellépésre ösztönözték az alpesi ország döntéshozóit.⁹² Noha Lenin köztudottan célként tűzte ki, hogy az antant országokban forradalmi sztrájkok robbanjanak ki, Svájc forradalmasítása nem állt érdekében, hiszen sokkal inkább a bolsevik propaganda terjesztésében számított kiváló terepnek relatív szabad sajtója révén.⁹³ Az antant országok svájci követei gyakran fogalmazták meg, hogy Svájc túlságosan elnéző az országban zajló bolsevik propagandával szemben.⁹⁴ A svájci baloldal által szervezett és november elejére tervezett országos sztrájk⁹⁵ miatt még 1918 októberében a Szövetségi Tanács döntése alapján kiutasították az országból a szovjet-orosz követséget.⁹⁶ Mivel a nemzetközi nyomás alatt a sztrájk szervezését az akkori túlnyomó parlamenti többséget birtokló szabadelvű politikai vezetés jól felfogott belpolitikai érdekből a bolsevizmus befolyásának tulajdonította, ezért úgy döntöttek, hogy ha szükséges, fegyveres erővel törik le a tömegdemonstrációkat.⁹⁷ Mivel azonban a követelések kapcsán kompromisszumkészségről is tanúbizonyságot tett a svájci kormány, s a baloldal több követelését is elfogadta, így nem került sor jelentős fegyveres harcokra, nem robbant ki a polgárháború.⁹⁸

Ebben a nemzetközi diplomáciai helyzetben a svájci külügy képviselői azt is minden esetben alapos vizsgálat tárgyává tették, hogy az egyes országok és személyek milyen mértékben voltak nyitottak a bolsevizmusra, illetve álltak kapcsolatban a bolsevizmussal. Bedy-Schwimmer Rózsa személyének az elutasításában tehát a svájci

⁹² Suter, B.: Der Ausbau der Schweizer diplomatischen Vertretung ... i. m. 223–224.; Kreis, G.: Die Insel der unsicheren Geborgenheit i. m. 67., 78.

⁹³ Gautschi, Willi: Der Landesstreik 1918. Zürich 1918. (Reprint) 156–171.

⁹⁴ Lásd az antant országok svájci katonai attaséinak befolyásáról Gautschi, Der Landesstreik i. m. 165–166.

⁹⁵ Bővebben lásd majd *Gyarmati Enikő*: Az 1918. novemberi svájci országos sztrájk rövid története. Okok – követelések – válaszok – eredmények. Benyújtva 2021 elején az Aetas folyóirathoz.

⁹⁶ A Szövetségi Tanács ülésének jegyzőkönyve. Bern, 1918. november 6. Protokolle des Bundesrates, Geheimprotokolle 1918. CH BAR E1005 1000 16 5 fol. 1–3. DDS Bd. 6. i. m. 821–823. <https://dodis.ch/43737> Letöltve: 2021. március 15.

⁹⁷ A svájci parlamenti politikai elit nem ultrakonzervatív, hanem szabadelvű volt. Lásd Leonhard Neidhart: Politik und Parlament der Schweiz. Ein Rückblick in das 20. Jahrhundert. Zürich, 2013. 39–129.

⁹⁸ Lásd Proklamation des Landesgeneralstreiks durch das Oltenener Komitee Bern, 11. November 1918.; Die Rede des Bundespräsidenten Calonder bei Eröffnung der ausserordentlichen Bundesversammlung. Bern, 12. November 1918. In: Der Landesstreik 1918. Dokumente. Hg. Willi Gautschi. Zürich 1918. 237–240.; 270–276.

követ által közvetített „radikális szocialista” jelző, és a Bédyhez kötődő feminista háttér (a feminizmus köztudott kapcsolata a baloldali politikai áramlatokhoz) fontos, de természetesen nem kizárólagos szerepet játszott. Miután ismertté vált Bernben, hogy Bédy-Schwimmer lemondott, kíméletlen szigorúsággal kívánták kezelni a követnő helyzetét.⁹⁹ A fennmaradt belső egyeztetések szerint ügyét minél előbb le kellett zárni, Bourcart-nak gondoskodnia kellett egy megfelelő újságcikk megjelentetéséről annak érdekében, hogy Bédy-Schwimmer Rózsaától meg lehessen tagadni a jövőben a beutazást. Őt ugyanis Diner-Dénes József bizalmasaként tartották számon, akit viszont bolsevik irányultságú politikusként könyveltek el 1918–1919 fordulóján.¹⁰⁰

Bédy-Schwimmer Rózsa követi kinevezésének svájci elutasításához Magyarország nemzetközi helyzetének bizonytalanságai, s rendezetlen belpolitikai viszonyai is hozzájárultak. A Magyarország nem hivatalos elismerésében és a követasszony személyére vonatkozó elutasításban megnyilvánuló kettős stratégia alkalmas volt arra, hogy Svájc diplomáciai kivárásra és időnyerésre játszó taktikája érvényesüljön a háború utáni európai diplomáciai helyzetben, a nemzetközi békeszerződések létrejöttéig.

⁹⁹ A Politikai Főosztály Külügyi Részlegének aláírás nélküli, 34. sz. távirata Svájc bécsi követéhez Schwimmer Rózsa lemondásáról. Bern, 1918. december 30. CH BAR Szilassy fol. 30.

¹⁰⁰ Kéziratossá név nélküli [Walter Thurnheer] jegyzetek a Külügyi Részlegben 1919. január 1-én folytatott megbeszélésről. [Bern,] 1919. január 3. CH BAR Szilassy fol. 28. Érdekes módon mindkét ezen utóbbi forrás a Szilassy-dossziében található!

*Függelék*¹⁰¹

Függelék 1.

Walter Thurnheer bizalmas feljegyzése Bedy-Schwimmer Rózsáról. Bern, 1918. december 27.

Schweizerisches Bundesarchiv, Bern, Ungarische Gesandschaft — Schwimmer Roza, CH BAR E2001B 1000/1051 1455 fol. 21.

Német nyelvű gépelt irat.

Bedy-Schwimmer Rózsa kb. negyvenéves, zsidó származású,¹⁰² magyar újságíró.¹⁰³ A háború kezdete óta először akkor hallatott magáról, amikor újságíróként részt vett az amerikai pacifistának, Fordnak a dániai expedícióján.¹⁰⁴ Az általunk szerzett közlések szerint úgy tűnik, hogy személye sem az amerikaiaknál, sem a dánoknál nem tett szert nagy népszerűsége.

Mint újságíró és feminista segítette a magyarországi forradalmat. A forradalom által hatalomra segített kormány ennek a tevékenységnek a jutalmazásaként — egyes rossz nyelvek állítása szerint csupán meg akartak szabadulni tőle Budapesten — biztosította számára a berni követi posztot.¹⁰⁵ Itt kezdettől fogva az antant nagy barátjaként tűntette fel magát, és mindenhol, de mégis leginkább a kormánya előtt kívánta elhitetni, hogy az amerikaiaknál nagy bizalmat élvez, és befolyást szerzett. Az amerikai követség tagjainál folytatott puhatolózások ennek éppen az ellenkezőjére utalnak.¹⁰⁶ Mint az amerikaiak elmesélték, Whitehouse asszony bizonyos megértést tanúsított irányában, melyet ügyes tállalásban használt fel a kormánya felé befolyásának az igazolására.¹⁰⁷ Ez azonban pozícióját Whitehouse asszonynál, aki egyébként három napja végleg visszautazott Amerikába, nem erősítette.

¹⁰¹ Az eredetileg német nyelvű dokumentumok magyar változatát, fordítását a szerző készítette.

¹⁰² Itt szeretnénk megjegyezni, hogy zsidó származásának említése a személyéről beszerzett információk egyike, nem pedig diszkriminatív céllal felhasznált információ. Egy családi háttér, adottság rögzítése, nem pedig magyarázat. Ez alapján zsidó származása nem lehetett oka annak, hogy megtagadták akkreditációját.

¹⁰³ A Nő és a Társadalom első magyar feminista lap szerkesztője.

¹⁰⁴ 1915 telén.

¹⁰⁵ „A meg akartak szabadulni tőle” érvelés magyar és osztrák konkurens kollégái vagy inkább frigyei által terjesztett magyarázat volt. Számos esetben előfordul ez a vele kapcsolatos magyar nyelvű levelezésekben.

¹⁰⁶ Az állítás alapja részben egy személyes úton szerzett információ volt. Walter Thurnheer kéziratosa feljegyzése a svájci amerikai követséghez közel álló személy által szervezett vacsorán Bedy-Schwimmer Rózsával kapcsolatosan elhangzottokról. [Bern], 1918. november 24. CH BAR Schwimmer fol. 48.

¹⁰⁷ Vira B. Whitehouse-ról lásd *Glant Tibor: Diplomatanők rivaldafényben* i. m. 159–161.

Schwimmer korábbi foglalkozása révén kapcsolatban áll néhány magyar újságíróval, akiknek a segítségével felépítette intenzív intrikajátékát, mindazok ellen, akik ellene léptek fel, hajlamának megfelelően magának és ügyének élénk propagandát teremtve, részben rendkívül harsányan: emlékezzünk az „Illustrierte Schweizerzeitung” csodálatos címdalára, melyen a svájci olvasóközönségnek mint magyar követ mutatkozott be, illetve részben bújtatottan: állítólag irodájában dolgozik az Ignotus Feigelsberg vezetése alatt működő szabadkőműves körök egyfajta különleges részlege propaganda terjesztésének a céljával; egy másik osztályt pedig a protestáns körök megdolgozására hoztak létre.

November 25-én kaptuk meg távirati úton a bécsi követségünktől a hivatalos értesítést arról, hogy a magyar kormány berni követnek nevezte ki Schwimmer Rózsát. Ezt követően november 26-án a Szövetségi Tanács elhatározta, hogy felhatalmazza a Politikai Főosztályt, közölje a magyar kormánnyal, hogy Schwimmer diplomáciai szokásokkal ellentétes követi kinevezését nem tudja elfogadni.

Itt Schwimmert szóban tájékoztattuk, mivel ez nem volt kielégítő a számára, írásban is értesítettük (lásd a nov. 28-i feljegyzést). Úgy tűnik, hogy a magyar kormány erről a közlésről nem értesült, ezért bécsi követségünk közvetítésével megtettük a szükséges lépéseket. (Lásd 1918. dec. 10-i táviratunkat.) A cs. és kir. követség is azon volt, hogy felvilágosítsa a magyar kormányt a valódi tényállásról. A magyar kormány ezt követően gr. Andrássyt és egy külügyminisztériumi hivatalnokot küldött Svájcba azzal a céllal, hogy egyebek mellett a Schwimmer-ügy tisztázásra kerüljön. Nemrég az említett hivatalnok bejelentkezett a Politikai Főosztálynál, és közölte, hogy Andrássy gróf már visszautazott Budapestre, a svájci kormány azonban biztos lehet afelől, hogy Schwimmer ügyét rövid időn belül egy másik képviselő jelölésével lezárják.

Ezen tényállás mellett felvetődik a kérdés, miután Schwimmer megkapta a Szövetségi Tanács elutasító válaszát, és ennek ellenére ismét kihallgatást kért Calonder szövetségi elnöknél, vajon egyszerűen nem lenne-e jobb hallgatással tudomására hozni, hogy látogatása nem kívánatos.

Eredeti kézjegy: [Walter] Thurnheer

Kézzel írott dátum: 27. Dez. 18.

Függelék 2.

Walter Thurnheer feljegyzése Balogh Elemérrel folytatott megbeszéléséről. Bern, 1918. december 28.

Schweizerisches Bundesarchiv, Bern, Ungarische Gesandtschaft — Schwimmer Roza,

CH BAR E2001B 1000/1051 1455 fol. 20.

Eredeti német nyelvű gépelt irat.

Balogh Elemér professzor a magyar kormány hivatalos képviselőjeként jelentkezett be nálam. Ezzel kapcsolatos igazolványt mutatott be nekem. Továbbá magam is értesültem határellenőrző állomásunktól, hogy a magyar kormány Baloghot Andrassy gróffal speciális megbízatással Svájcba küldte. Közölte velem, hogy egyik legfontosabb feladata rávenni Schwimmert a távozásra, és megoldást találni a magyar és a svájci kormány számára egyaránt kellemetlen helyzetre. Schwimmer természetesen a magyar kormány számára sem megfelelő képviselő Svájcban, állítólag akkor azért kellett őt választani, mert a forradalomban egyike volt a leghíresebb, feminista főszereplőknek. Nos, azóta Budapesten is lenyugodtak a kedélyek, és most arra törekszenek, hogy egymás után távolítsák el posztjukról az annak idején ex improviso¹⁰⁸ kinevezett, tapasztalatlan helyettes államtitkárokat úgy, hogy az állam számára kevésbé befolyásos állásokat kínálnak fel számukra.

Két nappal később Balogh újra jelentkezett nálam, és azt az öröndetes, hivatalos hírt hozta, miszerint Schwimmer kérte felmentését. Valóban küldött egy ilyen tartalmú táviratot kormányának. Jellemző ennek a nőnek intrikás természetére, hogy ezzel egy időben táviratokat küldött a svájci magyar főkonzuloknak, melyekben Bernbe hívta őket azért, hogy letegyék előtte a hivatali esküt.¹⁰⁹ Ezzel a Schwimmer[-ügy] elintézettnek tekinthető, annál is inkább, mert egyik barátja Diner-Dénes helyettes külügyi államtitkár, [aki] fél bolsevik, lemondott posztjáról Budapesten.¹¹⁰ Balogh Schwimmer utódjaként nevezte meg a korábbi cs. és kir. athéni követet, Szilassyt.¹¹¹ Balogh hálás lenne nekünk, ha teljesen bizalmasan közölnénk vele, hogy személye megfelelő-e a

¹⁰⁸ Rögtönözve, váratlanul (lat.).

¹⁰⁹ Ez még lemondása előtt korábban történt. Az információ helytelenül túlzó.

¹¹⁰ Svájc bécsi követének megfogalmazása, melynek osztrák és magyar arisztokrata forrásai vannak.

¹¹¹ Br. Szilassy Gyula (1870–1935) 1913 és 1916 között cs. és kir. rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter.

számunkra. Természetesen később megérkezik a hivatalos érdeklődés is. Mielőtt Balognak választ adtam volna, a Szövetségi Tanács elnöke elé terjesztettem a kér[d]ést. Ő úgy rendelkezett, hogy közöljem Balogh útján, hogy Szilassy megfelelő, amennyiben Paravicini és Lardy¹¹² úr is ajánlják személyét. Egyébként Bécset is meg kellene kérdezni.¹¹³ Mivel Lardy Szilassyt egyáltalán nem ismerte, azonnal táviratoztam Bourcart követnek, hogy adjon tájékoztatást. Amint az információ megérkezik, választ adunk Balognak, aki a Hotel Bellevue-ben szállt meg, és várja válaszunkat.

Bern, 1918. december 28.

A feljegyzés alapján 1919. jan. 4-i dátummal kiegészítés:

kézírással: A bécsi tájékoztatás és Paravicini válasza kedvező.

Calonder szövetségi tanácsos megbízása alapján az irodába kérettem Baloghot, és tudattam vele, hogy elfogadjuk Szilassyt a magyar kormány de facto képviselőjeként. Tekintse azonban ezt a közlést teljesen bizalmasnak, és természetesen várjuk a hivatalos érdeklődés megküldését a szokásos úton, az itt elismert cs. és kir. követségen keresztül. Balogh ezzel egyetértőleg nyilatkozott.

¹¹² Charles Louis Etienne Lardy (1875–1939) 1917. december 22-én nevezték ki Svájc moszkvai követének, de nem foglalta el a helyét. 1919 végéig a Külügyi Részlegen követi rangban dolgozott.

¹¹³ Értsd Svájc bécsi követét, Ch. D. Bourcart követet.

Függelék 3.

Bédy-Schwimmer Rózsa távirata a Budapesti Feministák Egyesülete részére követi lemondásáról. Bern, 1918. december 30. 2:30

Schweizerisches Bundesarchiv, Bern Schweizerische Gesandschaft Wien, Politische Berichte 1918. CH BAR E2300 1000/716 1244

A svájci vezérkar Hírszerzési Részlegének távirati forgalmat ellenőrző bizottsága által lepecsételt, gépelt távirati másolat. A távirat sorszáma: 13472.

A Feministák Egyesületének, Budapest, József tér 9.

Nehéz szívvel, de melegen köszöntöm a közgyűlést. Az elmúlt két hónap itt megtapasztalt szörnyűségei első alkalommal komoly kétségeket ébresztenek bennem Magyarország jövőjével kapcsolatban. Meggyőződésem, hogy a mi vélt ellenségeink nem akarják Magyarországot egyrészt tönkretenni, másrészt ha ezt akarnák is, nem lennének képesek rá. A belső ellenség — Magyarország fiai — azonban meg fogják ezt valósítani, ha minden így megy tovább. Megválok posztomtól, amelyet mély kétségek között vállaltam el, mert éreztem és tudtam, hogy ezen a fontos és kényes helyen Magyarország érdekeit képviselni lehet. A külvilág számára teljesíteni tudtam a feladataimat a különösen nehéz körülmények ellenére is, a Magyarország tekintélyét itt aláásó magyar urakkal szemben azonban nem. Oly mélyen elszomorítanak ezek a körülmények, hogy véglegesen úgy döntöttem, teljesen visszavonulok a közéletből. Kérem ezért a közgyűlést, vegye tudomásul, hogy meg kívánok válni az elnökségi tagságtól és az újságszerkesztőségtől is. Kinevezésemtől nem adtam le a szerkesztőségi [munkát], mivel a pozíciót időlegesen, a normális diplomáciai kapcsolatok felvételéig vállaltam el, hogy azt követően visszatérhessek az aktív parlamenti munkához. Ma már ezt sem akarom, ezért utasítom vissza az ismételten felajánlott parlamenti képviselői jelölést. Szintén ragaszkodom a nemzeti tanácsai tagságomról való lemondáshoz. Nemigen tudom elviselni azt, ami eddig rám nehezedett. Ne kényszerítsenek engem erre, nem is igen járna ez haszonnal. Vissza kell vonulnom a számomra elviselhetetlen világtól. Jövőbeli terveimről csak azután döntök, miután az itteni ügyeket már átadtam. Egyelőre még lemondásom elfogadását sem kaptam meg.

Gyarmati Enikő

Mindazok számára, akik még bátorsággal és kedvvel dolgoznak, kívánok törekvéseikhez teljes sikert.

Schwimmer

Rezümé

Bédy-Schwimmer Rózsa (1877–1958) újságíró, feminista politikus rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri kinevezésére Svájc fővárosába a Magyar Népköztársaság megbízásából 1918. november 19-én került sor. Európa első női követének az akkreditációját Svájc néhány nappal később megtagadta. A tanulmány kitér a diplomáciai elutasítás során megfogalmazott érvekre, s megvizsgálja Svájc belpolitikai és külpolitikai motivációit is. A követnő személyének visszautasítására formálisan a diplomáciai szokásoknak nem megfelelő kinevezése miatt, informálisan a női diplomata személyiséggel szembeni svájci ellenérzés miatt került sor. Azonban jelentős szerepet játszott ebben Svájc gazdasági és nemzetközi politikai helyzete is. Az antant hatalmak befolyása alá került ország mindent és mindenkit elutasított, ami és aki a bolsevizmus politikai áramlatához valamilyen módon kapcsolható volt. Bédy-Schwimmer Rózsa esetében a feminizmus mint politikai irányzat képviselője, illetve szoros politikai együttműködése a baloldali, szocialista irányzatokkal, meghatározó oka volt annak, hogy nem kapta meg Svájctól az *agrément*-t. A svájci történeti források nem támasztják alá, hogy zsidó származása szerepet játszott volna személyének elutasításában.

Magyar külpolitika Svájcban 1918–1919-ben¹

A versailles-i békerendszer keretében létrehozott trianoni szerződés századik évfordulóján az európai semleges államok Nagy Háború korabeli külpolitikai tevékenysége nem kapott historiográfia figyelmet. Száz év elteltével sem ismert a magyar történetírásban a semleges államok európai politikai szerepvállalása. A semleges államok közül Svájc egyedi helyzetben van Magyarország számára földrajzi közelsége és az Osztrák-Magyar Monarchiához hagyományosan fűződő speciális kapcsolataiból fakadóan. A Nagy Háború éveiben Svájcnak a háborúzó felek közötti hídszerepe általánosan ismert volt a sajtó, az ellenzéki politikai, a nemzetközi pacifista és szocialista kapcsolatok fenntartásában. Ebből fakadt egyfajta külpolitikai kontinuitás, amikor a volt Monarchia külpolitikai központja mellett Magyarország Svájcban fejtette ki a legélénkebb diplomáciai tevékenységet a háború lezárását követő átmeneti időszakban.² A svájci-magyar diplomáciai kapcsolatok kezdeteinek kölcsönös szempontok mentén, a berni Szövetségi Levéltárban található kiadatlan források alapján való feldolgozása új szempontokkal gazdagíthatja a korszak magyar történetírását. Ez a tanulmány kísérletet tesz Svájcnak a magyar külpolitikában játszott szerepének a bemutatására.

Svájc külpolitikai fontosságát kiemeli az 1918. november 4-én tartott minisztertanácsi ülés egyik határozata, mely szerint a designáló miniszterelnök gr. Károlyi Mihály bejelentette, hogy diplomáciai és sajtómissziót kíván Svájcba küldeni.³ A miniszterelnök Kéri Pált kérte fel nem hivatalos minőségben politikai információk nyújtására és gyűjtésére Svájcban.⁴ Kéri bemutatkozott a svájci külügy képviselőinek, sőt a svájci külpolitikát koordináló Politikai Főosztály Külügyi Részlege hivatalos delegációként tartotta számon misszióját, ami Bedy akkreditációja során derült ki.⁵ Többek között ezért okozott nagy meglepetést, amikor Bedy-Schwimmer Róza 1918.

¹ A tanulmányt benyújtottam a Rubicon Intézet által 2021 januárjában meghirdetett pályázatra.

² Hajdú Tibor: A polgári demokrácia külpolitikája 1918–1919-ben. Századok 101. (1967) 5. sz. 869–916.

³ 40. minisztertanácsi ülés Bp., 1918. nov. 4. Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, W Digitális másolatok gyűjteménye, W12 Miniszterelnökségi Levéltár, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867–1944) (továbbiakban MNL OL, W12) www.K27191811041004.jpg. Letöltve: 2021.01.21.

⁴ Kéri Pál (1882–1961) újságíró, műfordító. Az *Az Est* munkatársa volt. A Petőfi-páholy tagjaként szabadkőműves, Károlyi Mihály titkára. A Magyar Tanácsköztársaság idején a Sajtódirektórium tagja.

⁵ A svájci Politikai Főosztály Külügyi részlegének távirata Svájc bécsi követéhez. Bern, 1918. dec. 10. Schweizerisches Bundesarchiv, Bern Ungarische Gesandtschaft, Personal Schwimmer, Rosa CH BAR E2001B–1000/1501–1455 (továbbiakban CH BAR Schwimmer) Nr. 32.

november 22-én Magyarország követeként személyesen bejelentkezett a svájci külügyi osztálynál.⁶ Mindezt anélkül tette, hogy magyar részről a minisztertanácsi hozzájárulás értelmében megtörtént volna az informális érdeklődés Bédy személyének svájci elfogadásáról.⁷ Az 1918. november 18-i minisztertanácsi ülésen azzal a feltétellel járultak hozzá Bédy követi kinevezéséhez, amennyiben a magyar kormány előzetesen kikéri a svájci kormány véleményét, és Svájc vissza is igazolja Bédy jelölését.⁸ Svájc érthető módon tehát visszautasította a diplomáciai szokásokkal összhangban nem lévő jelölést.⁹ Informális úton, az osztrák-magyar követségi attasén, dr. Ottlik Györgyön keresztül eljuttatott indoklás szerint az újítást, miszerint női diplomatát nevezne ki a magyar kormány svájci érdekeinek a képviselőjére, nem áll módjukban elfogadni.¹⁰ Ugyanakkor a svájci kormány kész volt de facto kapcsolatok létesítésére az új Magyarországgal, ami br. Szilassy Gyula követi kinevezésével félhivatalosan meg is történt 1919. január közepén.¹¹ A diplomáciai kapcsolattartást Svájc mindazonáltal továbbra is a még működő, de likvidálás alatt álló berni osztrák-magyar követségen és a bécsi osztrák-magyar külügyminisztériumon keresztül kívánta fenntartani. Bédy jelentéseiből az is kiderült, hogy a volt kettős Monarchia utódállamai nem részesülnek majd Svájc részéről hivatalos elismerésben a békeszerződések aláírásáig.¹² Svájc döntése az Antant Szövetség országainak azonos értelmű hozzáállásán alapult, a döntést az a körülmény befolyásolta, hogy Svájc gazdasági függése az Antant Szövetség országaitól jelentős mértékűvé vált a háború végére.¹³ Magyarország mint független állam de facto elismerése először nem is merült fel, hiszen 1918. november 2-án a Szövetségi Tanácsnak a külügyek felé szóló felhatalmazása úgy fogalmazott, hogy a svájci külügyi vezetés de facto kapcsolatba léphet Ukrajna, Örményország, Csehország, Német-Ausztria és a délszlávok missziójának a képviselőjével, anélkül, hogy formálisan

⁶ Bédy-Schwimmer Róza (1877–1948) újságíró, politikus, a női egyenjogúsításért küzdő nőpolitikusok egyike. 1904-ben megalapította a *Feministák Egyesületét*. 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja volt.

⁷ A svájci Politikai Főosztály Külügyi részlegének távirata Svájc bécsi követéhez. Bern, 1918. nov. 22. CH BAR Schwimmer Nr. 52. A távirat tartalmi kivonata: BSR Magyarország követeként mutatkozott be. Információt kérünk a személyéről. Benyomások: izraelita, újságíró, antantbarát. Mivel a magyar kormány részéről nem jött értesítés, nem válaszoltunk.

⁸ 50. minisztertanácsi ülés Bp., 1918. nov. 18. MNL OL, W12 www.K27191811181004.jpg.

⁹ Jegyzőkönyvi kivonat a Szövetségi Tanács üléséről Bern, 1918. nov. 26. CH BAR Schwimmer Nr. 45.

¹⁰ Kézírtos feljegyzés Ottlik György tájékoztatásáról. Bern, 1918. nov. 26. CH BAR Schwimmer Nr. 44.

¹¹ Lásd *Gyarmati Enikő*: A diplomácia szolgálatában. Adalékok báró Szilassy Gyula (1870–1935) diplomata karrierútjához. In: Lymbus. Magyarástudományi Forrásközlmények 15. (2017) 437–450.

¹² Bédy-Schwimmer Róza távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. nov. 24. Károlyi Mihály levelezése I. 1905–1920. Szerk. Litván György. (továbbiakban KM levelezése I.) Bp., 1978. 290–291.

¹³ Vö. *Florian Weber*: Die amerikanische Verheissung. Schweizer Aussenpolitik im Wirtschaftskrieg 1917/18. Chronos. Zürich. 2016.

elismernék őket.¹⁴ A Magyarországhoz fűződő viszonyok alakítására Svájc budapesti főkonzulja Franz Kienast november 4-én kért iránymutatást a berni külügytől.¹⁵ A főkonzul november 8-án kapta meg az iránymutatást, amelynek értelemben lehetségessé vált a de facto kapcsolatok felvétele Magyarországgal is.¹⁶

Svájc politikai támogatásának megszerzése ugyan fontos, de még fontosabb volt a Svájcban dolgozó antant diplomatákhoz való kapcsolatépítés a magyar külpolitikában, hiszen a háborúból vesztesen kikerülő országgént nem volt lehetősége Magyarországnak követséget felállítani a győztes országok fővárosaiban. Károlyi Mihály személyesen kívánt kiutazni az alpesi országba, kormánytársai azonban erről lebeszéltek. Ezért jutott kiemelt szerep azoknak a Károlyi által delegált személyes megbízottaknak, akiket az ország elszigeteltségének az enyhítése céljából küldtek Svájcba.¹⁷ Kompromisszumos megoldásként került sor belügyminiszterének gr. Batthyány Tivadarnak a javaslatára először Esterházy Mihálynak a kiküldésére.¹⁸ Angol összeköttetései révén a kormány meg akarta tudni, hogy mit gondol az antant a magyar kormány összetételéről, és kivel tárgyalna a békekötés feltételeiről. Batthyány családtagként ismerte meg Esterházy útjának eredményeit. Esterházy beszámolója szerint nem csupán a svájci szövetségi tanácsosokkal tudott személyesen tárgyalni, hanem azt is megtudhatta, hogy akkor a legjobbak a magyar kormány esélyei, ha tagjai nem németbarátok, és nem tagja a kabinetnek radikális szocialista gondolkodású egyén. A legjobb tárgyalófélnek egy demokratikus, polgári, mérsékelt szociáldemokrata koalíciós kormányt tartottak.¹⁹

Gr. Sigray Antal szintén a kormány megbízásából 1919 januárjában érkezett Svájcba. Amerikai kapcsolatfelvétele során kiderült, hogy az amerikai kormány még nem hajlandó elismerni Magyarországot, mert a franciák szintén vonakodnak elismerni a magyar kormányt és csak a fegyverszünet feltételeinek gyakorlatba való átültetéséről

¹⁴ A Szövetségi Tanács ülésének jegyzőkönyve. Bern, 1918. nov. 2. In: *Diplomatische Dokumente der Schweiz* (1914–1918) Bd. 6. Freymond, Jacques et al. (Hg.) (továbbiakban DDS) Benteli Verlag, Bern, 818.

¹⁵ Svájc budapesti főkonzuljának levele Svájc bécsi követéhez. Budapest, 1918. nov. 4. *Schweizerisches Bundesarchiv*, Bern. Neugestaltung von Österreich-Ungarn 1918. (továbbiakban CH BAR Neugestaltung) CH-BAR-E2200.53-02-1000/1759-8 szám nélkül.

¹⁶ Svájc bécsi követének a budapesti főkonzulhoz intézett válaszlevele. Bp., 1918. nov. 8. CH BAR Neugestaltung szám nélkül

¹⁷ *Pritz Pál: A magyar külügyi szolgálat keletkezése és története 1930. In: Uő: A magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok. MTT, Bp., 1955. 37–56. itt: 38.*

¹⁸ Gr. Esterházy Mihály (1884–1933) országgyűlési képviselő gr. Batthyány Tivadar vője.

¹⁹ Gr. Batthyány Tivadar. Beszámoló I–II. Atheneum, Bp., 2017. 425–431.

hajlandók tárgyalni.²⁰ Károlyi már kormányalakításának elején úgy látta, hogy szükséges lesz megbízottat küldeni Belgrád mellett Svájcba is a fegyverszüneti feltételek betartásának a szorgalmazására.²¹ Ezt a szerepet valószínűleg az akkor kinevezett berni követének Bédynek szánta, aki — bár a kortársai lebecsülték —, szintén rendelkezett nyugati személyes kapcsolatokkal.

1918. november 7-i táviratában Bédy-Schwimmer Róza arról tájékoztatta Károlyit, hogy a nemzetközi sajtóban éles vita robbant ki a volt Monarchia politikusai között arról, vajon a monarchia vagy a köztársaság intézménye a nagyobb garancia a bolsevizmus veszélyének az elhárítására. Az akkor már Svájcban tartózkodó Bédy sürgette a nemzetiségekkel folytatandó tárgyalások mielőbbi befejezését, mert azt a benyomást szerezte, hogy egy ilyen megállapodás előrevinné Magyarország ügyét. Míg a háború évei alatt a monarchiai nemzetiségi politika kizárólag belpolitikai ügy volt, a háború után egyértelműen nemzetközi kérdéssé vált a háború során a Monarchia területeinek kárára tett nagyhatalmi ígéretek következtében. 1918–1919 fordulóján számos svájci újságcikk foglalkozott az Osztrák-Magyar Monarchia jövőjével, annak egyik opciójával a Dunai Konföderáció létrehozásának politikai esélyeivel. Bédy november 20-i táviratában arról tájékoztatta Károlyit, hogy *„Antant körökben a dunai államok konföderációjának eszméje mellett vannak, mert így remélik, hogy elkerülhető Német-Ausztria csatlakozása a német birodalomhoz.”*²² Állásfoglalások özönét közvetítette a francia svájci Journal de Genève erről a kérdéstről. A cikkek által közölt elképzelésekben elvileg támogatta az ötletet Wilson amerikai elnök.²³ Szintén elfogadhatónak tartotta a tervet a francia külügyminiszter, Stephen Pichon, mint Bédy utalt rá, alapvetően francia célkitűzésként tartották számon a koncepciót Német-Ausztriának Németországtól való eltávolítására.²⁴ Az Osztrák-Magyar Monarchia befolyásos politikusai szintén hallatták hangjukat, és mind gr. Ottokar Czernin volt külügyminiszter, mind Heinrich Lammasch volt miniszterelnök úgy nyilatkozott, hogy mindenfajta politikai közösséget kizártnak tartanak, viszont a szoros gazdasági együttműködés a jövőben is indokolt lehet.²⁵ Egy másik, olasz politikusoknak betudott

²⁰ Sigray Antal levele Károlyi Mihályhoz. Svájc, 1919. jan. 2. KM levelezése I. 368–370.

²¹ 50. minisztertanácsi ülés Bp., 1918. nov. 18. MNL OL W12 www.K27191811181004.jpg.

²² Bédy-Schwimmer Róza távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. nov. 19–20. KM levelezése I. 282–283.

²³ Le President Wilson. Journal de Genève (továbbiakban JdG) 89. (1918) dec. 30. 362. sz. 2.

²⁴ Le „Corriere della Serra” et les devoirs de la victoire. JdG 90. (1919) jan. 3. 2. sz. 2.

²⁵ L. L’avenir de l’Autriche allemande. Union avec l’Allemagne ou Confédération autrichienne? JdG 90. (1919) jan. 5. 4. sz. 3., Déclarations de M. Lammasch. Uo. 90. (1919) jan. 7. 6. sz. 3.

publicisztikai állásfoglalás szerint viszont a dunai államok gazdasági konföderációja új formában hozná létre a hajdani Monarchiában uralkodó elnyomó állapotokat.²⁶ A franciákkal szemben az olaszok közismerten tartottak egy új, erős közép-európai hatalomtól. A Dunai Konföderáció melletti és elleni érvrendszerben a legnagyobb súllyal mégis Otto Bauernek azon véleménye esett latba, miszerint Német-Ausztriának sem a vámunió, sem a gazdasági unió nem lehet a jövőbeli célja.²⁷

Alapvetően tehát Ausztria helyzete kapcsán vált témává a Dunai Konföderáció eszméje a svájci sajtóban. Magyarország kevésbé tudott bekapcsolódni a publicisztikai vitába, noha hangsúlyt fektetett arra, hogy Jászi Oszkár koncepciója bekerüljön a nyugat-európai köztudatba is. Bédy még december 20-án arról tájékoztatta Károlyit, hogy Svájcban azt terjesztik Magyarországról, nem hajlandó csatlakozni semmilyen konföderációhoz, ezért arra kérte a magyar kormányt, tisztázza álláspontját a Dunai Konföderációval kapcsolatban.²⁸ Ezt követően kapta kézhez Jászi Oszkár koncepciójáról készített brosúrát, melyet számos értelmiségi gondolkodóhoz, Svájcban élő politikushoz eljuttatott.²⁹ Ez a brosúra tartalmazta állítása szerint azt a tárgyalási alapot, amely alapján Magyarország kész tárgyalásokba bocsátkozni a kérdésről. A brosúra tartalma nem ismert, mindazonáltal az októberben kiadott könyve alapján Jászi tervének volt egy nagyon eltérő koncepcionális megközelítése az eddig megszólaltatott gazdasági szempontú elképzelésektől, ő ugyanis a svájci politikai szövetségi rendszer számos elemét hasznosító politikai föderációt javasolt Dunai Egyesült Államok létrehozásánál.³⁰ Ez pedig a korabeli nézetek szerint a politikai együttműködési készség híján megvalósíthatatlan volt. Nagyobb eséllyel a történelmi Magyarország keretében létrehozott belső föderáció esetében lett volna kivitelezhető, ami Ruszka Krajna esetében átmenetileg sikerült is.³¹ Néhány hónappal később Ausztria geopolitikai státuszának rendezésére a harmadik lehetőség a független, semleges Ausztria alternatívája vált egyértelművé, így a Dunai Konföderáció kérdése 1919 nyarától kiszorult az európai közbeszédből.

²⁶ Fédération Danubienne? JdG 90. (1919) márc. 22. 80. sz. 2.

²⁷ Sur les ruines de l'Autriche-Hongrie. La Confédération du Danube. JdG 89. évf. (1918) dec. 30. 362. sz. 2–3.

²⁸ Bédy-Schwimmer Róza Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. dec. 20. KM levelezése I. 330–332.

²⁹ L. Bédy-Schwimmer Róza levelét br. Leopold Hennethez. Bern, 1919. jan. 14. MNL OL K84 Berni Követség 1918–1919 I/12a 35. l., és br. Stefan Haupthoz. Bern, 1919. jan. 15. uo. 43. l.

³⁰ Jászi Oszkár: A Monarchia jövője. Bp., 1918.

³¹ Lásd erről Szarka László: Adatok, szempontok a Károlyi-kormány nemzetiségi politikájának történetéhez. Kisebbségkutatás (2008) 2. sz. 233–247.

Svájc a sajtópropaganda szempontjából is kitűnő terepnek bizonyult a Nagy Háborúban. A Monarchiából emigrált nemzetek szinte mindegyike rendelkezett svájci kiadású sajtótermékkel.³² Bedy 1917 októberében keletkezett levelében hangsúlyozta azokat az előnyöket, amelyek a semleges országok mint Hollandia és Svájc esetében a relatív cenzúramentességből fakadtak.³³ A háború második felében Cobor Péter volt az, aki Károlyi megbízásából sajtóiroda szervezésén dolgozott.³⁴ Eredetileg Genfben kívántak irodát nyitni, tudták, hogy a svájci francia nyelvű lapok hírei hamar bekerültek a francia lapok hírei közé, amivel indirekt módon működtették a Franciaországnak szánt magyar befolyásolást.³⁵ Jászi Oszkár javaslatára Ignotust küldték Svájcba a külföldi propaganda szervezésére, aki 1918. november második hetében indult útnak 300.000 svájci frankkal a zsebében sajtóiroda felállításának céljával.³⁶ A „Nouvelles Hongroises” nevű sajtószolgálat 1918. december elején kezdte meg munkáját Magyarország imázsának és érdekeinek közvetítésére.³⁷ A „Nouvelles Hongroises” berni magyar sajtószolgálatnak a megszervezésére az ugyancsak szervezés alatt álló berni magyar követség keretében került sor. A Svájcban terjesztendő propagandára a kezdetekben nem létezett egységes stratégia, a hírek létrehozása és továbbítása számos csatornán keresztül az újságírók korábbi kapcsolatainak függvényében valósult meg.

A Nouvelles Hongroises vezető szerkesztősége elsősorban a Világ szerkesztőiből, svájci tudósítójából állt fel. Lévén Bedy maga is újságíró, feltűnő, hogy az első hónapokban az új magyar berni diplomáciai szolgálatban milyen domináns súllyal jelentek meg az újságírók. Az első hetek hírbefolyásért folytatott küzdelmei után 1919 elejére sikerült a magyar hivatalos hírszolgálatná alakulniuk.³⁸ Fő feladatuknak tekintették, hogy a magyarellenes hírek cáfolatára írásokat helyezzenek el Svájc legfontosabb lapjaiban, és így ellensúlyozzák a Svájcban működő emigráns monarchiabeli nemzetiségek magyarellenes propagandáját. A központi iroda Bernben dolgozott, először Zürichben, majd Bázelen is nyitottak levelező irodát. Az antant országok, különösen Franciaország eléréséhez azonban Genfnek és az itt működő

³² A teljesség igénye nélkül a genfi 'La Serbie', 'a genfi La Yougoslavie és a Lausanne-ban kiadott 'L'Ukraine'.

³³ Bedy-Schwimmer Róza Károlyi Mihályhoz. Hága, 1917. okt. 11. KM levelezése I. 189–193. Itt 191. és 193.

³⁴ Cobor Péter a Pesti Napló zürichi levelezője volt a Nagy Háború idején.

³⁵ Cobor Péter Károlyi Mihályhoz. Bern, 1917. nov. vége, Zürich, 1917. dec. eleje, Zürich 1917. dec. 15. KM levelezése I. 210–212.

³⁶ 40. minisztertanácsi ülés Bp., 1918. nov. 4. MNL OL W12 www.K27191811181004.jpg, és 42. minisztertanácsi ülés Bp., 1918. nov. 8. MNL OL W12 www.K27191811081017-1018.jpg,

³⁷ Jelentés a berni Nouvelles Hongroises működéséről a Magyar Népköztársaság külügyminisztériuma számára. Bern, 1919. jan. 29. MNL OL K84 Berni követség 1919 szám nélkül 445–450.

³⁸ L. Károlyi Mihály távirata Ignotushoz. Budapest, 1919. jan. 3. KM levelezése I. 370.

legfontosabb napilapnak, a Journal de Genève-nek továbbra is kulcsszerepe volt. A forrásokból nem derül ki egyértelműen, hogy az oda tervezett iroda megnyitására sor került-e, ami biztos a likvidációs költségtervezet adatai alapján, hogy az Agence Telegraphique Genevoise vezetője a magyar sajtószolgálatnak is dolgozott. Sajtókampányt indítottak a monarchiai emigráns nemzetiségeknek Svájcban terjesztett magyarellenes hírei ellen, és állításuk szerint a legfontosabb négy nagy svájci lapból sikerült is kiszorítani azokat. Ugyanakkor az Antant Szövetség országainak sajtójába rendkívül nehéz és költséges is volt beszivároztatni híreket. Mindamellett a svájci lapok nyomán és ott élő levelezőik révén, kikkel a szerkesztők szoros érintkezést tartottak fenn, tudósítást tudtak eljuttatni Magyarországról a Le Pays (Paris), Corriere della Sera, Milano, Echo de Paris, Le Temps, Le Matin, Journal des Débats, Il Secolo, Mattino, Action Française, Le Journal, Nuova Giornale (Firenze), Daily Telegraph, La Bataille című Svájcon kívüli napilapokba is.³⁹

A volt Monarchia nemzetei közötti politikai kapcsolattartást Svájcban először nem maga a követ, hanem a Károlyihoz közel álló, és Svájcba különleges megbízatással kiküldött újságírók ápolták. Kéri csapatának egyik tagja, az újvidéki származású Otto Ernst volt az, aki először vette fel az informális kapcsolatot a szerbek genfi képviselőivel, és folytatott velük tárgyalásokat az együttműködés lehetőségeiről először december 26-án és 27-én.⁴⁰ Noha a genfi egyezmény a szerbek, horvátok és szlovének állami egyesüléséről november 9-én megszületett, mégis számos szereplő tartotta lehetségesnek, hogy létrehozható még valamiféle egyezség a volt Monarchia népei közötti szorosabb, akár politikai együttműködésről.⁴¹ Hogy az egymás közötti közeledés 1918 decemberének végén pontosan mit tartalmazott, nem derül ki a Svájcból küldött táviratokból. Nagy valószínűséggel puhatolózó általános informálódásról volt még csak szó, hiszen a magyar politikusok között jelentős nézetkülönbségek léteztek az alakulófélben lévő délszláv államnak a magyar külpolitikában betöltendő szerepéről.

Már az első, 1918. december közepén kirobbant magyar kormányválság egyik okát több magyar politikus a rosszul szervezett és irányított külpolitikában látta. A kívülállók közül Apponyi Albert véleménye szerint sem a magyar külügyminisztérium

³⁹ További részletekről l. a következő forrásközlő tanulmányt Gyarmati Enikő: A propagandaháború folytatódik. Adalékok a Svájcban alapított Nouvelles Hongroises rövid működésének történetéhez 1918–1919. ArchivNet 20. (2020) 2. sz. Online paper. 1–17.

⁴⁰ L. erről Kéri Pál távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1918. dec. 31. KM levelezése I. 362–363.

⁴¹ A genfi tárgyalások jegyzőkönyvének magyar nyelvű szövegét l.: Jugoszlávia 1918–1941. Dokumentumok. Szerk. Sajti Enikő. JATE Kiadó, Szeged 1989. 61–67.

megszervezése, sem képviselőinek megválasztása nem volt szerencsés, mert Károlynak az a stratégiája, hogy az antant országok szívesebben tárgyalnak németellenes politikusokkal, helytelen. Mint láttuk, Esterházy Mihály ennek pont ellenkezőjét közvetítette. Apponyi tehát azt javasolta Károlynak, érdemes lenne nagyon is jól megkülönböztetni az Antant Szövetség négy nagyhatalmát, mert Franciaországgal valószínűleg egyáltalán nem lehet tárgyalni, ezzel szemben Angliával érdekalapon lehet majd egyezkedni. Olaszország esetében arra utalt, hogy politikája 1918 végén már több érintkezési pontot kínált Magyarország számára, mint háborús szövetségese a szerveződő délszláv állam. Az Amerikai Egyesült Államok elsősorban pedig nem az európai politikai rendezésben volt érdekelt, hanem inkább gazdasági befolyásának növelése céljából Európa gazdasági megsegítésében.⁴²

Pálffy Pál, aki 1918 őszétől szintén Svájcban tartózkodott, elsősorban angol kapcsolatokkal rendelkezett. 1919 január elején a berni angol követ, Sir Horace Rumbold javaslatára kereste fel Károlyit, azért, hogy megtudakolja, vajon mit gondol Károlyi a bolsevizmus európai helyzetéről. Németország legyőzése után ugyanis az antant országok számára már a bolsevizmus volt a legfőbb ellenség. Pálffy azt proponálta, hogy használják ki az angolok rokonszenvét Magyarország iránt, vitatható, de azt állította, hogy az angolokat — nyilván a franciákhoz viszonyítva — befolyásolta a legkevésbé a cseh, a román és szerb propaganda.⁴³ Károlyi nézetei a bolsevizmusról nem nyugtatták meg az antant országok képviselőit. Egyrészt azért, mert a kormányfő és külügyminiszter úgy látta, hogy a bolsevizmus nem Oroszországból importált, hanem a helyi viszonyokból fejlődött ki, amiért az antant felelősségét hangoztatta, ami hát nem a legjobb érv a közvetlen tárgyalások felvételéhez. Másrészt azért, mert úgy nyilatkozott, hogy szükség van a szocialistákra a kormányban, ugyanis számos gazdasági probléma — a gyárleállások, az ebből fakadó munkanélküliség, áruszállítások problémája, élelmiszerhiány — csak velük együtt oldható meg.⁴⁴

Harrer Ferenc — Károlyi első bécsi diplomatája — szintén a Jugoszláviával kötendő szövetség gondolatával szemben foglalt állást. A tradicionális magyar diplomácia számára Románia nagyobb fontossággal bírt az erdélyi magyar birtokérdekeltségek miatt. Mivel az első bécsi magyar követ abból indult ki, hogy Erdély követelése állandó konfliktus forrása lesz Magyarország és Románia között, ezért a

⁴² Apponyi Albert levele Károlyi Mihályhoz. Budapest, 1918. dec. 29. KM levelezése I. 355–358.

⁴³ Pálffy Pál levele Károlyi Mihályhoz. St. Moritz, 1919. jan. 7. Uo. 374–376.

⁴⁴ Károlyi Mihály Pálffy Pálhoz. Budapest, 1919. feb. 2. Uo. 405–407.

magyar-román államszövetség létrehozása jelentette számára a külpolitikai prioritást. Számos magyar politikus érvelt úgy, hogy ez az együttműködés automatikusan magával hozza majd a barátságos megegyezést Olaszországgal.⁴⁵

A magyar diplomácia képviselőjét 1919 februárjának elején átvevő, második berni magyar követ, br. Szilassy Gyula a Franciaországgal való intenzív kapcsolattartásra és a jugoszláv szövetség kiépítésére helyezte Magyarország külpolitikai helyzetének elemzésekor a követendő külpolitika hangsúlyát. Szilassy kiemelte Apponyival szemben, hogy az Antant Szövetség országai felé alkalmazandó külpolitika megkülönböztetés nélküli kell, hogy legyen. Mivel azonban Közép-Európa francia érdekszféra, és a jugoszláv-magyar szövetség beleillik Franciaország szlavofil politikájába, ezért a Svájcon keresztüli kapcsolattartásban ezt érdemes szem előtt tartani. Szilassy egyik figyelemre méltó elemzése szerint a Monarchiából kialakult országok valódi érdekei a reális gazdasági alapokra épülő föderáció mellett szólnak. Úgy érvelt, hogy a Jugoszláviával, Német-Ausztriával és Lengyelországgal kialakítandó szoros kapcsolat idővel magával hozza a Romániával és Csehországgal való szövetséget is. Ami Magyarország belpolitikai programját illeti, a jövőt a „Föderatív Magyarország” eszméjében fogalmazta meg, de eltérően Jászi felfogásától. Szilassy az úgynevezett belső föderációra két utat vázolt fel. Az egyik változat szerint a föderáció hat kerületből állna, egy magyar, román, szerb, szlovák, rutén és szász kerületből, a másik változat meghagyta volna a megyei kereteket, és azon belül, mint Svájcban, élveztek volna a nemzetiségek egyenjogúságot.⁴⁶ A magyar külpolitikai koncepciók versenyét érzékelteti Szilassynak az az üzenete, mely szerint a kialakulófélben lévő Jugoszlávia felé tett közeledési kísérleteket a „Magyarország”-ban olvasott cikkek Olaszország melletti propagandája rendkívüli módon veszélyezteti.⁴⁷

Károlyi Mihály két okból is támogatta Szilassy koncepcióját. Egyrészt a franciákkal való szoros együttműködés közel állt politikai nézeteihez, másrészt, mint írta, a jugoszlávokkal való közvetlen belgrádi kapcsolatfelvétel 1919 telén még nem sikerült. Ezért fűztek nagyobb reményt a genfi szerb képviselőkkel folytatott tárgyalásokhoz. A genfi tárgyalásokat továbbra sem a követ, hanem a Kéri által vezetett újságíró csoport tagjai vezették, a jogász végzettségű Ernst Ottó után a grafikus, tehát

⁴⁵ Harrer Ferenc Károlyi Mihályhoz. Bécs, 1919. jan. 27. Uo. 399–402.

⁴⁶ Br. Szilassy Gyula: Benyomások Magyarország nemzetközi helyzetéről és a követendő politika. Bern. 1919. febr. 9. MNL OL K 64–1919–996. 9 l. Nyomtatásban megjelent: KM levelezése I. 418–427., Trianon. Szerk. Zeidler Miklós. Bp. 2003. 63–67.

⁴⁷ Szilassy Gyula távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1919. febr. 26. KM levelezése I. 432–433.

nem diplomata Vadász Miklós is bekapcsolódott. Az irányelveket azonban Károlyi és Szilassy egyeztette.

Február 26-án Károlyi svájci követétől megtudta, hogy a jugoszlávok készek Magyarországnak speciális állást és messzemenő gazdasági kedvezményeket biztosítani, abban az esetben, ha Magyarország támogatja Fiume Jugoszláviához kerülését. Tudni akarták, milyen gazdasági engedményekre kész Magyarország és mi a magyar álláspont a magyarországi szerbek helyzetével kapcsolatban. Vadász benyomása szerint ezek a jugoszláv kormány kérdései voltak, noha tárgyalópartnere Stojanović magánjellegűnek írta le misszióját. Viszont úgy nyilatkozott, hogy a magyar válaszok birtokában készek konkrét javaslatot tenni az együttműködésre, a területi integritás ügyében azonban nem tud állást foglalni. A Vadásztól kapott tájékoztatás alapján Szilassy javasolta, amennyire lehetséges, tartsák titokban az olaszokkal folytatott tárgyalásokat, mert ezek inkább a jugoszlávok bizalmatlanságát növelik. Az informális kapcsolatfelvétel hatására a következő javaslatot tette Károlyinak: I. Támogatni Jugoszláviát Fiume megszerzésében. II: Vámunió Magyarország és Jugoszlávia között. III. Később esetleg további koncesszió: szerb autonómia a magyarországi föderáció keretében, amiért cserébe követelik a Dunán és Dráván inneni területek visszaadását, ahol a megyéken belül érvényesítik majd a nyelvi paritást. Mindenféleképpen stratégiai előnyként interpretálta a jugoszlávokkal való mielőbbi megállapodást még a párizsi tárgyalások előtt.⁴⁸

Károlyi támogatta Fiumének Jugoszláviához való tartozását. A vámunió esetében óvatosabb pozíciót foglalt el annak bizonyos feltételek esetén való kilátásba helyezésével. A III. pont vonatkozásában szintén készséget fejezett ki. Ugyanakkor a tárgyalási stratégiában első helyre tette a területi kérdések megvitatását és Magyarország vámunióra csak akkor léphet, ha visszakapta elfoglalt területeit. A IV. ponttal szintén egyetértett, ami arra irányult, hogy Magyarország Fiumében közvetlen vasúti kapcsolattal rendelkező saját kikötői területet birtokoljon.⁴⁹

A genfi tárgyalásokkal párhuzamosan időközben sikerült kapcsolatot teremteni Belgráddal is. Egy név nélküli és február–március fordulóján létrejött tárgyalási jelentés szerint vagy az egyik genfi magyar tárgyaló vagy egy budapesti külügyminisztériumi személy, aki maga is ismerte a genfi elképzeléseket, tárgyalásokat folytatott Protić miniszterelnökkel és Svetozar Pribicević belügyminiszterrel. Ebből a jelentésből is

⁴⁸ Br. Szilassy Gyula 98. sz. távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1919. feb. 26. MNL OL K 64–1919–1133. 7–9. l.

⁴⁹ Gr. Károlyi Mihály válasza br. Szilassy Gyulához. Budapest, 1919. febr. 28. KM levelezése I. 435–436.

egyértelmű a magyar stratégia: minél előbb megegyezni az alakuló délszláv állammal annak érdekében, hogy a párizsi konferencián kész tényeket prezentálhassanak. A jugoszlávoknál azonban kitapintható volt az időnyerésre játszó stratégia, hiszen ők ezzel vélték növelni a területi szerzeményeiket. Ebből a tárgyalásjelentésből az tűnik ki, ha a hivatalos tárgyalások március végén megkezdődtek volna, nagy valószínűséggel létrejöhetett volna az a megállapodás, miszerint Jugoszlávia megelégszik a Belgrád katonai előtereként, a Bánát egy szektorának a megszerzésével.⁵⁰

A budapesti Külügyminisztérium által Szilassynak küldött tájékoztató levél szerint a Belgrádban folytatott privát tárgyalások során területi kérdéseket nem érintettek, mivel akkor a fő cél a román területi igények visszaszorítása volt. A külügyminisztérium irányítói abban reménykedtek, hogy a román tárgyalások sikerei eleve lehűtik a szerb igényeket. Azt azonban elismerték, hogy Budapest csak a szerb politikai körök véleményét ismeri, a délszláv kormánynál nem szondázták még a magyar elképzeléseket.⁵¹ A délszláv kormányhoz, azaz Ante Trumbić-hoz a kulcs pedig Genfben volt. Szilassy 1919. március 19-én közvetítette a hírt Károlyinak arról, hogy Ante Trumbić külügyminiszter Genfben keresztül értesítést juttatott el a berni magyar követséghez: készek tárgyalásokat kezdeni a Magyarország által ajánlott feltételek mentén.⁵² A hivatalos tanácskozások megkezdésére azonban feltehetően a Tanácsköztársaság két nappal későbbi hatalomra jutása miatt nem került sor.

Kun Béla rendszerének hatalomátvétele súlyos következményekkel járt a svájci diplomáciai kapcsolatok terén. A hatalomátvétel után négy nappal a svájci kormány megvonta a berni magyar de facto követségtől a nehezen kiharcolt, titkos számjeltávirati forgalom és a diplomáciai futárszolgálat működtetésének a jogát, mondván a magyar kormány a szovjet kormánnyal együtt kíván dolgozni a világ forradalmasításán.⁵³ A svájci kormány nem örült Kun Béla diplomáciai ajánlatainak sem. Mivel akkor a szovjeteknek nem volt svájci képviselője, Kun felajánlotta a rendszerváltás ellenére hivatalában maradt követén, Szilassyn keresztül, hogy Magyarország szívesen

⁵⁰ Név és aláírás nélküli jelentés az 1919. február 25. és március 8. közötti szerbiai útról. MNL OL K64–1919–1661 1–16. l.

⁵¹ A budapesti Külügyminisztérium levele br. Szilassy Gyulához. Bp., 1919. márc. 17. MNL OL K64–1919–1601/res. 1–7. l.

⁵² Szilassy Gyula 187. sz. távirata Károlyi Mihályhoz. Bern, 1919. március 19. MNL OL K64–1919–1133. [No. 8. 1. l.]

⁵³ A Szövetségi Tanács 1919. március 25-i ülésének jegyzőkönyve a berni magyar de facto követség számjeltávirati forgalmára, illetve a diplomáciai futárszolgálatra vonatkozó engedélyének megvonásáról. Bern, 1919. március 25. Freymond, Jacques – Gauye, Oscar (Hg.): Diplomatische Dokumente der Schweiz (továbbiakban DDS) Bern, 1979. Bd. 7/I. 540–541.

képviselné Szovjet-Oroszország érdekeit Svájcban.⁵⁴ Miután Szilassynak hivatalban maradásakor ígéretet kellett tennie a svájci kormány felé arra, hogy nem folytat bolsevik propagandát Svájcban, már Kun kérésének közvetítése sem igazán erősítette őt pozíciójában, ez mégis tarthatatlanná akkor vált, amikor Ernst Ottó magyar diplomáciai futárt Buchs-ban letartóztatták, mondván bolsevik propagandaanyag Svájcba való bevitelére tett kísérletet.⁵⁵ Szilassy ennek hatására betegsége való hivatkozással benyújtotta lemondását.⁵⁶ Mivel a követség többi alkalmazottja is lemondott, Svájc megszűntnek nyilvánította a magyar de facto képviselet működését. Egy svájci külügyi feljegyzés információi alapján úgy tűnik, hogy Ernst feladásában szerepet vitt, köze lehetett a bécsi Magyar Nemzeti Bizottsághoz közel álló alacsony rangú külügyminisztériumi személynek Durugy Ferencnek.⁵⁷

A magyar külpolitikai stratégiák alakításában nagy befolyással bírtak a március végén Bécsbe emigrált arisztokrata körök. A gr. Bethlen István körül tömörülő Magyar Nemzeti Bizottság egyik tagja gr. Schönborn-Buchheim Frigyes Károly⁵⁸ által közvetített memorandum fennmaradt a svájci források között.⁵⁹ Schönborn a gr. Bethlen által alapított Nemzeti Egyesülés Pártjának köréhez tartozott.⁶⁰ A három bécsi politikai csoport — a legitimisták csoportja, a Károlyi-pártból kivált függetlenségi csoport és a bethleni pártszerveződés — együttműködött a bolsevizmus elleni küzdelemben. Ez az irat a semleges Svájc tájékoztatására és meggyőzésére született, és a bécsi Magyar Nemzeti Bizottság által készített emlékiratok sorába illeszkedik. A semleges államok bécsi képviselőinek a bevonását szorgalmazta egy bécsi antant fórum létrehozásánál. Ez

⁵⁴ Ch. D. Bourcart-nak, Svájc bécsi követének Felix Calonder-hoz a Politikai Főosztály vezetőjéhez (külügyminiszterhez) intézett tájékoztató levele Kun Béla külügyi népbiztos javaslatáról orosz érdekek Svájcban való képviselésének ügyében. Bécs, 1919. április 25. Uo. 713–714.

⁵⁵ Ernst Otto futárcsomagjából lefoglaltak 20.000 svájci frank készpénzt, valamint a magyar propagandairóda által a svájci szociáldemokrata lap a „Volksrecht” szerkesztőségéhez intézett levelet különféle propaganda javaslatokról. *Christian Koller: „Eine der sonderbarsten Revolutionen, die die Geschichte kennt.” Die Schweiz und die Ungarische Räterepublik. In: Die Ungarische Räterepublik 1919. Innenansichten – Aussenperspektiven – Folgewirkungen.* Marschik, Matthias–Koller, Christian (Hg.). Wien, Promedia, 2018. 229–248. Itt: 236.

⁵⁶ Br. Szilassy Gyula lemondó levele Bern, 1919. ápr. 14. Schweizerisches Bundesarchiv, Bern Ungarische Gesandtschaft, Personal de Szilassy, E2001B–1000/1501–1456 No. 8. (továbbiakban CH BAR Szilassy)

⁵⁷ W. Thurnheernek, a Politikai Főosztály Külügyi Részlege osztályvezető-helyettesének feljegyzése a Durugy Ferencsel folytatott beszélgetésről. Bern, 1919. júl. 13. CH BAR Szilassy szám nélkül

⁵⁸ Gr. Tisza István politikai köreihez állt közel a Nagy Háború éveiben, 1918-ban munkácsi választókerületi képviselő volt.

⁵⁹ Név és dátum nélküli német nyelvű memorandum Magyarországról. Schweizerisches Bundesarchiv, Bern Gesandtschaft Wien. Politische Berichte und Briefe 1919. márc. vége [április eleje]. CH BAR E2300–1000/716–1245–21.pdf. (továbbiakban CH BAR Politische Berichte 1919)

⁶⁰ *Romsics Ignác:* Gr. Bethlen i. m 119–120.

az emlékirat szintén antant támogatást kért annak érdekében, hogy a Kun-rezsim ne válhasson konszolidált és elismert hatalommá.

A magyar történeti szakirodalomban alaposan feldolgozták és értékelték a Magyar Nemzeti Bizottság által a bécsi antant és semleges képviselőkhöz eljuttatott memorandumok célkitűzéseit. Főbb pontjaiban ez az írás is közvetíti a legfontosabb célkitűzést, azaz Magyarország területi integritásának a megőrzését, amiről legfeljebb a bolsevizmus leküzdése után lehetett volna a szerzők nézete szerint tárgyalni. A Svájcnak szánt memorandum készítői jó politikai érzékkel és megfelelő háttér információk birtokában abból indultak ki, hogy Svájc rendkívül érdekelt a bolsevizmus elleni harc felkarolásában. Az 1918. novemberi svájci általános országos sztrájknak a kormány által ultimátumszerű kezelésének ismeretében erre jogosan számíthattak. Ugyanakkor a háború alatti svájci semleges külpolitika axiómája volt, hogy egyetlen ország érdekei mellett sem vetik be külpolitikai eszköztárukat, még a háborúzó felek közötti vitában, a központi hatalmak által kezdeményezett különbéke-kísérletek támogatását sem voltak hajlandók felvállalni. Ilyen körülmények hátterében a svájci követ tehát nem tehetett mást, mint a memorandum szövegét ismertette a svájci politikai vezetéssel.

A szegedi kormány különböző képviselői számos alkalommal keresték fel a svájci kormányt 1919 nyarán a de facto kapcsolatok felújításának igényével. A szegedi kormány Külügyminisztériumának összefoglaló külpolitikai jelentése szerint július 11-én indult útnak Svájcba br. Bornemisza Gyula.⁶¹ Egy korábbi megbízólevél alapján szintén kijutott br. Rosenzweig-Drauwehr Ferdinand tájékoztató és hírszerző megbízással.⁶² Hefty Richard svájci állampolgár feladata pedig a Svájci Távirati Irodával való kapcsolattartás volt.⁶³ Bornemisza július végén tett kísérletet arra, hogy kieszközöljön egy látogatást a Külügyi részleg vezetőjénél, és megtudja, képviseltetheti-e magát a szegedi kormány Svájcban.⁶⁴ Mint egy osztrák-magyar közvetítésen keresztül érkező megkeresésre adott válaszból is kiderült, a svájci kormány nem mutatott

⁶¹ Br. Bornemisza Gyula (1873–1925) a szegedi kormány külügyminisztere rövid ideig, később berni rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter lesz. Felesége gr. Bethlen Klára volt.

⁶² Ferdinand Rosenzweig-Drauwehr (1845–1925) az azonos nevű osztrák-magyar katonatiszt és építőmérnök fia volt, aki még Harrer Ferentől kapott megbízólevelet Svájcba.

⁶³ Beszámoló a szegedi kormány Külügyminisztériumának működéséről gr. Teleki Pál aláírásával. Budapest, 1919. aug. 30. MNL OL K64 1919-41. I. 7.res. 11 l.

⁶⁴ Emlékeztető br. Bornemisza Gyula látogatásáról. Bern, 1919. júl. 29. Schweizerisches Bundesarchiv, Bern Ungarische Gesandtschaft, Personal, Bornemisza Julius Baron. CH BAR E2001B-1000/1501-1457.

készséget a kapcsolatok újbóli felvételére.⁶⁵ A diplomáciai helyzetelemzések a magyar belpolitikai viszonyok instabilitásával magyarázták az elutasító magatartást. Változás a svájci hozzáállásban a Huszár-kormány antant általi elismerése után állt be, ezt követően br. Bornemisza de facto követként kezdhette meg berni működését.⁶⁶ A hivatalos elismerésre jó néhány hónappal később 1920 őszén került sor.⁶⁷

A svájci-magyar diplomáciai források feltárása öt új történeti tézis megfogalmazását teszi lehetővé. A Károlyi és Szilassy közötti levélváltások alátámasztják, hogy Magyarország kereste a kibontakozás és megegyezés lehetőségét Szerbiával és az alakuló délszláv állammal.⁶⁸ A svájci Szövetségi Levéltárban található követi személyi dossziék alapján egyrészt állítható, hogy Bedy-Schwimmer Róza esetében a diplomáciai akkreditáció megtagadása mögött nem elsősorban és kizárólag női mivolta állt, hanem a diplomáciai szokásokkal ellentétes kinevezés, illetve a svájci kormány által elutasított radikális szocialista politikai kötődések miatt került sor.⁶⁹ Másrészt br. Szilassy Gyula vonatkozásában pedig a svájci források a magyar történeti szakirodalommal ellentétben arról vallanak, hogy követsége 1919. április utolsó harmadában, nem pedig 1919 végén szűnt meg.⁷⁰ Svájc, noha figyelembe vette az antant országok vesztesekkel szembeni politikáját, mégsem a teljes elzárkózás politikáját választotta a Monarchia utódállamaival szemben, hanem biztosította a félhivatalos de facto kapcsolatok ápolásának a lehetőségét.⁷¹ A Svájcban őrzött magyar származású források továbbá alátámasztják, a magyar kormányok, bár legitimitásuk kérdése folyamatosan helyzetértékelések tárgyát képezte Svájc részéről, mégis számítottak a semleges ország politikai támogatására és közvetítő szerepére.

⁶⁵ A Politikai Főosztály Külügyi Részlege osztályvezető-helyettesének Walter Thurnheer-nek feljegyzése Békésy Sándor [osztrák-]magyar követségi tanácsos érdeklődéséről svájci magyar képviselő létrehozása ügyében. Bern, 1919. aug. 23. DDS Bd. 7-II., 1984. 157–158.

⁶⁶ Svájc bécsi követének a Politikai Főosztály vezetőjéhez intézett levele Magyarország de facto elismerésének javaslatba hozataláról és indoklásáról. Bécs, 1919. dec. 17. In: DDS Bd. 7/II. Bern, 1984. 414–416.

⁶⁷ Giuseppe Motta, a Politikai Főosztály vezetőjének a Szövetségi Tanácshoz benyújtott javaslata a Magyar Királyság hivatalos elismeréséről. Bern, 1920. szept. 27. DDS Bd. 7/II. Bern, 1984. 826–828.

⁶⁸ Vö. *Romsics Ignác*: Magyarország története a XX. században. Osiris, Bp., 2005. 117.

⁶⁹ Vö. *Hatos Pál*: Az elátkozott köztársaság. Jaffa, Bp., 2018. 294.

⁷⁰ Vö. *Pritz Pál*: Aristokraten im Ungarischen Auswärtigen Dienst (1918–1944). Acta Historica Tom. 32. (1986) 3–4. sz. 296.

⁷¹ Vö. *Hatos P.*: i. m. 286.

Köszönet

Ez a munka nem jöhetett volna létre magánszemélyek önzetlen emberi, szakmai és anyagi támogatása nélkül.

Névtelenségi igényük respektálása mellett hálás köszönetem az övék.